

4520

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.
(Journal of the Telugu Academy)

కంట్రీబ్యూటరు.

శుక్ల నామ సంవత్సరము.

జ్యేష్ఠా మాసమాసములు.

సంచిక ౨.

18

కా కీ నా డ :

శ్రీకృష్ణ సూర్యరావుచే బడిపత్తార్యాలయమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

చందా

పోస్టువ్యయములతో
సంవత్సరమునకు రు. 3.

విడిసంచిక రు ౦-౨-౦

1929

ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటమూరమహావతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, విశాఖరేణు మహారాజావారు, పరిషత్పాఠశాలవాఙ్మతములు.

కీ. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు-ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

శ్రీరాజా వత్సనాయ వేంకట సుభద్రయ్యమ్మజగవతిబహద్దరువారు-కుని రాణిగారు.

కీ. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షుడు.

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ. డి. ఎల్.

కార్యదర్శకులు.

దర్శన వేంకటశివరామరామగారు బి. ఏ., డి. ఎల్.

కొంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., డి. ఎల్.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యశారాయణమూర్తి శాయణుగారు

డాక్టరు వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. డి. PH D

(కోకాధ్యక్షులు)

శ్రీశ్రీశ్రీరామ వేంకటసూర్యప్రసాదరావు చౌరగారు

శాశిధర్మ ముప్పయ్యశాస్త్రిగారు

అనంతపంతులు రామలింగస్వామిగారు.

దుగ్గిరాల వేంకటసూర్యప్రకాశరావుగారు బి. ఏ.

కుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు.

అశ్వీ వేంకట్రామయ్యగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు శాయణుగారు.

కీలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు.

పానుగంటి బత్తువరసీహారావు పంతులుగారు.

పిల్లారెడ్డి రంగప్రసాదరావు శాయణుగారు.

నవరణలు.

ఈనవత్సరప్రథమసంచికలో ర౩ వ పుటలో మొదటిబ-రిలో

౧. “వాడు అనుచోట ” అనుటకు బదులుగా “ వాండు అనుచోట ” అని యుండవలయును.

౨. ఆపుటలోనె ర వ బంఠిలో “ వాడు, వాడు, వాండు ” అనుటకు బదులుగా “ వాడీ, వాండు, వాండు ” అని యుండవలయును.

౩. ఆపుటలోనె ౨గి వ బంఠిలో “ దీని లుచ్చవాస్త్ర ” అనుటకు బదులు “ దీని లచ్చవాస్త్ర ” అని యుండవలయును.

విషయసూచిక.

1	హర్ష వర్ణమునిచరిత్రము ...	౭౩-౮౫
	శ్రీమాకా మేజేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	
2	విరూపాక్ష గాయ తెవ్వరు? ...	౮౬-౯౦
	వర్ణుల చినసీతారామస్వామికాశ్రమిగారు	
3	త్రిలింగము - తెలుగు - తెనుగు ...	౯౧-౯౬
	విద్యాప్రసాద బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు	
4	జయశ్రీ ర్వాదము ...	౯౭
	కతావధాని చిదంబకాశ్రమిగారు	
5	జేరీజుపద్యములు ...	౯౭-౧౦౦
	విస్వామెగడ కామరాజుకవి	
6	కీ. శే. వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ...	౧౦౧-౧౦౪
7	కవిగజాంకుశము ...	౧౦౫-౧౨౯
	భైరవకవి	
8	గ్రంథస్వీకారము ...	౧౨౨-౧౨౮
9	సామ్రాజ్యదూతకావ్యోన్నతివికాసములు ...	౧౨౯-౧౩౬
	యాయూణ్ణి వీరరాఘవాచార్యులుగారు	
10	కాళిందీకవ్యాపరణయము ...	౯౭-౧౦౬
	అహోబలపతిపండితుడు	
11	భద్రహరి-వైరాగ్యశతకము - ...	౧౩౭-౬౬
	వరసింహకవి	
	భద్రగిరిశతకము - ...	౬౭-౭౨
	పేరయ్యకవి	

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెలుగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, అవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు నీపరిషత్ప్రయోక్త ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యాక్రిందఁ బొందుపఱింపఁబడుచున్నవి :—

i తెలుగుభాషలోని పదములకు పుష్కలము మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నిర్ణయము వివరించు పర్యవేక్షక మగునటులు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుగుభాషకు సహితీయతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు వొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii అధునికకావ్య గ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిశోషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు వొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, అభ్యుదయమున వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహిత్యమున సరిస్తరముగాఁ బెలుగుచేయుచున్నయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్రమొకటి రచించి ప్రచురించుటయు;

v పర్యవేక్షకములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారము చేయించి నిర్ణయముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్పించు వొక పత్రికను ప్రకటించుట;

viii తెలుగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను సాంఘికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరిశ్రమఁ గావించి పారిశోషికములను, సాహిత్యపట్టుములను, యోగ్యతాశ్రుతిలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట ఇందుఁ బ్రధానముగాఁ బెలుగు గ్రంథము లందేతలయును; వ్రాతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపవరించు నన్ని కార్యములను చేయుట

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటము ౧౮.	{ శుక్ల నామసంవత్సరము జ్యేష్ఠా సాఘమాసములు.	సంచిక ౨.
-------------	--	----------

హర్షవర్ధనునిచరిత్రము.

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకట రమణాచార్యులుగారు—విజయనగరము.

నవసీతావజీహీర్షః గుంభమున విస్యస్తాత్తహస్తాబ్జుః దా
నవనోకించి సుధామ మొండు గొని రోహిణిప్తయై వచ్చు మా
తవనం జూది చలత్పదం డగుచు దద్ధామంబున నిల్వఁగా
నవలం బాటఁగలేక కంఠయుతు మాయాచోరుని స్తో ల్పదఁ.

మనసంస్కృతవాఙ్మయములో నున్న పురాణములు, కావ్యములు, ఇతర
గ్రంథములు మాహాత్మ్యపరము లైనవర్ణనలు, ఉత్పేక్షలు, అతిశయోక్తులు
అత్యుక్తులు మొదలగువానిచే నిండియున్నవి గాని వాస్తవచరిత్రమును దె
యఁజేయునవి కావు. వాస్తవచరిత్రమును జెప్పగ్రంథము అతివిరళముగా న
న్నవి. కల్పణుని రాజతరంగిణి- ఇది కాశ్మీరదేశము నేలినరాజులచరిత్రము.
బిల్హణుని విక్రమాంకదేవచరిత్రము. ఇది చాళుక్యవంశపురాజులచరిత్రము.
హర్షచరిత్రము- బాణకవివరచిత్రము. ఇది సప్తవంశతరంగము దుత్తరహిందూస్థా
ము నేలిన హర్షవర్ధనునిచరిత్రము. దీనికి గద్యకావ్యమలలో నాఖ్యాలు
యనిపేరు. బాణులొండవగ్రంథ మయిన కాదంబిణిఁ గథయని పేరు.

‘కర్తృవంశప్రశంసాస్యాత్ యత్ర గద్యేనవిస్తరాత్
కన్యాహరణసంగ్రామవిప్రలంభవిచిత్రయః
భవంతియత్రదీప్తాశ్చ రీతిశ్చత్తిప్రవృత్తయః.

ఉచ్చాస్యైశ్చ పరిచ్ఛేదో యత్ర యాచూర్ణకోత్తరా

“వక్త్రా వా పరవక్త్రం వా యత్ర సాఖ్యాయికాస్తృతా”

అని యాఖ్యాయికాలక్షణము.

శ్లోకై స్స్వవంశంసంతే పా త్తవి ర్యత్ర ప్రశంసతి

ఽ ఖ్యసాధ్యరావతారాయ భవేద్యత్రకథాంతరమ్

పరిచ్ఛేదో నయత్రస్యా ద్భవే ద్వాల్పబక్తైః క్వచిత్

సా కథానామ తద్గచ్ఛే నిబధ్నీయా చ్చతుష్పదీమ్.

అక్షరతాబ్దమం దున్ననుంధునివాసవదత్తను జూచి యాత్రైలి నను సరించి తనప్రతిభావిశేషముచే విపులముగా, కాదంబరీహర్షచరిత్రములను రచించెను. మఱికొంతకాలమున కీగ్రంథముల ననుకరించి వాదీభసింహుఁడు గద్యచింతామణిని ధనపాలుఁడు తిలకమంజరిని వ్రాసిరి. కాని యవి బాణుఁడ్ర బాధములవలె సంతరసవంతములై యుండలేదు.

హర్షచరిత్రము గ్రంథకర్తను గుఱించి గ్రంథనాయకుఁ డైన హర్షవర్ధ నుగుఱించి కొంతసత్యమైనవృత్తాంతమును దెలుపుచున్నది. మొదటిమూఁడు ఉచ్చాస్యములయందు బాణుఁడు స్వీయచరిత్రను యథార్థముగా వ్రాసెను. మిగి లినయుచ్చాస్యసహస్రచకమందఁ దనకుఁ బ్రభువు పోషకుఁడు నైనహర్షవర్ధనుని వంశోత్పత్తి, వంశచరిత్రము, ఆతని జననము, పట్టాభిషేకము, దండయాత్రలు రాజ్యపరిపాలనక్రమము, ఆతనియేలుబడిలో భరతఖండముయొక్క యుచ్చస్థితి మతము, విద్య, సంఘస్థితి మొదలగుననేకవిషయములను బ్రతిపాదించెను. బాణుఁడు హర్షచరిత్రలో వ్రాసినహర్షునివృత్తాంతము చీనదేశపుయాత్రికుల గు హయార్థసాంగు, యువకచంగ్, ఇత్సింగు మొదలగువా రాకాలమం దీదేశమునకుఁ గట్టములకొర్చి వచ్చిచూచి చైనాభాషలోవ్రాసిన వృత్తాంతము లో సంపదించుచున్నది. ఈగ్రంథము పూర్వకాలమందు భరతఖండము నేలిన మహారాజులలో ముఖ్యతమఁ డగునీహర్షునిచరిత్రమును వ్రాసిన చరిత్రకారుల కమితసహాయము నొనరించెను.

ఈకవి తనవంశమున కుత్తర్తము నాపాదించుటకు సరస్వతీసంబంధని వేదక మగునొకకథను గల్పించి గ్రంథాదియందొంచెను. అదియెట్లనఁగా:—

ఒకకాలమందు బ్రహ్మ సత్యలోకమందు సరస్వతీసమేతుఁడై దేవతలు

గాఁ బేరలోగంబున నుండె. అప్పుడు సభలోనున్న వార నేకవిధములఁ బరమీష్ఠిని నుతించిరి. వారిలో నతికోపశీలుఁ డగుదుర్వాసుఁడు సామములఁ బాడుచు స్వరముఁ దత్పెను. అది విని సరస్వతి కన్నుల నవ్వెను. అందుపై దుర్వాసుఁడు కుపితుఁడై మర్త్యలోకమునకుఁ బొమ్మ సరస్వతి శరీరమును. అంతఁ జతుర్ముఖుఁడు సరస్వతి యొకపుత్రుఁడు లభించువఱకు భూలోకమం దుండవలయు ననియుఁ దరువాత మరలఁ దనలోకమునకు రావచ్చు ననియు వాడుర్వాసుని శాపమును మార్చెను. సరస్వతియు మునిశాపమును మన్నించి సావిత్రితోఁ గూడి మర్త్యలోకమును బ్రవేశించి శోణనదీతీరము దున్నయరణ్యములో నొక యాశ్రమమును గల్పించుకొని యచట నివసించియుండెను. ఇట్లుండగా నొక దినమందు ప్రాతఃకాలమున సశ్వహేమాధ్వని వినఁబడెను. ఇట్టివిజనారణ్యమందు గుట్టపుసకిలింత వినవచ్చుటకుఁ గారణం బేమి యని విదికితృ గలదియై సరస్వతి విశేషమధ్యంబునఁ గొంతద వ్వరిగి చూడఁగా నాశ్వకబృందానుయాతుండున్నతహయామాధుండు రూపజితమారుండు సగునొకఋషికుమారకున్ది వాని వెనుకఁ జనుడెంచుచున్న యొకవృద్ధుని గాంచెను. వారుభయులు సావిత్రి సరస్వతులను జూడవచ్చిరి. వారిరువురికి వనవాసోచితమగు నతిధిసత్తారమును జలిపి సేయం బరసి యావృద్ధు నుద్దేశించి సావిత్రి “అర్యా! ఇక్కుమారుండవ్వెను? ఇతనితలిదండ్రు లెవ్వరు? ఎచటినుండి యెచటికిఁ బోవుచున్నా” రని యడుగ నాస్థవిరుండు “ఇతఁడు చ్యవనఋషికి శర్యాతిమహారాజ పుత్రిక యగుసుకన్యాయందు జనించిన సుపుత్రుఁడు. ఇతనిపేరు దధీచి. పుట్టినది మొదలుకొని యీచిన్నవాఁడు మాతామహునియింటనే యుండెను. సకల విద్యాపారంగతుఁడై యశావనవయస్సుగోనున్న వీరి జూడవలె నని తండ్రి కోరఁగాఁ బితృసదనంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. నేనాతని కానుయాత్రికుండను. నాపేరు వికుక్షి. చ్యవనాశ్రమ మిచటి కానన్నమే యని పలికెను. కొంత సేపుండి దధీచి వికుక్షులు సరస్వతీసావిత్రులయభ్యుదయజ్ఞ వడసి యథాభిలషిత దేశంబునకుఁ బోయిరి. అంత సరస్వతి దధీచి రూపలావణ్యాకలను వీక్షించి యాతనియం దనురక్తచిత్తమయ్యె. దధీచి యు సరస్వతీసక్తమానసం దయ్యె. ఇట్లు వాఁడై యు సుజాతపరస్పరానురాగులై యొకసంవత్సర మొకచోట సుఖముగా నుండిరి. సరస్వతిగర్భవతియై యొకపుత్రుని గాంచెను. వానిపేరు సార

జేసి దధీది కొప్పగించి సానిత్రి బ్రహ్మగోకంబునకుం జనియె. దధీదియు సరస్వతీవియోగసంతప్తహృదయుండై తనకుమారుని తమ్మునిభార్య యయిన అత్తమాలయను దాని కొప్పగించి తపశ్శ్రేయార్థమై యరణ్యంబున కేగె. అత్తమాలయు నాసారస్వతుని జన్మదివసమందే యొకసుతుని గనెను. వానిపేరు వత్సుడు. కొంతవయస్సు వచ్చినతరువాత సారస్వతుడు తనసోదరుడైన వత్సునికి సమస్తవాఙ్మయము నెక్రమింపజేసి తపస్సొనరించుబుద్ధితోఁ దండ్రి యొద్దకుఁ బోయెను.

ఆవత్సుని వలన నొకవరిశుద్ధబ్రాహ్మణవంశ ముత్పన్నమయ్యె. కాలక్రమమున నావంశమున కు బేసఁ డనునొకద్విజశ్రేష్ఠుండుపుట్టెను. వాని కచ్యుతుడు, ఈశానుడు, హరుడు, వశువతి కొడుకులు. వారిలో వశువతికి అర్థవతి యనువాడు తనయుడు. ఆయర్థవతికి భృగువు, హంసుడు, శుది, కవి, మహాదత్తుడు, ధర్మడు, జాతవేదుడు, చిత్రభానుడు, త్ర్యంకుడు, అహిదత్తుడు, విశ్వరూపుడునని పదునొకండు తనయులు కలిగిరి. వారిలోఁ జిత్రభానుఁ డనువానికి రాజదేవియను బ్రాహ్మణియందు బాణుఁ డుదయించెను. ఇతనినైశవమందే తల్లి మృతినొందెను. కొంతకాలము తండ్రియే యితనిని సంరక్షించి వార్ధకము రాకము న్నెయితఁడను గాలధర్మము నొందెను. బాణుడు బాల్యమును వేదములను శాస్త్రములను జదివి మహావిద్వాంసుడై యున్నను యౌవనదశలో నైర్విరవిహారము గలవాడై మిత్రులు గొందఱిని వెంటఁబెట్టుకొని దేశాటనముఁ జేయనారంభించెను. వార్షచక్రవర్తి సోదరుడైన కృష్ణరాజతఁకి రాజదర్శనము కొఱుకొని వాఁడైనాఁడుగా వెళ్ళి చక్రవర్తిని జూచి మరల నిజనివాసంబున కేతెంచె. ఈ బాణుని కనేకులు మిత్రులుండిరి. వారిలోఁ గొందఱు విద్వాంసులు, కవులు, పౌరాణికులు, గణకులు, మఱికొందఱు గాయకులు, నర్తకులు, ఇంద్రజాలికులు, చిత్రకారులు. వీరితో నెల్లప్పుడు గలిసియుండెను.

ఒకనాఁ డీతనిమిత్రులలో నొకడైన సుదృష్టి యనువాడు రక్షకంఠముతో వాయుపుగామును జదువుచుండగాఁ దక్షిణవారందఱుఁ గుతూహలముతో వినుచుండిరి. అప్పుడు సూచీబాణుఁ డనువంది.

“తదపి మునిగీత మతికృష్ణ తదపి జగద్వ్యాపి పావనం చరితమ్

అని యొకశ్లోకమును జడివెను.

అది విని బాణునిమిత్రు లందఱు హర్షునిచరిత్రమును దమకుఁ జెప్పుమని ప్రార్థించిరి. అందుపై బాణుడు హర్షచరిత్ర మిట్లు వారికిఁ జెప్పు దొడంగె.

స్వాశ్వేత్వర మనునొకదేశవిశేషము కలదు. దానిలో శ్రీకంఠ మను జనపద మొకభాగము. దానిని పుష్పభూతి యరురాజు పాలించెను. అతఁ డు బాల్యమునుండి కరమమాహేశ్వరుఁడు అతనిమిత్రులు నదివులు భృ త్యులే కాక యతనిదేశము దున్నగ్రజ లందఱు శివభక్తులు. ఆకాలమునందు భైరవాచార్యుఁ డనునొకద్రవిడదేశపు సన్న్యాసి సకలశైవతంత్రవిశారదుఁడు శివభక్తుఁ డుండెను. అతనివ్రసిద్ధి లోకమంతట వ్యాపించెను. పుష్పభూతియు శివభక్తుఁడు గావున నాభైరవాచార్యుని జూచుటకుఁ గుతూహలము గలవాఁ డై యుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచినపిమ్మట నొకనాఁ డాతనిశిష్యుఁడు వచ్చి భూపతికి భైరవాచార్యునిరాక నెఱింగించెను. రాజు భైరవాచార్యుని జూడఁబోయెను. మఱియొకసమయమున భైరవాచార్యుఁడు రాజునన్నిధి కే తెంచి కొంతసేపు సంభాషించి మహారాజు తొల్లి నేను మహాకాళీహృదయ మనుమహామంత్రమును శృష్టవస్తుమాల్యానులేపనధరుంక నై శ్శ్లాసముండుఁ గల్పొక్తవిధిగాఁ గోటిజపముచే మపాసించియున్నాను. వేతాళసాధనముచే గాని జపసిద్ధి లభింపదు. అసహాయు లగువారు వేతాళమును సాధింపఁజాలరు. ఈవనికి మీరు సమర్థులు. మీ రఖిలకార్యభారమును వహింపఁగా నాశిష్యులు మఱియుగ్గురు నాకు సహాయు లగుదురు. ఆగమిక్మష్టచతుర్దశినాటి రాత్రికి మీరాయుధద్వితీయులై శ్శ్లాసమునకుఁ దప్పకరావలయు నని ప్రార్థించెను. రాజుయ్యకొనెను. యథాప్రతిజ్ఞాశముగా నాటిరాత్రి భూకాంతుఁడు శ్శ్లాస మునకుఁ బోయి కర్కశేయుచున్న భైరవాచార్యుని గలిసికొనెను. తక్కినయుగ్గు రు కూడవచ్చిరి. వీరిసహాయముచే భైరవాచార్యుఁ డతిభీషణం బగుకర్తనాచ రించుచుండఁగా, కర్కవిఘ్నము సలుపుటకు వచ్చినభూతిప్రేరిపిశాచములు విఫలప్రయత్నములై తొలఁగి పోయెను. అంతలో గాత్రి యామమాత్రైశిష్టమై యుండఁగా నరపతియున్నదిక్కున భూరంద్రమునుండి ఘోరరూపుఁ డనయొక నాగుఁడు బయలు వెడలి రాజువైపుఁజూచి ఓరీ మరాత్తుఁడా! ఈక్షేత్రాధిపతి నైననన్నుఁ బూజించక యిట్టిపని చేయించుచుంటివా? నాపేరు శ్రీకంఠ డు. ఈదేశము నాపేరుచేతనే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఇట్టిన స్వలక్ష్మ్యముచేసె

నేల గూర్చెను. ఇంతలో కమలగంధ మాఘాణింపబడెను. నూపురధ్వని వినబడెను. మహాతేజస్సుతో నొక స్త్రీవ్యక్తి కానవచ్చెను అది గని రాజు ధైర్యముతో “అమ్మా నీవెవ్వరైతివి? ఈయవరరాత్రులందు దీప్రేతభూమి కేల వచ్చితివి” అని యడుగఁగా “నేను విష్ణువక్షస్థులారూఢ సగుమహాలక్ష్మిని, సీపరాక మముచే మిగుల సంతసిల్లితిని. నీకట్లు మైనవర మడుగు” మని పలికెను. రాజు స్వార్థనిరభిలాషుడై భైరవాచార్యునికి గర్హసిద్ధి నొసంగు మని ప్రార్థించెను. మహాలక్ష్మి దానికి సమ్మతించి “రాజా నీవు చంద్ర సూర్య వంశములతో సమాన మగుగొప్ప ప్రసిద్ధి నొందిన రాజవంశమునకుఁ గర్తవ్య కాఁగల” వని వరమిచ్చి యంతర్ధానము నొందెను. శ్రీకంఠుడును వినీతుడై రాజునొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని తాను వచ్చిన భూవివరమును జూచెను.

ఇది యంతయు హర్షచరిత్ర మూడుచ్ఛాసములలోని కథ. మూడవ యచ్ఛాసము కొనను పుష్పభూతికి లక్ష్మి దర్శనమొనంగి నీవువంశకర్తవు కాఁగల వని చెప్పట గ్రంథ నాయకుని వంశమునకు గొప్పతనము నారోపించుటకు బాణుడు కల్పించెనని నాయభిప్రాయము. బాణుస్వీయచరిత్ర మంతయు వాస్తవముగా నున్నట్లు లోచించుచున్నది.

పైన జెప్పబడిన పుష్పభూతి యీహర్షవర్ధనుని వంశమునకు మూల పురుషుడు. వానినుండి గొప్పరాజవంశ ముత్పన్నమైనది. తగినగ్రంథ ప్రమాణము గాని శాసనములు గాని లేనిపోవుటచే నాకాలపురాజులపేర్లు గాని చరిత్రలు గాని మన కేమియుఁ దెలియవు. రాధాకృష్ణముదముఖిర్జీయను పండితుఁడు వ్రాసిన (Rulers of India Series) హర్షచరిత్రలో నుదాహరించిన మధువన శాసనము హర్షునితండ్రిని, తాతను, ముత్తాతను, వానితండ్రిని జెప్పుచున్నది.

నరవర్ధన—వజ్రణిదేవి.

రాజ్యవర్ధన—అశ్వరోదేవి.

ఆదిత్యవర్ధన—మహాసేనగృహ్తాదేవి.

ప్రభాకరవర్ధన—యశోమతి. (మాళవరాజైన యశోధర్మని కూతురు.)

—* హర్షునిజననము *

ఆ పుష్పభూతివంశమునందు ప్రతాపశీలుఁ డనునవరనామము గల ప్ర

రాజబ్యర్థము, గూర్జరప్రజాగరము, గాంధారాధిప గంధద్విపకూటపాకలము, లాటపాటవపాటచ్చరుడు. మాళవలక్ష్మీలతావరశువు నని ప్రసిద్ధి కెక్కెను.

ప్రభాకరవర్ధనుడు సంతానప్రాప్తికొరకుఁ జరకాలము సూర్యోపాసన చేయఁగా సూర్యుని ప్రసాదమువలన నిద్రపుత్రులు నొకపుత్రిక కలిగిరి. పెద్ద కుమారునిపేరు రాజ్యవర్ధనుడు, చిన్నకొడుకుపేరు హర్షవర్ధనుడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 590 సం॥ జ్యేష్ఠమాసములో జనించెను. రాజ్యశ్రీ యనునది పుత్రిక యశోవతీసోదరుడు భండియచుపేరుగల తనకుమారుని రాజపుత్రులకు సేవకు నిగాఁ జేసెను.

ఈరాజపుత్రు లిరువురికి వయస్సువచ్చినతరువాత మాళవజేశాధీశ్వరుఁ డు మోహవగుప్త కుమారగుప్తు లనుతనకొమార్ల ననుచరులఁగా నొనర్చెను.

అట్లు కొంతకాలము నడచినతరువాత ప్రభాకరవర్ధనుని జతురంగనైవ్యమును సహాయ మిచ్చి బాణులను జయించుటకుఁ బంపెను. అట్లు దండయాత్రకుఁ బోవుచున్న వానివెంటి హర్షుడును గొంతదూరము వెళ్ళి కైలాశస్థానమున నున్న యరణ్యములో మృగయావినోదము సలుపుచుఁ గొన్నిదినంబులుండెను. అచ్చట వేటాడుచున్న దినములలో నొకనాఁకిరాత్రి వేకువజామున మహాసింహ మొకటి ఘోరదావాగ్నిజ్వాలలచే దహింపఁబడినట్లును, పిల్లలను విడిచిపెట్టి యాడుసింహము కూడ నామంటలో దుమికినట్లును స్వప్నమందుఁ జూచెను. తెలివినచ్చినది మొదలుకొని తనకుటుంబములో నేమియ నర్థము సంభవించునో యని శ. కించుచుండె. అనేకదుర్నిమిత్రములనుజూచెను. ఇంతలో కురంగకుఁ డనుభృత్యుఁడొకఁడు వివర్ణవదనుడై వచ్చి దేవా మహారాజు ఘోరమైన దాహజ్వరముచేఁ బీడింపఁబడుచున్నాఁడు. మీరు శీఘ్రముగా రావలె నని చెప్పెను. అప్పుడు హర్షుడు తీవ్రశోకావిష్టుడై పరివారమును వెనుకనుండి రమ్మని చెప్పి హయారూఢుడై యాహారనిద్రలు లేకుండ మూడుదినములు ప్రయాణముచేసి రాజధానిని జేరెను. అభ్యంతరమునకు బోయి మరణవేదనతో బాధపడుచున్న తండ్రినిజూచి ధైర్యమును గోల్పోయెను. భావిభర్తమరణదుఃఖమును భరింపఁజాలక హర్షునితల్లి సరస్వతీతీరము దగ్గిలోఁ జది దేవామును బరిత్యజించెను. మఱిరెండుదినములకు హర్షునికీశెప్ప వలసినబుద్ధులను జెప్పి మహారాజుకూడఁ గాలధర్తము నొందెను.

హర్షుడు పితృమరణమునకు శోకించుచుండఁగా నింతలో రాజ్యవర్ధనుఁ

డు యుద్ధమందు హూణులను జయించి నిజపురుషుఁ బ్రవేశించెను. పితృనిధన దుఃఖోద్విగ్నమానసుడై తనకు రాజ్య ముక్తతలేదనియు విరక్తుడైన కాషా యము గట్టుకొని తపశ్చర్య కరణ్యాబునకుఁ బోయెద ననియు నిశ్చయించెను. అంత హద్దుఁడు సోదరుని బతిమాలి దుఃఖోపశామకము లగుమాటలఁ జెప్పి యెట్టుకేల కతికష్టముతో రాజ్యమేలుటకు సమ్మతించు జేసెను.

ఆనమయమందు హద్దుఁగి సోదరి యయిన రాజ్యశ్రీయొక్క భర్తను గ్రహవర్తను మాశవదేశపురాజు శిలాదిత్యుఁడు వధించెననియు, రాజ్యశ్రీ కాన్య కుబ్జమందు జెఱసాలలో బెట్టుబడె ననియు రాజ్యశ్రీ భృత్యులతో ముఖ్యతముఁ డైనసంవాదకుఁ డనువాఁడు వచ్చి హర్ష రాజ్యవర్ధనులకుఁ దెలియజేసెను. ఆచుర్వార్త విని రాజ్యవర్ధనుఁ డతికుపితుడై భండిని కంటఁబెట్టుకొని తానెక్కడఁ దూశవరాజు నెదింకుబోవును నని నిశ్చయించి హద్దుని రాజధానిలోనుండి పొమ్మని నిర్బంధించి మాశవదేశముపైకి దుఁడెత్తి వెళ్ళెను. కొన్ని దినములు గతించినతరువాత నొకనాఁ డాకస్తికముగా రాజ్యవర్ధనుని కత్యర్థప్రియుఁ డైన కుంతలుఁ డనువాఁ డతిదైన్యముతో వచ్చి “మీయన్నరాజ్య వర్ధనుఁడు మొదట మహాపరాక్రమముతోఁ బోరాడి మాశవరాజునైస్యము నొడించి విజయమునుగొన్నవాడై యండఁగా నానాటిరాత్రి రహస్యముగా నాతని జంపె నని చెప్పెను.

అందుపైని హద్దుఁడు కోపోద్దీపితుడై తొల్లి పరశురాముఁడు పితృ వధామర్ష చేఁ గార్తవీర్యుఁకుటుంబమునే గాక లోకములోనుండు సకలక్షత్రియ జాతిని నిర్మూలముచేసి నట్లు తనసోదరుని జంపిన గౌడరాజునేగాక భరతఖండములో నున్నరాజుల నందఱిని వధించి తనరాజ్యమును విస్తరింపుజేయుదు ననియు, కారాగృహనిబద్ధ యైన సోదరిని విడిపించదనియుఁ బ్రతిజ్ఞం బూని యొకశుభదినమందు దిగ్విజయార్థమై బయలుదేఱెను. హద్దునికి బిత్తసఖుఁ డైనసి హనాదఁ డను సేనాధిపతి యీపనికిఁ బుఁకొల్పెను.

ఇట్లు హద్దుఁడు చతురంగసైన్యసమేతుఁడై బయలుదేరి మొదట సరస్వతీదీతీరమందు విడిసెను. ఆస్థలమందు కామరూప (Assam) దేశాధీశ్వరుడగు భాస్కరవర్మ యమూల్యము లగువస్తువుల నుపాయనముగాఁ బంపి యుద్ధమందు హద్దునికి సహాయ మొనర్చెద నని వాగ్దానము చేసెను. హద్దుఁ డాకాశుకలఁ కతిపాపకముతో బరిగి పొంచి యుడఁబెరిగి పరశురాముని

బద్ధదీక్షుడై పోవుచుండఁగా రాజ్యవర్ధనునిచే జయింపఁబడిన మాళవరాజు సైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్న భండి మధ్యమార్గమందు హర్షునికే గానవచ్చెను. రాజ్యవర్ధనుని రహస్యవధప్రకార మంతయును జెప్పెను. రాజ్య శ్రీవృత్తాంత మే మయ్యె నని యడుగఁగా రాజ్యవర్ధనవధానంతరము కనోజ రాజ్యమును గుప్తమునువాడు వశకఱుచుకొనఁగా రాజ్యశ్రీ కారాగృహము నుండి తప్పించుకొని తనపరివారముతో వింధ్యారణ్యమును జూచ్చి నని కలిక ను. అపుడు హర్షుఁడును గుప్తమునక్కి వింధ్యబలికే బోయి వెడలి యం దొక చోట నగ్ని ప్రవేశముచే దేహత్యాగమును జేసికొనుటకు సిద్ధముగా నున్న సోదరిని మరణమునుండి తప్పించి తనతోఁ దీసికొనిపోయెను. హర్షుఁడు తన సోదరుని భగినీభర్తను జంపిన రాజులను ఘోరసాగ్రయమందు సహరించి వారిరాజ్యములను స్వాధీనపఱచిదికొనెను అంతతో విరమింపక వలభిరాజును జయించి వానిని సామంతరాజునుగాఁ జేసి కొని వానిరాజ్యమును వానికి విడిచి పెట్టెను. ఆనందపురము, కచ్, సారావస్త్రము మొదలగుదేశముల నాక్రమించె నని యువన్చాంగు వ్రాసియున్నాడు.

హర్షుఁ డిట్లవ్యాపాతప రాక్రమముచే నానాదేశములను జయించి స్వ రాజ్యమును బెంచుచుండఁగా నాకాలమును మహారాష్ట్రదేశము నేలుచున్న చాళుక్యవంశపురాజైన రెండవపులకేశి యితనికి లొంగి తేను. ౪౩4 సం॥న నీ పులకేశి యాస్థానముం దున్నమహాకవి రవికీర్తి వ్రాసిన అహిహెల్ శాసనముందు పులకేశిచే హర్షుఁడు పరాభూతుఁ డయ్యె నని చెప్పఁబడియున్నది. పారశీకదేశ పురాజు రెండవకస్త్రు అనువాఁ డితినితో సంధిఁజేసికొనెను. సంయుక్తరాష్ట్రము (United Provinces) బీహార్, బంగాళాదేశము, రాజపుత్రస్థానము, షిరిసా, పంజాబులోఁ గొంతభాగము, కశ్మీరుహిందూస్థానము, మధ్యహిందూస్థానము మొదలగు దేశములు హర్షునియేలుబడిలో నుండెను. ఇతనిరాజ్యము దక్షిణ మందు రేవానదివఱకు వ్యాపించినది. దక్షిణహిందూస్థానపు శాసనములలో హర్షుఁడు త్రరాజధమునంతను నేలె నని చెప్పఁబడియున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము.

హర్షునిరాజ్యపరిపాలనవద్ధతిని బాగుగాఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధౌ రములు లేవు. తనరాజ్యములో నేమూల నేమి జరుగుచున్నదో యెచ్చట వివాదములు పుట్టుచున్నవోయే ప్రదేశమం దీతిబాధలు కలవో దానినంతయుఁ

గనుంగొనట రాజ్యపాలకునికి ముఖ్య మైన కర్తవ్యము. ఈవిషయములో హద్దుని మించిన రాజు తెచ్చును లేదు ఏదో యొకవిషయ గల్పించుకొని తటచుగా నీతఁడు స్వరాష్ట్రముందు సంచారము చేయువాఁడు. ఇతనిరాజ్యమందు భుక్తి యని, విషయ మని, గ్రామముని మూఁడువిభాగము లుండెను. గవర్నరు-గోప్త, భోజికుఁడు, భోగపతి యనియు, వైస్రాయ్ (Viceroy) రాజస్థానీయఁడని యా సమ్యోగస్థులు నియక్తు లని యు, మహాసానుంతు లని యు, మహారాజులనియ వాస్తాధికు లని యు, విషయపతు లని యు, ఉపరికు లని యు వ్యవహరింపఁబడిరి.

పట్టణముల కధిష్ఠానము లనిపేరు.

పుస్తకాలఁడు = Record Keeper

అక్షకటలము = Record office

కరణములు = Documents

కరణికుఁడు = Registrar

అధ్యక్షమహామాత్రుఁడు = Superintendent of the inner apartment

సేనాపతి, మహాసేనాపతి, బలాధిక్మతుఁడు. సేనాధికారికిఁ బేళ్ళు.

భటస్వపతి = పదాతీసైన్యముల కధిపతి

బృహదశ్వవారపతి = గుట్టపుదండున కధిపతి

మహాదండనాయక = Chief Justice

దండపాళిక = Police man

యామచేటిక = రాత్రిసారాయిచ్చు స్త్రీ = Woman watcher of the night.

మతము, విద్య.

హద్దుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు భరతఖండమునకుఁ గలిగినవిద్యాధనాభివృద్ధులను గుఱించి యువకాచాంగు తెలియఁజేసిన వృత్తాంత మత్యద్భుతముగాఁ గానవచ్చుచున్నది ఈచీనామూత్రికుఁ డుదరిపోషణము కొఱకు దేశాటనముచేయు సన్నాసులపంటివాఁడు కాఁడు. ప్రపంచములో నున్న దేశము లన్నింటిలో భరతఖండ మొక్కటియే మోక్షసాధన మగు జ్ఞానసంపత్తిని గుత్తగొన్న దేశ మగుటచే నట్టి దివ్యజ్ఞానమును సంపాదించుట కొఱకే యీ దేశమునకు వచ్చెను. కిఁ ఘోషకాలము మొదలుకొని పంగదేశపు రాజైన

పువిద్యార్థు లాకాలమందు భరతఖండములో నున్ననలాంచా మొదలగు ప్రసిద్ధవిద్యాలముములలోఁ గొంతకాలముండి విద్యల నభ్యసించి పండితులై స్వదేశమునకుఁ బోయినట్లనేక గ్రంథనిదర్శకము లున్నవి.

అట్టివిద్యార్థులలో ఫాహియ (Fa-hier) యువచాంగ్ - (Yuan-chewang) ఇత్సింగు (It-sing) అనువారు ముఖ్యులు. ఆకాలమందు బౌద్ధమే గాక వైదికమతముగూడఁ బ్రబలముగా నుండెను అన్నివర్ణములలోను పరిశుద్ధతములైన బ్రాహ్మణులచే భరతఖండ మంతయు నిండియుండె ననియుఁ బండితులైన బ్రాహ్మణు లందఱు సంస్కృతభాషనే వ్యవహరించుచుండి రనియు బౌద్ధమతగురువులు కూడఁ దమగుతగ్రంథములను సంస్కృతభాషలోనే వ్రాసి రనియు, యువచాంగు వ్రాసియున్నాఁడు. మధ్యహిందూస్థానమందు వ్యవహరింపఁబడు సంస్కృతభాష పరిశుద్ధమై మృదుమధురమై యుండెను. దానికిఁ బైగానున్న దేశములందు వాడఁబడు భాష వికృతినొంది సంస్కారహీనమైయుండెను. కృష్ణుని గొల్చుకువారు, కాణావ, వైశేషికమతస్తులు, కాపిలులు, లోకాయతికులు, ఆర్హతులు కూడ నాకాలము దుండి రని బాణుడు వ్రాసెను.

హర్షవర్ధనుడు మతభక్తుఁ డనియే కాక విద్యవ్రుతిపోషణరతుఁడనియు స్వయముగా విద్వాంసుఁడుఁ గవియు ననియుఁ బ్రసిద్ధిచొందెను. అతని యాస్థానము దున్నకవిగావున బాణుడు హర్షుని కవితాచాతుర్యము వర్ణింపక శక్యముగాదని వ్రాసెను పోషకు నిట్లు స్తుతించుట యాశ్చర్యము కాదు, గాని, యీయంశమును సమర్థించుటకు మఱియొకసాక్ష్యము కలదు. హర్షుని మరణాంతరము (క్రీ. శ. 679-687) సావత్సరములలో నండియాకు వచ్చిన ఇత్సింగు హర్షుడు మహాకవి యనియు నతనియూస్థానమందున్నకవు లయిరువదల కావ్యములను రచించి యతనికిఁ గృతి యిచ్చి రనియు నివి యన్నియు బుద్ధుఁ డచరిత్రమును దెలుపునవి యనియు వ్రాసెను. ఇట్లు రచింపఁబడిన కావ్యములలో నార్యసూరుడు రచించిన జాతకమాల యొకటి.

ఆకాలమందు బ్రాహ్మణు లందఱు వేదములను శాస్త్రములను గృహిచేసిరి. ప్రథమపాఠపుస్తకమునకు “సిద్ధిరస్తు” అని పేరు. వర్ణసమామూయమునకు నలువదితొమ్మిది యక్షరములు. విద్యార్థులకు వ్యాకరణప్రవేశమును గలిగించుట కొకచిన్నవ్యాకరణమును నేర్పెడివారు. శ్రమముగా వాఙ్మనము

లను, పిదప శబ్దవిద్య, శబ్దస్థానవిద్య, చికిత్సవిద్య, హేతువిద్య, ఆధ్యాత్మవిద్య యను నయిదువిద్యల సభ్యునిండు జేయువారు. నలాందాపాఠశాలలోఁ జదువుచున్నపుడు ఇత్సింగు పాలీభాషలో ననువదించిన సుహృద్దేఖయను కావ్యము, అశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రము, జాతకమాలమొదలగునవి విద్యార్థులు చదువు సాహిత్యగ్రంథములు. వైదికవిద్యార్థులు వాఙ్మవిద్యార్థులుకూడఁ బూర్వోక్తమైన విద్యాపంచకమును జదివినపిదప వారివారిమతగ్రంథములను జదువవలెనని యేర్పాటు. ప్రతివాఁడును ప్రత్యేకముగా నేదో యొకశాస్త్రమందు విశేషజ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలెను. అందుకు వ్యాకరణశాస్త్రమందు చూర్ణియనునామాంతరముగల పత. జలిమహాభాష్యము, వాక్యపదీయము, చదువవలసినగ్రంథములు- యోగశాస్త్రమందు యోగాచార్యశాస్త్రము, అసంగుని యెనిమిదిగ్రంథములు తర్కశాస్త్రమందు జుని యెనిమిదిగ్రంథములు ధర్మశాస్త్రమందువల్పాది- ఆగమములయందు నికాయచతుష్టయము- చదువవలెను.

సామ్యతవాఙ్మయచరిత్రతో సంబంధించిన కొండఱుగ్రంథకర్తలు హర్షవికాలమం నుండిరి. జయాదిత్యనామచులు, ధర్మపాలుఁడు, నలాందాపాఠశాలాధ్యక్షుఁడు శీలభద్రుఁడు, సుబంధుని వాసవదత్తలోను, సర్వదర్శనసంగ్రహమందుఁ బేర్కొనఁబడిన ధర్మకీర్తి, తామ్రలిప్తి, విహారాధిపతి, రత్నకూట సూత్రప్రణీతమునగు రాహులమిత్రుఁడు, నలాందాపాఠశాలలో నుపాధ్యాయులైన జనప్రభువు, జ్ఞానచంద్రుఁడు, మహాకంఠియఁడు మహాకవియు నగు బాణభట్టుఁడు. భారవి, జానకీహరణమును రచించిన కుమారదాసుఁడు, మాఘుఁడు, బాణునికంటఁ గొంచెము ముందువాఁడైన సుబంధువు- హర్షునికిఁ బ్రతిఁబట్టుఁడైన రెండవపులకేశియాస్థానకవి యగురవికీర్తి, సూర్యశతకమును వ్రాసిన మయూరుఁడు మాలంగదివాకరుఁడు మొదలగువారు

హర్షుని యవసానము.

చైనాదేశపుశకమైన (Yung Hui) యంగ్ హాయి శకాంతమం దనఁగా క్రీ. శ. 655 సం॥లో హర్షుఁడు స్వర్గస్థుడాయెను. 648 సం॥ మని మఱి కొండఱు చరిత్రకారులు నిశ్చయించిరి.

“సోయం సుజన్తా సుగృహీతనామా తేజసాంరాశిః, చతురుదధి కేదార

పరమేశ్వరో హర్షః, ఏతేన ఖలు రాజస్వతీ కృషీ- చిత్ర మిద మత్యమరం రాజత్వమ్. అపిచాస్య త్యాగస్య అర్థిః ప్రజ్ఞాయాశ్చాస్త్రాణి, కవిత్వస్య వాచః సత్త్వస్య సాహసస్థానాని, ఉత్సాహస్యవ్యాపారాః కీర్తేర్దృఙ్మహిని, అను రాగస్య లోకహృదయాని, గుణగణస్య సంఖ్యా, కౌశలస్యకళాః, సపర్యాప్తో విషయః." అని యీతని చరిత్ర కారుడైన బాణుఁ డీతని ప్రభావమును వర్ణించి యున్నాఁడు.

నానావిధమైన శక్తు లతనియందు విదితముగాఁగలిసియుండెను. మహా పండితుఁడు, పరమేశ్వర్యసంపన్నుడై యున్నను దీనులయందుఁ బరమకారుణి కుఁడు, సార్వభౌముడైన సతినయ్యుఁడు, మొదల తనసోదరుని బావమొడిచి జంపిన రాజులపై పగఁదీర్చుకొనుట కౌఠత్వమును, ప్రతాపమును జూపించిన నుగొన కఠిన్రక్షాంతుడై జాడధర్మముల నవలంబించి స్వసిద్ధాంతమును స్వ కృతి యగునాగానందమందు దాను కల్పించిన నాయకుఁ డగు జీమూతవానా నునిద్వారా ప్రకటించెను.

శ్లో॥ "స్వశరీర మపి పరాధే యః ఖలు దవ్యాయుదాదితః కృపయా రాజ్యస్యకృతే సకథం ప్రాణివధక్రౌర్య మనుమన్యే "

1 నాదా కించి ద్భవతి నియతం యచ్ఛ పశ్యాన్నకించి
స్తధ్యేకస్తా త్సపదిభుటము యత్యస్థిదాస్థానునోధమ్
ఃశ్శీర్షాంస్థి ర్నట ఇవ ముహుః కోపిజంతు ర్నటిత్వా
నోజానీయో భవయసంకాంతస్త్వితః క్వప్ర యాతి.

2. కోన్యఃకాల మతిక్రాంతు నేతుప్రత్యక్షతాంక్షయః,
కవిప్రజాపతి త్యక్త్వా రమ్యనిర్మాణ శీలీవమ్.

విరూపాక్షరాయ తెవ్వరు?

వర్షం చినసీతారాయస్వామిశాస్త్రిగారు — విజయనగరము.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ప్రజాపాలనము చేసిన సంగమవంశపుఁ గిరీబధారీచక్రవర్తులలో విరూపాక్షరాయలు తుదివాఁడు. ఈయన ప్రాథమికచరిత్రమును దనికొండఁబురు జాత్రుఁడనికొండఁబురు నభిప్రాయపడియున్నారు. ఈవిషయమును విమర్శించుటకు మాఖ్యముగా రెండు శాసనము లాధారము లయి యున్నవి. అ ఏదొకటి విజయనగరచరిత్రాధారము లనెడి (Sources of Vijayanagar History) గ్రంథము గాని డెబ్బరవ పుటయందలి శ్రీగంగముస్థేలు లనెడి శాసనము. వేటొకటి, ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటకా III వాల్యము మళమల్లితాలూకా 121 నెంబరు శాసనము. శాసనవిమర్శకులకు వీనిలో రెండవది మొదట లభించియుండదు. అద్దానిలోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

“.....విజయభూపతిః । సత్యనారాయణీ దేవ్యా । ప్రాచీరాసీ ద్యశోధనః । ప్రాథమికావధివ । ప్రతాపాభ్యో మహీపతిః । గుణైరనేకై రవసీత శేష్తీన్ । విరాజమానః సుకృతా ఘోరిః । నిజగ్రజాప్రాప్తమనాదిరాజ్య । సాధీశ్వరాధిప్రజపారిజాతః । తస్యసింహాశదేవీతి । భార్యాసర్వగణాశ్రయా.....తస్యాం శివః ప్రాచురభూ ద్దణాభ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।.....జప్రతాపా దధిగత్య రాజ్యమ్.....
.....దివ్యం సింహాసనం ప్రాప్త్య పాలయన్ ధరణీ మిమామ్ ।.....
శాలివాహననిర్ణిత శకవర్షక్రమాగతే । ఋతురంద్రగుణైశ్చ్యుక్తే । విధునాయుతవత్సరే (1896), *విజయాభ్యే (‘సజయాభ్యే’ అని యుండవలెను.) స, క్రాంత్యాం మకరాభ్యాతే ।.....” (ఎపిగ్రాఫియా కర్ణాటకా III వాల్యము. మళమల్లితాలూకా. 121 నెంబరు.)

ఈ శాసనములో నున్న ప్రమాదములనేమియుఁ బరిగణించకయే రైసు

* “1896” అను శాలివాహన శకసంఖ్యచే గుఱితింపఁబడు వత్సరము జయ యగును గాన ‘స, జయాభ్యే’ అనికావసరమై యుండియుండును. శాలివాహన శకమున గత్యాబ్దసంఖ్యతోనే యాయావత్సరములకు గుఱితింపుట తోడ్పడఁగలదనికొండ గాక కావసరములందును సులభమయి వుండును.

దొరగారు యథాస్మత్ముగా నందలి “అగ్రజా” అనుశబ్దమును జూచి ప్రతాప రాయలు జ్యేష్ఠభగిని (Elder Sister) నుండి ప్రాప్తమయిన యనాదిరాజ్య మనఁగా విజయనగరరాజ్యము గలవాఁడని యర్థముచేసి యాప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలే యనుకొని చక్రవర్తి యగువిరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవ రాయలకుమారుఁ డని వ్రాసిరి.

“విజయనగరరాజులకుఁ బుగుషసంతతిలోనె వరుసగా రాజ్యము వచ్చి యుండుటచేతను, ప్రాథదేవరాయలకుఁ దనజ్యేష్ఠసోదరి నుండి రాజ్యము వచ్చె ననునది నిరాధారముగలచేతను, బయిరితి నర్థముచేయుట యసంగతము. అచట “నిజాగ్రజాత్” అనిశాసనపాఠమై యుండున; కాఁగాఁ బ్రాథదేవరాయ లును ప్రతాపదేవరాయలును సహోదరు లగుటచే నచట నర్థము కుదురుప డును. విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయపుత్రుఁ డగునల్లికార్జునదేవరాయల కుమారుఁడు” అని యిట్లు హెచ్చ. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే వ్రాయఁబడినట్లు విజయ నగరచరిత్రపుఁ జిన్నభాగము” (A Little known chapter of Vijayanagar History) అను గ్రంథమున వ్రాయుచు డాక్టరు, యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు రద్దాని సీక్రిందిరితి సరిపించిరి.

“శాసనపాఠమును సవరించుట సాహసము. మఱియు నట్లు దిద్దవలసిన యావశ్యకతయు లేదు. అట్లు దిద్దినను ప్రతాపరాయలకు రాజ్యప్రాప్తియే లే కుండుటం జేసి యాతనికిఁ దనయన్న యగుప్రాథదేవరాయలనుండి యనాది యగురాజ్యము వచ్చిన దని లభించెనునర్థము కేవలము ససంగతమై యగును. మఱియు నట్లు దిద్ది యావాక్యమును ప్రాథదేవరాయలతమ్ముఁ డగుప్రతాపరా యలవరముగా నన్వయించునపుడు తర్వాత నున్న “తస్య సింహళదేవీతి భార్యా” అనుభాగముచే సింహళదేవి ప్రతాపరాయలకు భార్యయనియు విరూపాక్షరాయ లాదంపతులకుఁ బుత్రుఁ డనియు నర్థము లభించును గాన నది విరూపాక్షరాయలు నల్లికార్జునరాయలకుఁ బుత్రుఁ డని వాదించెనే కృష్ణశా స్త్రిగారి వాదమునకు సంగతము కానేరదు.” అని యిట్లు కృష్ణశాస్త్రిగారి వా దమును డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు సరిపించిరే గాని యెట్టియ ర్థము చెప్పట కయినను బయిశాసనము సమన్వితమై యయియుండలే దనియు నాశాసనపుఁ బ్రతిబింబము తీయటలోఁ గొన్నిచోట్ల బ్రమాదములు కడిగవని యు 19 హి: 520 రి మీ: ద వి క్షిప్తి యందు సరిగము చేయుట సాహసమగునాడ

నాక్షేపించిరి. అట్లు శాసనమునం దేమియు నవరింపవు డందలి “సాధీకృతాధిప్రజపారిజాతః” అనుదాని కేమియర్థము గల దని శాసనవిమర్శకు లనుకొనిరో తెలియకున్నది. మఱియు ప్రతాపాఖ్యో మహీపతిః” అనుదానికి విశేషణము లయియున్న “విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః” అనువానికిఁ దరువాతను, “సాధీకృతాధిప్రజపారిజాతః” అనుదానికి ముందును గల “నిజాగ్రజాప్రాప్తమ్” అనుద్వితీయాంతమునకును “అనాదిరాజ్య” అను ప్రాతిపదికమునకును నన్వయ మెట్లు లభింప ననుకొనిరో తెలియరాకున్నది. మురీతి ననర్థకమును ననన్వితమును నైయున్న శాసనభాగమును బట్టికొని యొక్కొక్క రొక్కొక్కవిధముగ నదాని నన్వయింపఁబూనుటెల్ల గగనారవిందసారథ్యమును బరిశీలించునట్లు పరిహాసనీయమై యున్న దని సంస్కృతభాషాజ్ఞానము గలవిమర్శకులకుఁ దోచకమానము గదా !

తుది కదృష్టవశమునఁ బలు శాసనమునకు మూలమై యుండగు శ్రీరంగము ప్లేటు లను శాసనము లభించుటచే వెనుకటి శాసనమునందలి ప్రమాదముల రూపుమాపుట కవకాశము గల్గింది. కాన నిట శ్రీరంగము ప్లేటు లనెడ శాసనములోని విరూపాక్షరాయలను సంబంధించిన భాగము నిటఁ జూపుచున్నాను.

“.....విజయభూపతిః । తస్యనారాయణే దేవ్యా ముత్పన్న శ్శుభలక్షణః । ప్రతాపరాయ ఇత్యాఖ్యా మగమ త్పాద్మీనోత్తమః । గుణై రనంతై రవనీతలే స్తిగ విరాజమానః సుకృతాప్తకీర్తిః । నిజాగ్రజాప్రాప్త ఘనాదిరాజ్యః । సాధీ (“సార్థి” అని యుండియుండును) కృతార్థో జనపారిజాతః । తస్యసిద్ధలదేవీతి భార్యా లక్షణసంయుతా ।తస్యా శివః ప్రాదురభాద్గణాధ్యో । నామ్నా విరూపాక్ష ఇతి ప్రసిద్ధః ।నిజప్రతాపాదధిగత్య రాజ్యమ్.....పితృం సింహాసనం ప్రాప్య । పాలయన్ ధరణీమమామ్ ।వస్వప్తగుణభూయక్తే (1888) పార్థివాభ్యేచ వత్సరే ।

* ‘1888’ అను కాలిపాపాళకసంఖ్యచే గుఱియింపఁబడు వత్సరము పార్థివ కాశేరయ. కాన పార్థివకు సంబంధముగ కాశమున “వస్వప్త” అని గాని “మహాప్త” అని గాని పాఠ ముండియుండునని గ్రహింపవలెను. (మనుశ్లోకము వైద్యవేదమునకాచక్షుగాన వత్స సంఖ్యను బోధించును) వై కాశముం దిట్టివరణము చేయ నగునయే ఆశరబుల్ దివాన్ బహదూరు యల్. డి. స్వామికన్ను పిళ్ళగారు కూడఁ దలంచినట్లు డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారి యాశ్రిదివ్యాచారవలన నిశ్చయమగుచున్నది.

“I am obliged to the Hon'ble Diwan Bahadur L. D. Swamy kannu Pillai for the equivalent Christian date which is Friday 8th

కార్తికాభ్యేచ మాసే....." (విజయనగర చరిత్రాధారములు శ్రీరంగము స్టేటులు-70 పుట)

ఈ శాసనమును, వెనుకటి శాసనమును, సరిచూచువారి కీ శాసనములోని శ్లోకములే చాలవఱకు వెనుకటి శాసనములోఁ జూనుటఁబడిన వని లోచనపొదు. అక్షరణమునఁ జాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్నదీనినిబట్టి వెనుకటి శాసనములోని పాతప్రమాదములను సవరించుట సాహసముకానేరదు. కాఁగా వెనుకటి శాసనములో హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు దిద్దినదిద్దుపాటే గాక మఱి కొన్ని సవరణములు సైతము కర్తవ్యములే యనియు నట్లు సవరించుట డాక్టరు యస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు చెప్పినట్లు సాహసకార్యము కాదనియు నీ శాసనము శాసించుచున్నది.

చాలవఱకుఁ బరిశుద్ధముగ నున్న యీ శ్రీరంగపు శాసనము లభించినను డాక్టరు క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు వెనుకటి శాసనపరిశీలనమువలనఁ గల్గినసంస్థారమును వీడఁజాలక యిందలి ప్రతాపరాయలు ప్రాథదేవరాయలే యనియు విరూపాక్షరాయలు ప్రాథదేవరాయల రెండవకుమారుఁ డనఁగా మల్లికార్జునరాయలతమ్ముఁ డనియు వీరు తలంచినది. వీరు తనుయాయభిప్రాయమునకు శాసనములోని "నిజగ్రజా త్ప్రభునాద్రిరాజ్యః" అనువాక్యము సందర్భపడుటకయి "ప్రాథదేవరాయల కెవరో పేరులేని యన్నగారుండిరనియు నాతఁడు ఘనాద్రి యనఁగాఁ బెనుగొండరాజ్యమును జయించి చక్రవర్తియుఁ దమ్ముఁడను నగుప్రాథదేవరాయల కొనంగె ననియు నావాక్యమున కర్థము చేసికొనిరి. కాని ప్రాథదేవరాయలకు జ్యేష్ఠసోదరుఁడు గలఁ డనటకు శాసనాధార మెచ్చటను లేదు. శాసనాధారమె యనవలె? ఏయాధారమును లేదు. ఇతఁ డ్రాథదేవరాయల కన్నగారె యుండునపు డాయనకుఁ బితృ మగువిజయనగరరాజ్యము సంక్రమింపక తమ్ముఁడగు ప్రాథదేవరాయలకు వచ్చుటెట్లు? అట్టి జ్యేష్ఠసోదరుఁ డనామకుఁడై రూపుమాయు టెట్లు? మీఁదుమిక్కిలి యట్టియనామకుఁడు చక్రవర్తికి సాధ్యముగాని పెనుగొండరాజ్యమును జయించి తనరాజ్యము నాక్రమించిన తమ్మునకుఁ బ్రసాదించుటెట్లు? అట్టియన్నగారి రాజ్యము నాక్రమించిన ప్రాథదేవరాయలు నాపెనుగొండరాజ్యమును జయింప నేరమియెట్లు? ఇట్టి నిరాధారవిరుద్ధాంశములకు లోనయిన యర్థము విమర్శకాగ్రగణ్యులయియున్న డాక్టరు క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారిచే నెట్లంగీకరింపఁబడెనో తెలియకున్నది.

వయిరీతిని గేవలము ససంగతమై యున్న యర్థమును విడిచి పైరెండు శాసనములలోని ప్రతాపరాయలు ప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము, దనియు, నాతఁ డన్న గారివలనఁ బెనుగొండను జాగీరుగఁ బొంది యుండ ననియు నట్టి ప్రతాపరాయలకు సిద్ధలదేవి, లేక సింహళదేవి యందు జన్మించిన యాతఁడే విరూపాక్షరాయలనియు, నతఁడు ప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము, డగుమల్లికార్జున దేవరాయలయనంతరమున రాజ్యము నాక్రమించుకొని చక్రవర్తియయ్యెననియు మల్లికార్జునరాయలసంతతినుండి రాజ్యము నాక్రమించుటచేతనే యాతని దానశాసనములుపై రెండిటిలోను, మహాప్రసిద్ధుఁ డగు ప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము సైతము పేర్కొనఁబడలేదనియు సర్థముచేసికొనుట యెంతయు సమంజసముగ నుండునుగదా? ఈవత్సమునకు “నిజాగ్రజాల్పాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః” అను శాసనద్వయస్థవాక్యము ప్రబలాధార మగుచుఁ జక్కఁగా సమన్విత మగుచున్నదిగదా! ప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము, బ్రతాపదేవరాయలనెడి తమ్ముడు గలఁ డనుట కీక్రింది శాసనసాక్ష్యముగలవనుచున్నది. “వీరో విజయ భూవతిః । దయానిధే రభూత్తస్య । దేవినారాయణాంబికా.....పుత్రయానం తయోశ్చాఘ్యం । పూర్వజన్తతః ఫలం । దేవరాయమహీపాలో । దాతా విజయతే భువి । ప్రతాపదేవరాయేణ । ప్రఖ్యాతేనానుజన్తనా । మహేంద్రస్యైవ యస్యశ్రీ । మహేంద్రేణ ప్రకాశతే.....”

(ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, III వాల్యము. సత్యమంగళము పేజీలు. 35 పుట)

వయసందర్భమును బట్టియు వెనుకటి శాసనద్వయములో నున్న “నిజాగ్రజాల్పాప్త ఘనాద్రిరాజ్యః” అను వాక్యమును బట్టియు, దచ్చాసనద్వికములోని ప్రతాపరాయలు ప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము, డగు ప్రతాపదేవరాయలేగాని ప్రతాపదేవరాయనామాంతరము గలప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము, డగు దని సిద్ధాంతిత మగుచున్నది. కాఁగాఁ గిరీటధారి యగు విజయనగరచక్రవర్తి విరూపాక్షరాయలు ప్రాథమిక ప్రాయశ్చిత్తము, డగు ప్రతాపదేవరాయలపుత్రుఁ డని నిశ్చిత మగుచున్నది.

త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు.

-॥ విద్యాప్రవీణ, బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, రామతీర్థము ॥

మనము నివసించుచున్న యీ యాంధ్రదేశమునకును, వాడుకొనుచున్న భాషను “ఆంధ్రము-త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు” అనువ్యవహారములు వాడుకలోను మాత్రమే గాక గ్రంథములయందును గన్పించుచున్నవి. ఈవ్యవహారములను విమర్శించుచు జాలమంది విమర్శకుల తలకొకిరితి నభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. అందు “త్రిలింగము-తెలుగు-తెనుగు” అనువ్యవహారముల యాధార్థ్యమును దెలియపఱచుటయే యీ వ్యాసరచనమునకుఁ గల ముఖ్యాభిప్రాయము.

మూఁడుశివలింగములు మూఁడెడల సరిహద్దులు కల దగుట నీయాంధ్రదేశము త్రిలింగదేశ మని వ్యవహరింపఁబడుచున్న దని యు, “తెలుగు, తెనుగు” లీ త్రిలింగముయొక్క వైకృతము లనియుఁ (అనఁగా త్రిలింగము నుండి తెలుఁ గుత్తున్నమైన దనియుఁ, దెనుగు తెలుగు యొక్క రూపాంతరమనియు) జాలమంది యభిప్రాయపడియున్నారు. ఆమూఁడులింగములఁ దెలియఁజేయుచు శబ్దరత్నాకరకారులు “శ్రీశైలదామర్రామకాళేశ్వరములనడుమఁ గలదేశమగుట నియ్యది త్రిలింగ” మని చెప్పుచు—

క. శ్రీక్షీతిధరకాళేశ్వర, దామర్రామంబు లనఁగఁ దనరారెను నీ

త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీక్షీతిని త్రిలింగసంజ్ఞ నన్నికెక్కున్.

అని త్రిలింగనిర్వచనము చేసినయప్పకవిని

“శ్రీశైలదామర్రామకాళేశ్వరమధ్యవర్తిత్వే నాంధ్రదేశస్య త్రిలింగదేశ ఇతి ప్రసిద్ధిః” అని వివరించిన యచోబలపండితుని బ్రమాణభూతులనుగానిచ్చి యున్నాడు. సంస్కృతమునఁ బ్రతాపరుద్రయశోభూషణ మనునలంకారగ్రంథమును రచించిన విద్యానాథమహాపండితుఁడు కూడ—

యై ద్దేశే స్త్రీభి రేషయాతి మహతీం ఖ్యాతిం త్రిలింగాఖ్యయా

తేషాం కాకతిరాజకీర్తివిధివైః శైలాసశైలాః కృతాః

తే దేవాః ప్రసరత్ప్రసాదమధురాః శ్రీశైలకాళేశ్వర

దామర్రామనివాసినః ప్రతిదినం త్వచ్ఛేయసే జాగ్రతు.

(ప్రతాపరుద్రీయమ్-నాటకోదాహరణమ్. ౩ అంక 22 శ్లోక)

అని వర్ణించి పై ముఖప్రాముఖమునే సూచించియున్నాడు. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థప్రకాశికాకారుఁడు సైరీతినే చెప్పుచు నీశ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యను కూడ గ్రంథస్థము చేసియున్నాడు. త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు త్పన్నమైన దనియు, దెనుఁగు తెలుఁగు యొక్క రూపాంతర మనియు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు కూడ వ్రాసియున్నారు. మఱికొందఱు త్రిలింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టలేదనియు ఉత్తలింగమునుండి యుత్తరము పుట్టినట్లే తలకళింగమునుండి తెలుఁగు పుట్టిన దనిచెప్పుచున్నాఁడు. కాని దానిని విశ్వసించగిన ప్రమాణములు లేవు.

ఇందు శ్రీశైలద్రాక్షారామములు ప్రసిద్ధము లగుటచే వానివిషయమై వివాద ముక్తము లేదనియు, గాళేశ్వరమనఁ జెద్దతిరువతిచేరువఁగల సుప్రసిద్ధ తేత్ర మగు గాళహస్తీయ, లేక మఱివేఱుగ నున్నదా! యని సందేహము కలుగవచ్చు ననియు నెంచి, “నామైకదేశే నామగ్రహణ” స్థును న్యాయంబునఁ గాళహస్తీశ్వరుఁడే గాళేశ్వరుఁ డనియు, గాళహస్తీయే గాళేశ్వర మనియు శబ్దరత్నాకరకారులును, గుప్తార్థప్రకాశికాకారులును సిద్ధాంతీకరించిరి, కాని, నిజాంరాష్ట్రమునఁ గలచాలభాగము తెలుఁగుదేశ మగుటచే దానింగూడఁ ద్రిలింగమునఁ జేర్చుచు యుక్తమనియు, ద్రిలింగవ్యవహారము దానింబట్టి చేవచ్చిన దనియు నిశ్చయించి నిజాంరాష్ట్రమునందలి మంధెన సమీపమునఁ గల గాళేశ్వరమునే కొందఱు గ్రహించిరి.

“మీఁద బేర్కొనఁబడిన మూఁడులింగముల నడుమఁ గలదేశమే త్రిలింగ (తెలుఁగు) దేశ మనియు, నందు వాడుకొనుభాషయే తెలుఁగనియుఁ జెప్పినచో, నీయెల్లలలోఁ జేరనట్టియు, గోదావరిజిల్లాలోని కొంతభాగమును, విశాఖపట్టణముజిల్లాయును, గంజాముమండలములోని కొంతభాగమును, తెంగల్పట్టణజిల్లాయందలి కొంతభాగమును, అనంతపురముజిల్లా బళ్ళారిజిల్లాలలోని సగము భాగమును, ఇంక నెట్లే చిన్నచిన్న తెలుఁగుభాగములు పరిమితకలిగిన ట్టియుఁ దెలుఁగుభాష వ్యవహరింపఁబడుచున్నట్టియు, భాగములు తెలుఁగుదేశమునఁజేరకపోవచ్చును మఱియుఁ ద్రిలింగమనువదము నన్నయభట్టారకాదిప్రాచీనులగ్రంథములలోఁగనుపింపకేవలము పదునాల్గవ శతాబ్దపునాడగువిద్యానాథునిగ్రంథముననే గన్పడుటచే నిదివిద్యానాథునికల్పితసంజ్ఞయే యనిచెప్ప నొప్పును. ఓరుగంటిరాజ్యమున మూఁడుదిక్కులయందు మూఁడులింగము లుండి యుండవచ్చును. దానింబట్టియే యానడుమఁ గలదేశము త్రిలింగమని విద్యా

నాథమహాకవి కల్పించి యుండవచ్చును. కావునఁ జైకారణములచేతఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుగు పుట్టినదని చెప్పరాదు. మనయాంధ్రదేశమునకుఁ దెలుగు దేశమని తొలుతనుండియు వ్యవహారము కలదు. ఆవ్యవహారము సంస్కృతము లోనికి వచ్చునరికి త్రిలింగమైన సంస్కృతగ్రంథములలోని కెక్కినది. కాఁగా తెలుగునుండియే త్రిలింగము పుట్టినదని చెప్పవలె" నని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులును, జరిత్రకారులునగు, కీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుపంతులుగారి కవ్యానమును వ్రాసి యుండిరి.

శ్రీలక్ష్మణరావుగారి సిద్ధాంత మన్నివిధముల నూహకు సరిపడియున్నది. కాని విద్యానాథుఁడే త్రిలింగమనువ్యవహారమును గల్పించె ననుటకు మాత్రము ప్రబలప్రమాణము కానరాదు. నన్నపార్యదులు కేవల వేంగీమండలాధీశ్వరులు మొదలగువారి యాస్థానములం నుండుటచే త్రిలింగము మొత్తము విషయమై వారు ప్రస్తావించి యుండకపోవచ్చును. నేటివఱకు వెలువడిన వాఙ్మయ మంతయు మనకు లభించియుండదు గదా! లభించనిగ్రంథములలోఁ ద్రిలింగవ్యవహార ముండిన నుండవచ్చునుగదా! మరియు విద్యానాథుఁడు "యైర్దేశస్త్రిభిరేష మూతి మహతీ భ్యాతి త్రిలింగాఖ్యమా" అని త్రిలింగమను వ్యవహారము చాలదినములనుండి వచ్చుచున్నదిగా నిరూపించుటచే నావ్యవహారము విద్యానాథునికి లెదురై మనియే చెప్పవలనుపడదుగదా!

కాకను బ్రహ్మాండపురాణమునందలి

“శ్రీశైలభీమకాలేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।

తత్త్రైలఘభృతిక్షేత్రం త్రిలింగ మితి విశ్రుతమ్ ”

అను శ్లోకముంబట్టి త్రిలింగవ్యవహారము చాలకాలమునుండి వచ్చుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. పురాణము లనేకము లగుననంగతములలోఁ గూడి యుండుటచే వానిని బ్రమాణముగ గ్రహించఁగూడ దనులక్ష్మణరావుగారును బ్రహ్మాండపురాణము A. D. 14 వ శతాబ్దముకంటెఁ బ్రాచీన మైనదని యొప్పుకోవలెను. పురాణము లన్నింటిలోను బ్రహ్మాండపురాణమే ప్రాచీనతమ మైనదని శ్రీలక్ష్మణరావుగారి సిద్ధాంతము కూడదు. కావునఁ దెలుగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగదేశ మనువ్యవహారము విద్యానాథునికిఁ జాలపూర్వమునుండియు నుగడిన దని చెప్పవలెను. కాఁగా “త్రిలింగమునుండి తెలుగు పుట్టిన” దనుట కొక యాధారము లభించినది.

ఇట్లు త్రిలింగమునుండి తెలుగుపుట్టిన దని యాగీకరించినను త్రిలింగము లనునవి మీఁదిరీతిని శ్రీశైల ద్రాక్షరామ కాళేశ్వరములే యైవోఁ దక్కినతెలుఁగుదేశపు టుపపత్తి యాలోచనయమే యైయున్నది. కాన నాత్రిలింగము లనునవి యేవో ప్రకారాంతరమున నిర్ధారణ చేయవలెను. అట్లు నిర్ధారణ చేయుటలో మిక్కిలిగా నుపకరించు తెలుఁగును విమర్శించిచోఁ ద్రిలింగములయొక్కమును దేటపడును కావునఁ దొలుత దానిని విమర్శితము.

త్రిలింగభవ మగుటవలనఁ దెలుఁగు దేశ మనుట సరియగును. కాని, విలక్షణముగఁ దెనుఁ గనువ్యవహారము కనుపించుటచేఁ దెలుఁగునకుఁ గూడ నొకప్రకృతి యుండవలెను. త్రిలింగము తెలుఁగైనరీతిఁ ద్రినగము తెలుఁగగుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. మఱియుఁ ద్రిలింగతదృశ మగు తెలుఁగుయొక్క రూపాంతరమే తెలుఁ గనుటకంటెఁ ద్రినగశబ్దభవమే తెలుఁ గనిన లాఘవము కలదు. ఈరీతివాదము లిదివఱ కున్నట్లు గుప్తానప్రకాశకాదిగ్రంథములంబట్టి తెలియుచున్నది.

తెలుఁగులో వలెనే తెలుఁగు నందును బిడుపు కనుపించుటచేతను, త్రినగములో లేని (ప్రకృతి) బిడుపు వికృతిగోఁ గన్పించ నవకాశము లేకుండుటవలనను, త్రిలింగోత్పన్న మగుతెలుఁగు రూపాంతరమే తెలుఁగనుట పాడియే యగునని కొఁదలు వాదించవచ్చును. కాని యదియుక్తిదూరము. వికృతి యందు బిడుపున్నచోఁ బ్రకృతియందును బిడుపుండవలె ననునియమము లేదు. అట్లు ప్రకృతిలో బిడుపు కొండక, వికృతియందు బిడుపును బొందు రూపము లనేకములు కనుపించుచున్నవి.

ప్రకృతి - నిరనుస్వారము.

వికృతి - సానుస్వారము.

పీఠము

పీఠ

పూగము

పోక.

వ్యాఘ్రము

వేగి.

వైశాఖము

వేసేగి.

కావునఁ ద్రినగశబ్దమునుండియే తెలుఁగుపుట్టిన దని చెప్పవచ్చును. ఇఁకఁ దెలుఁగు, తెలుఁగులు వరస్పరపర్యాయవదము లగుటచేఁ ద్రిలింగ, త్రినగములు రెండింటికిం గూడఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. అనఁగాఁ ద్రిలింగములుండుచోటఁ బ్రసిద్ధము లగుమూఁడుకొండలు కూడ నుండితీరవలె

ను. ఇదివఱకుఁ ద్రిలింగము లనివ్యవహరింపఁబడు వానిలో ద్రాక్షారామమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన పర్వత మేదియును లేకపోవుటచేఁ ద్రిలింగములలో నది యొకటనిచెప్పవీలుపడదు. ఇంకను ద్రాక్షారామమును సరిహద్దుగా నంగీకరించినచో గోదావరిలోనగము, విశాఖపట్టణము, గంజాములోనినగము మండలములు తెలుఁగుదేశము కాకపోవచ్చును. కావున నీకారణముచేతం గూడ సరిహద్దును బొడిగింపకతప్పదు. అట్లు బొడిగింపనెంచిన మీఁద —

“శ్రీశైలభీమకాళేశ మహేంద్రగిరిసంయుతమ్ ।

తల్లాలప్రభృతిక్షేత్రంత్రిలింగమివిస్మృతమ్” (బ్రహ్మాండపురాణము)

అనువచనప్రామాణ్యమునఁ ద్రిలింగములలో గంజాముమండలము ననుమఁగల మహేంద్రగిరియొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. మహేంద్రగిరికూడఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన శివక్షేత్రము. శివరాత్రి మొదలగు గొప్పయుత్సవములకు వేనవేలు యాత్రికులు నింగినంటు నానుహేంద్రగిరి నెక్కి దేవదేవుని దర్శింతును. కాఁగా మహేంద్రగిరి త్రిలింగములలో నొకటి యని నిశ్చయింపవచ్చును. కానఁ బ్రసిద్ధ మగుపర్వతమును, శివక్షేత్రమును గలచోట త్రిలింగములలో లెక్కకు రావలెను. తిక్తిసశ్రీశైల-కాళేశ్వరములు ప్రసిద్ధపర్వతములును, శివలింగములును గల వనుట నిర్వివాదాంశము.

అత్రిలింగములఁబట్టి తెలుఁగును వ్యవహారమును, త్రినగములంబట్టి తెనుఁగును వ్యవహారమును గలిగిన దని తుట్టతుదకుఁ జేరిన సారాంశము.

తారానాథుఁ డనుబాధగ్రంథకర్త తెలుఁగుదేశమునకుఁ ద్రిలింగ మను నానుభేయము కలదనియుఁగళింగము దానిలో (తెలుఁగు) నొకభాగ మనియుఁ జెప్పియుండుటచేఁ గళింగము తెలుఁగులోఁ జేర్చుట దోషమని శ్రమింపరాదు. కాళేశ్వర మనఁగా నిజారాష్ట్రమునందలి దనియే చెప్పవలెను. కావున నిజారాష్ట్రమునందలి తెలుఁగుదేశము త్రిలింగములోఁజేరఁగలదు. కర్నూలుజిల్లాలోని శ్రీశైలమును గ్రహించుటచే నించుమించుగ నదితెలుఁగు దేశమున కొకచివర యని చెప్పవచ్చును. హద్దుదాటినపిదపఁ గొంచెముతెలుఁగుదేశముండవచ్చును. హద్దనఁగా నించుమించుగా హద్దనియే తాత్పర్యము. కావున బల్లారిలో నగముభాగముకూడఁ దెలుఁగులోఁ జేరవచ్చును. ఇంచుమించుగా హద్దని గ్రహించుటచేతనే గంజాముమండలములోని ఛత్రపురపర్వతము తెలుఁగుదేశమే యని గ్రహింపవలయును.

ఇతరవిద్యానాథకవిసార్వభౌమునియొక్క విమర్శింపవలెను. శ్రీలక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినట్లు కాకతీయసామ్రాజ్యమునకు మూడునైపులగల తేత్రములను హద్దులుగా నిర్ణయించినను, గాని, యువపత్ని నాలోచించి కాదు. అతనిమతమే నిశ్చయమని యంగీకరించినచో నం దంతర్భవింపని తెలుగుదేశము తెలుగుదేశమే కాకపోవలసివచ్చును.

కావున నీవైకారణములవలనఁ ద్రిలింగమునుండి తెలుగు, త్రినగమునుండి తెలుగు పుట్టినవనియు, ద్రిలింగత్రినగములకు సంయోగసంబంధము కలదనియు, లింగ, నగము లొకచోట ప్రసిద్ధము లగునవి యుండుస్థలములే త్రిలింగదేశపుపెల్లలను నిశ్చయింప నుపయోగించు ననియు నాయాశయమును చెలియఁజేయుచున్నాను.

జ యా శీ ర్వా ద ము.

—♦ కావ్యకళానిధి శతావధానిచిదంబరశాస్త్రీగారు, పితాపురము ♦—

ఉ. సత్యమునందుఁజిల్పి నిజసత్త్వముఁ బాదకొంగఁజేసి చా

ర్శత్యము రూపుమాపి మతిమంతుల శ్లాఘలకెల్లఁ బాత్రమై

నిత్యము ధర్మనిర్వహణనీతి నెసంగుచునందు నాంధ్రసా

హిత్యసభాసతీమణికి నీశ్వగుడభ్యుదయం బొసంగుతఁ.

సీ. గ్రాంథికభాషాపరంబ్రోతినెఱుంగ నాంధ్రఃపుంఁటుబోధ మేర్పఱిచినాపు

గ్రామ్యవాదకుభృన్ని కాయఁబునడఁగింకఁ బత్రికాభిదుర మేర్పఱిచినాపు

ప్రజ్ఞావిలోకనప్రాధవం బొదవ నద్దంఁభాంజనంబు లేర్పఱిచినాపు

విద్యాభిరుచిసుధావిర్భావ మెసఁగ నుపన్యాసవార్ధ లేర్పఱిచినాపు

ఆంధ్రదేశక్షమాభ్యుదయంబుకొఱకు, నిజకృపాసారమును గరుణించినాపు

నీకుఁబూర్ణాయువిదుఁగాతలోకసాక్షి, యాంధ్రసాహిత్యపరిషదార్యామతల్లి.

సీ. ప్రాచీనధర్మసంరక్షణ క్రమమందుఁ బూర్ణమై నవతంబుఁ బూసినాపు

భాషావిశేషాను పాలనంబునయందుఁ గంకణంబునుగేలఁ గట్టినాపు

ఆంధ్రదేశమహాదయా పాదనమునందు నెవలే దీక్ష వహించినాపు

గ్రామ్యభాషానిరాకరణకార్యమునందు దిట్టమైనవ్రతిజ్ఞ వట్టినాపు

ఆంధ్రమసియెడినామమే యంతరించు, కాలమునఁడ్డుకడి నిల్పఁజాలినాపు

నిత్యకళ్యాణివై నీవు నెగడుమమ్మ, యాంధ్రసాహిత్య పరిషదబ్ధామతాక్షి!

బేరీజు వద్యములు .

— విస్సాపైగడ కామరాజకవి. —

- ౧ శ్రీవెలయంగ హస్తమున జింక చెలంగ శిరంబుమీదఁ దా
రావిభుఁ డిం పెసంగ నగరాజతనూభవ మై వెలుంగ రా
జేవభవాబ్జతోచనులు చెంగట మ్రొక్తులిడంగ నొప్పు న
ద్దేవుడు భక్తరక్షణుఁడు తెల్లనివేలుపు మమ్ముఁ బ్రోవుతఁ. ౧
- మ. కరపద్మంబునఁ బువ్వుబుతివలె శంఖం బుప్పటిల్లంగ నా
సిరి మాణిక్యమురీతి వక్షమున భాసిల్లంగఁ బైమీద బా
గరునిగ్గు ల్లవల్న కేలుకరణిఁ గ్రాలంగ శోభిల్లుఁ తా
మరసాత్తుండు దయాసముద్రుఁ డగుచు న్నమ్ముం గటాక్షింతుతఁ. ౨
- చ. అమరసుతప్రసంగునికి హంసతురంగునికి స్వరస్వతీ
కమలముఘోషుణ్ణాదయకంజపతంగునికి న్నహాంజ్వల
ద్విమలదయాంతరంగునికి దివ్యశుభాంగునికి గరారవిం
దములు మొగిడ్చి మ్రొక్తెద మదంబున ధాత్రి జరాయు వొందఁగఁ. ౩
- చ. కరకమలంబు లెత్తి యెడికంబుగ మ్రొక్కి నులింతుఁ బార్వతీ
శ్వరులతనూజునిం గనకసన్నిభ తేజునిఁ బద్మస్తంభవాం
బురుహానిభాక్షముఖ్యసురపూజితపాదపయోజ నుజ్వల
త్పరమదయాకటాక్షపరిపాలితభక్తసమాజ సర్వలిఁ. ౪
- చ. కవులకుఁ బాదభక్తులకుఁ గల్పమహీరుహవల్లి కేకీసైం
ధవునికిఁ గన్నతల్లి గిరిధన్వికిఁ బద్మముఘోషతల్లి కే
శవునివెలందికి న్నలువసారసగంధకి నల్లిబిల్లి యై
యవని వెలుంగు గౌరి యనయంబు మముం గృహఁబాది ప్రోవుతఁ. ౫
- చ. విరివిలుకానియన్తు యరవిందదళాత్మునిముద్దుగున్తు క
ద్బరగిరికార్తు కాంబురుహభూతపయోధరవాహముఖ్యని
ర్జరులను బ్రోచుకొన్తు బహుసంపద లిచ్చు వసిండిబొన్తు స
త్తరణవహించి మాభవనకంజమునందు వసించుఁగావుతఁ. ౬
- చ. అతికరుణాలసనత్తికి హాటక శైలధనుర్ధరాది దై
వతసుతసద్గుణోన్మతికి వాఙ్మనఃకవలక్తికా

రతికి సరస్వతీసతికి రాజవటీరతు మారహారగో
వతితరుసన్ని భాకృతికి భారతి కంజలి చేసి మ్రొక్కెదగా. 2

క. రామునిశిష్యుం డగు నా, రామునికథ లున్వీక్షింపఁ ద రంజల శ్రీమ
ద్రాక్షామణింబు చెప్పిన, యాముని వల్లీక భవుని నాత్మదలంతుగా. ౪

ఉ. చాతురత ప్రభావశక్తి క్రమణిం గలుషప్రభంజన
క్రూరభణిగ సుమర్వమునికుంజరనేత్రచకోరపూర్ణసి
హంఘృణిం బరాశరసమాఖ్యమునీంద్రతనూధవాగ్రణిం
గూరిమిలోడ నాహృదయకోకనదంబున నిల్చి మ్రొక్కెదగా. ౯

ఉ. భాసురకీర్తిశాలి యగు భారవికి భవభూతికాళికా
దాసమయూరచోరులకు దండికి బాణునికి న్రయంబున
న్వాసిగ నామనోబ్జమున వందనము ల్పదివేలొనర్చి నే
జేసితిఁ బద్యముల్ రసికజిహ్వాలయందు నటంపుచుండఁగా. ౧౦

క. మున్నెన్నఁబడినకవులకు, నన్నయ్యకు శంభుదాసునకుఁ దిక్తనకుం
జెన్నొందు భాస్కరునకు, న్నన్నించి నమస్తరింతు మత్తలి వెలయగా. ౧౧

ఉ. కొన్ని తెనుంగుగబ్బములు గూర్చినవారల కల్లసాని పె
ద్దన్నకు సింగసానినరసన్నకుఁ బిల్లలమట్టి చిన్నవీ
రన్నకు నందితిమ్మనకు హర్షమెలర్పగఁ గూచిమంచి తి
మ్మన్నకు జగ్గనాథ్యనకు హస్తనరోజము లెత్తి మ్రొక్కెదగా. ౧౨

ఉ. మన్ననచేసి మ్రొక్కి వలుమాటు మదిం బ్రణవించు భాగ్యసం
వన్నుని వీరరాఘవునిపట్టి యశోజితపూర్ణచంద్రు వి
ద్వన్నుతశీలు ముద్దురు నుదారగుణాఘ్యుని జేటరాతి ల
క్ష్మన్నును రాజపూజితుని నాంధ్రకవిత్వకళాధురీణునిగా. ౧౩

సీ. మున్నుజమిందారి మొగలాయిపాకుల యందంబులెఱిగి వ్రాయంగ నేర్చి
పొగడొందు (నట్టి) యా భూసురోత్తములకు నాగవరపు వేంకటాహ్వయునకు
వినుతశీలుఁడు కంచి వేంకటరామన్న కలరావికంటిజగ్గవృషణికి
భాసిల్లు తుమ్మలపల్లియంతన్నకు శ్రీకృష్ణ భానయ్య శేఖరునకు
ధీసమన్వితకూరాడతియవతయకు, జితమునహస్తకమలంబులెత్తి మ్రొక్కి
త. తిలనముఁ గాతుకఁ బునఁ బ్రసరింతు, వారికఁగవచేతనాకవిత్వము ముగియ

చ. బకములు హంసము లగనభాగమున నివహించుకైవడిం
గుకపులు నత్తవీశ్వరులుఁ గూడుదురౌ సభలందుఁ గావునం
గుకపులకుం గవీద్రులకుఁ గూరిమిశోడ నమస్తద్గించెన
స్సకలజనాభిరమ్యముగఁ జల్పినమస్తృతి విస్తరిల్లఁగఁ. ౧౫

గీ మీఁదఁగలజీడిదీసిచూమిడిఫలము, రసముస్రోతమచందాన రసికజనులు
తవ్వవిదళించినాకవిత్వమునఁగల్గు, సుగుణసముదాయమెంతగుచోద్యమలర

వ. అని యుష్టజేవతానికరంబునకుఁ గతిజనవికరంబునకు డెంద్రులు వందనంబు
గావించి శ్రీమదీశుమందిరంబున స్వేచ్ఛానిలాసాబుల విహరించుచున్న
నొక్కనాడు రాత్రి సుధ్యాకాలంబునఁ బాదప్రక్షాళనంబు చేసి ధాతకరి
ధాతం బవలంబిది పద్మాసనంబున బ్రాజ్ఞులుండ నై యాచమనంబొసరిం
చి సుధ్యాపాదశంబు దీర్చి నానునఃపద్మాబునఁ గొంతసేపు మహేశ్వర
ధ్యానంబు గావించి మృష్టాన్నంబులు భుజియించి యాతల లేచి హస్తా
జ్ఞంబు నీరార్చి గంఢాక్షంబు లొసర్చి శుద్ధాచమనంబు గావించి యాతః
పురంబున కేగి కార్పాసమాలికాతల్పంబున నత్తమిత్తి కర్పూరతాంబూజ
భాసురవదనారవిమంజనగును సుఖిగోష్ఠి గొంతప్రస్థపున్చి యున్మిలిత
లోచనండనై యిందుక నిద్రించునయంబున, ౧౬

సీ. వజ్రపునరిఫేకువలె మస్తకంబునఁ గలుగలపానుపాళ వెలుంగ
సొసై నకుంకుమచుక్క తెలుగున శుక్రూచు మనుటిపై శోభింగ
బలభేరినీలంబునగిడిఁ గంతమునందు డంబైనగరళకూటంబెసంగ
విరిసిన నులైకొవ్విరిదండకైవడి ఫణిరాజు బాజ్జపై భాసిలంగ
మించు వెలియాలరాతేజ మీఁదనెక్కి, సకలకల్మషహరుడు శంకరుడు
శీతలగ్రాసపుత్రీసమేతుఁ జగుడు, నవ్వుచునువచ్చినామ్రాల నివ్వతిల్లె ౧౭

క. మినుసికదొర యివిధమునఁ, గనుపట్టినఁ గేళఁదమ్మిగవ ముకుళింప
న్ననుఁజూచి యానతిచ్చెను, మనమునఁగొతూహలంబు మఱియొపొండఁ.

గీ. సుజనహితుఁడగుమితం డ్రిజోగిరాజు, పూజగావించెమత్పదాంభోజముగళి
చేడియలు మెచ్చమితల్లిచెల్లయాంబ, పార్వతీపూజగావించెఁ బ్రతిదిశంబు.

క. మీయన్న యెపుడుమిక్కిలి, మాయందుఁ భక్తిగలిగి మౌనసపూజల్
జేయుచును బెడిచువులు, చేయించెను భక్తజనులు సేవాసనఁగఁ. ౨౦

- క. కావున నను మీముదిర, దేవునిగా మదిఁ దలంచి ధీముతు లెన్న
 న్నివొనరించెడుకబ్బము, గావింపుము కాస్త నేడునై కొందుఁగృహమ్. ౨౨
- క. తలిరువలె నువ్వుకొన్నిరి, వలె నవనీతంబువలె దవనమార్దవమై
 విలసిల్లు నీకవిత్వము, చెయవము మాకర్పణంబు సేయుకుమారా. ౨౩
- చ. అన విని మేలుకాంచి హృదయాబ్జము నంగు నమస్తరించి న
 జ్జనులకు నిత్రైఱుగు రభసంబునఁ దెల్ప దయాతరంగుఁడై
 నినుఁ గరుణింపవచ్చు నలసిలగళు, డని వారు వల్చినా
 మనమున సంతసిల్లి కృతినాథునిఁ జేపితి విశ్వనాథునిఁ. ౨౪
- వ. అనంతరంబ మదీయ వంశావతారం జభివర్ణించెద. ౨౫
- క. వనజభవసముఁడుకళ్యణ, మునికులమునఁ బుట్టెఁ బాలమున్నీటనుగ్ర
 న్ననవిల్తుమామకై వడి, జనమాన్యుఁడు జోగిరాజు సద్గుణమణియై. ౨౬
- చ. సకలనృపాలపూజతుఁడు చంద్రసమానయశోధనుండు పా
 వకరవిసన్నిభ ప్రభుఁడు వైరిపయోజగజేంద్రుఁ డబ్జపా
 యకరిపుపాదపంకజనమర్పితకోమలచిత్త కన్దుఁడై
 సుకపులు మెచ్చ రంజిలెను జోగయమంత్రిపురందరుం డిఁ. ౨౭
- సీ. తెలివేఱునన్నిధి దీవము ల్వలిఁగించుఁ గుటిలచిత్తులమీఁదఁ గోపగించుఁ
 బెద్దలవట్లఁ జెప్పినచూట జరిగించు బీదవారలలేమి పెల్లగించు
 సరవి బంధువులింట సంపద ల్లగించు శివకథల్ హరికథల్ చిత్తగించుఁ
 గడువేడ్త బహురాజకార్యము న్నినఁగించు బగలైననృపులవైఁబంతగించు
 నరులు గొనివచ్చి తనతేవి కప్పగించు, నర్థి కావదరాకుండ నడ్డగించు
 భూసురులనెల్ల నేప్రాద్దుఁబుజ్జగించు, సుజనులెన్నంగ వెలుగొను జోగిరాజు.
- క. రసికుఁడగు జోగిమంత్రికి, బిరదుహరిపుబింబవక్త్ర పేరాంబికకుం
 గునుమశర సన్నిభుండుఁ, బసవామాత్యుఁడు గలిగె భాగ్యాన్వితుఁడై
- చ. శుభచరితుండు నిర్మలయశోజితచంద్రుఁడు సూర్యసన్నిభ
 ప్రభుఁడు సుధీమరుద్గురుఁడు బంధుచకోరవిధుండు సత్తతా
 విభవచతుర్ముఖుఁడు పృథివీవర కార్యధురంధరుండు నై.
 యభినవలీల నొప్పె బసవాహ్వయమంత్రిసురేంద్రుఁ డిమ్మహి. ౩౦
- సీ. కనికరంబున నుమాకన్యాధిపునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
 షితి కూరతకుఁ బరీక్షిన్నరేంద్రుఁతాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు

అసమానధృతికి నవ్వసుశృంఖలునితాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
నలువొందు తేజంబునకు యుధిష్ఠిరుతాత భాసిల్లుమాతాత బసవరాజు
భూరిగాంభీర్యమునకు సదృశునితాత, బుద్ధికలితకు జాంబవత్పుత్రితాత
కడుమహాభోగములకు నంగదునితాత, పరిధవిల్లడి మాతాత బసవరాజు.

క. బసవమాత్యశిఖామణి, యసమానగుణాన్వితాత్త నన్నమ్మను బెం
పెసఁగఁ గరగ్రహణాబై, వసుధాధిపు లెన్న వెలసె వడిగలవాడై. ౩౨

సీ సోమశేఖరునై మమోముల తెఱఁగునఁ గల్పభూరుహపంచకము విధమున
నబ్బయఁజేరత్నమగు నన్నమాంబకు శ్రీబసవమాత్యశేఖరునకుఁ
గూర్చినందను లైదుగురు జన్మించిరి వధూపంకజాతశత్రుండు శంకరుండు
సుగుణవారిధిరాజు జోగిరాజు విభావరాజితగ్రహరాజు రామరాజు
వృధువచోజితఫణిరాజు పేరరాజు, కలితధీరత్వగిరిరాజు గంగరాజు
సుజనమిత్రులు వారిలో జోగిరాజు, రాజచేనిప్పుపం డనఁ జేజరిల్లు. ౩౩

చ మతిఁ జతుర్ముఖు డనఁగ మాటలకున్ ఫణిరా జనంగ ధీ
రతకు గిరిప్రభు డనఁగ రమ్యతరాకృతికిఁ హరిప్రియ
సుతుఁ డనఁగఁ గభీరతకుఁ జక్రలతేవిగురు డనంగ భూ
పతులసభాంతరాళముల భాసిలు శోగయ ముత్తరత్నమై. ౩౪

సీ ఏనుండరాంగి ధాత్రీసురాంగనలకు నొసలఁ గుంకుమబొట్టు లొసంగుచుండు
నేపద్ధగంధి శారీరదాబ్జములకుఁ జిత్తాబ్జమనఁ బూజ సేయుచుండు
నేమీనలోచన యెలమి నోములు నోచి నిపుల కన్నంబు వెట్టుచుండు
నేబాల చేడియల్ చేబాసనంగను గాటంపు పతిభక్తి గలిగి యుండు
నేజలజసాని శ్రీభావ (మెసఁగ) సరవ, రాజమంత్రికిఁ బుత్రిమై తేజరిల్లు
నట్టిశుకవాణి జోగయ్యయనుఁగురాణి, చెలఁగు సగ్గుణనికురుంబ చెల్లమాంబ

సీ. ఉదయాద్రి రవిచంద్రు లుదయించుకైవడి జలజాత్యునకు సరోజాతభవుఁడు
గమ్మవిలుతుఁడును గలుగువిధమ్మున రాజమాన్యుఁడు జోగిరాజునకును
మానవతీలలామము చెల్లమాంబకు భ్రాతృగ్రహరాజు బసవరాజు
కామరా జనుపేరు గలవాడ నగు నేను బురవైరిపదభక్తిపుంగవులము
చారుసద్గుణమాణిక్యసాగరులము, సుజనహితులము సత్సభాశోభితులము
శ్రీసమన్వితరాజపూజతుల మగుచు, గలిగితిమి తల్లికన్నుల కలవ్రదీప.

- క. రాజ్యస్థి బిరుదాంకుడు, రాజీవనిభాసనండు రజతాద్రిమరు
 ద్భూజకవిసమసమాఖ్యుడు, రాజలు మాయన్న బసవరాజాహ్వాయుడై.
 ఉ. అండమెరింగి పాకెరింగి యందట కింపొనరించుకల్పనల్
 పొందుగ లెక్కనామగలపూజ్యుఁ డిశు డని మేదిని స్తరు
 ద్భృందముచే మహివరుల బృందముచే నుతికెక్కి మించె న
 స్తందరధీరుఁడు బసవమమ్మత్రి శిఖామణి యివ్వసుంధరక. 3౮
- సీ. సోయగంబునకు నచ్యుతతల్పదరి యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 సత్యంబునకు నభస్వత్తుమారుని యన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 నలువొందువిభవంబునకుఁ గుబేరునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 కలితసత్తలకుఁ గార్తికేయునియన్న భాసిల్లు మాయన్న బసవరాజు
 ప్రబలబుద్ధికి నలవీరభద్రునన్న, మహితదాతృత్వమునకు ధర్మజునియన్న
 ధీరతకు శూలివట్టపుదేవి యన్న, పరిధవిలుచున్న మాయన్న బసవరాజు.
- క. శివపాదకమలభక్తుడ, నవనీరజముఖుడఁ జంద్రనగధీరుడ నే
 గవివిద్వద్వదనాంబుజ, రవి విస్సాప్రగడ కామరాజాహ్వాయుడన్. ౪౦

—+ వత్సంతములు +—

- ఉ. రాజకళావలంసునికి రమ్యయశోజిత కాముదీపురు
 ద్భూజఫణింద్రవాంసునికి భూరికృపారసదృష్టిచాలిత
 భ్రాజితభక్తవర్గునికి భగ్గునికిన్ ముఖిన్ద్రితాబ్జకుం
 కేజునికి నలాజునికిఁ గిల్పిషహర్తకు గోకహర్తకున్. ౪౧
- చ. వరకరుణాంతరంగునికి వార్ధినివంగునికి దరస్విక
 ర్భురభుజగర్వభంగునికి భూసితాంగునికి నమస్తవి
 ర్జరమతపుష్కాసంగునికి జారుకదాబ్జసమృద్ధితాప్తది
 క్పరివృధదిత్రభృంగునికి గబర్దికిన్. ౪౨
- ఉ. ఈశునికి స్వయస్తభువనేశునికి కతకోటిసూర్యసం
 కాశునికిన్ గిరిశునికి గర్జనివాశునికి గచీకృతా
 కాశునికి న్నకేశునికి గ్రావనివేశునికి గృతాంతకీ
 నాశునికిన్ పాతప్రమదనాగకలాశునికి ద్రిశూలికిన్ ౪౩
- శు. వనజదళాక్షమిత్రునికి వారిజనేత్రునికిన్ సుభద్రప
 త్రునికి నదీశత్రుకి దుర్భరదోష చనోగ్రవీరిణా

త్తునికి ననంగశత్రునికిఁ దోయజసభవముఖ్య దేవతా
వినుతలనచ్చరిత్తునికి నిష్టయగాత్రుఁకిం బురారికిన్.

౪౩

చ. హరునకుఁ ది, భద్రాదినిలింపచి త్తమం

దిరునకు దివ్యకాంతిజిత దేవదీకుముదాబ్జభాగ్గవీ
గురునకు శ్రీమహేశ్వరునకున్ మునిపుంగవలోచనాబ్జభా
స్థరునకు వేద్యనర్పణము సల్పెద మత్తృతి తేజరిల్లఁగన్.

౪౪

చ సురుచిరశోభనాకృతికి సూనృతవాక్తతికి స్వనోజ్ఞపు
మైరనయనాంఘ్రిజారతికిఁ జారులనద్భుతికి స్వహాకవీ
శ్వరనుత నద్గుణోన్నతికి శత్రుపయోజగజేంద్ర కాశికా
పురపతి విశ్వనాథునికి భుతసనాథునికిన్ హితంబుగన్

౪౫

చ. సలలితమైన కాగితము మాకు తెఱంగు తెఱింగి వ్రాయఁగా
వలయునటంచు మీకడకు వచ్చితి మీర్వుగమంచుఁ జిత్రగు
ప్తులు వలక నివనాయకుఁడు భూరికృపారసదృష్టిఁజూచి వా
రల కెఱిగించె నవ్విధము రంజిలఁజేసెద నివ్వసుంధరన్

౪౬

చ. వలగొని లెక్కప్రములు వ్రాయుటకున్ బహుమార్గము ల్గహిం.
గల వనుమాట నేనెఱిగి కల్పన చేసితి నొక్కపద్ధతిన్
సులభముగా సుధీజనులు చూచి గ్రహింప ననేకమార్గముల్
గలుగఁగ జాతివా రిపుడు కాశికిఁ జేసినత్రోవకై వడిగ.

౪౭

సీ. ముద్దుగులైడు జింకె ముసదరు బింతలు నవ్యకాఖావితానములుగాఁగ
విరివిగా నచ్చోట విలసిల్లు తబిసీళ్ళు దట్టమై తనరిపత్రములు గాఁగ
విబుధు లెన్నం దగు విశదాక్షరంబులు వికసించునట్టి క్రొవ్వెరులుగాఁగ
లక్షలకొలదిఁచెలంగును నలబారు పరివర్తనలకదంబములుగాఁగ
ధరణిలోకల మందారతరువువోలె, గాగితపులెక్కప్రతంబుమా కెఱిగి
వ్రాయఁగాఁదగు నదివ్రాయ వారికెల్లనీప్పితార్థంబులొనగూర్చునిదిఁ జంబు.

సీ. దొరగారివామంబుతో నుల్లసిల్లంగ సంవత్సరంబుతో సఁధిలంగఁ
దగుమాసతిథివారతతులతోఁ జూనుకుంగఁ దులలేని మద్దులతోఁ జెలంగ
గాముగానాలతోఁ గడు విరాజిల్లంగఁ దొడరి యాసామీలతో ననంగఁ
దోరంపు తబిసీళ్ళతో నివ్వటిల్లంగ లావు చేరీజలతో వెలుంగ

సాసగుపెనుకొద్దిగట్లతో శోభిలంగ
వ్రాయవలె లెక్కపత్రంబు వ్రాసిరేని
నృపులు గని మెత్తు రదియెంత నిఖలసురలుఁ
జూచి మది నగ్గడింతురు సాంపుగులుక.

౪౯

చ. మనదరు మస్తకం బగుచు మద్దు కరాజ్జములై జిలేలుపెం
పెసఁగు దుఁచవ్వు కన్నులయి యిపెసలారు రకాన లంఘములై
యనదృశ మైనబి.తి నడుమై తగు నంకెలు మఁ జూల్కులై
పాసఁగును లెక్కపత్ర మనుపూర్ణసాధాకరసన్నిభాస్యకన్.

౫౦

చ. సిరులు లభించుఁ బుణ్యములు చెంతవసించు నృపాలకోటిస
త్తరుణఘటించు శత్రుజనదర్శము లెల్ల హరించు సౌఖ్యములే
విడివిగ సంభవించుఁ గడు వేడ్త మనోరథము ల్పలించు నా
వరుసను లెక్కపత్రములు వ్రాయునయధుల కివ్వసుంధరక

౫౧

సీ. సిరి యనుగల్వకొవ్వొక్కిఁ బున్నమనాటి పఁ పూర్ణచంద్రబింబం బనంగఁ
దగుమనోరథమిళిందములకుఁ బాక శాసనభూజపుష్పగుచ్ఛం బనంగ
నిబిడదరిద్రతాసీరేజపాళికి రాణించుమదకుంజరం బనంగ
వితలవిపత్తిదర్శికరశ్రేణికిఁ గమలలోచనతురంగం బనంగఁ
జేజరిలు లెక్కపత్రంబు దీపమహిమ, నలువ కైసను వర్ణింప నలవి గాదు
చెప్పఁబూనితినాకుఁ దోచినవిధంబు, రసికజనులారమీదయారసమునొంద

ఉ. ఎన్నికఁ జెందినట్టిఘను లెన్నితెఱంగు తెఱంగియుంఁజినం
గాన్ని తెఱంగు లేర్పఱిచి కొన్ని తెఱంగులు దెల్పకున్న వా
రన్ని తెఱంగులందు నసమర్థు లటన్నప్రసిద్ధవచ్చు నం
చున్న తెఱంగు లన్ని విభుధోత్తము లెన్నఁగ నేర్పరించెదక.

౫౩

ఉ. కొందఱు మాకుకదధియఁ గూర్చి నెఱుంగ రెఱింగిరేని వా
రంద మెఱింగి వ్రాయవలె నంచు నెఱుంగ రెఱింగిరేని మె
చ్చుం దగినట్టి కల్పనలు నల్పనెఱుంగరు వానికదధతులే
పొందుగ నెల్లవారలకు బాధకడక రచియింతు నెమ్మహిన్.

౫౪

కం. అందము లెఱిగినకల్పన, చందము లెఱిగినను మాకుసరియవిరామి
దెందమునబుద్ధిమంతులుముందుగమా నెఱుంగవలయు మొదలదిగనుకన్గిగి

సీ. సితమాఖు ల్లున్న రంజలుచున్న... మొగలాయి పాకులెఱిగి
 నిపుణులు వ్రాసిన నెలజమాఖర్చులు తెప్పించి వానిలోఁ దేజరిల్లు
 బహుకల్పనలసాంపుఁ బరఁగుమద్దులయింపుఁ బెనఁగొన్నతబిసీళ్ళపెపుఁజూచి
 కడుసంతసిలి యందుఁ గలిగి వెలుంగు చమత్కారములు కొన్నిమదిగ్రహించి
 వన్నెమీఱుగఁ దమలెక్త న్రాయుకొఱకు
 ముందుఁ బొగడొందు పాకులు చెందియున్న
 యందములు కొన్ని గొని యింకఁ బొందుపఱిచి
 ఫారసును పాకుగల్పింపఁ బ్రబలమయ్యె.

౫౬

సీ. ఫర దరబదనా బాదులో సగ మొప్పు బం దనంగను రెండు ఫరదులనఁగ
 నలువొందుతాబులో నాల్గవపాలోప్పఁ దాబులోసగ మరతాబు రెండు
 బందులనంగఁ జెన్నొందుచుండుతాబు దనరారు రెండరతాబులనఁగ
 నాలుగు బాదులనంగ భాసిలు మూడు బాదులనంగ ముబ్బందులనఁగ
 బందుతిక్తువయగుతాబు పరిధవిల్లుఁ
 కాలఁ దబిసీళ్ళవచ్చిన సమయమందు
 నందమైయుండుఁ దాబు ముబ్బదనంగ
 (నీవిధంబును) మతిమంతులెఱుంగ వలయు.

౫౭

సీ. ... బెనయరబందు చెన్నొందు ఫరమనా ఫరదులు రెండొక్కబుదనంగ
 భాసిల్లు నవిరెండు బాదులు జతగూర్చ నరతాబునంగ సొంపలరుచుండు
 మూడుబాదులుగూర్చ ముబ్బందనంగనొప్పుదగునాల్గుబాదులుతాబునంగఁ
 దాబులిర్వడినాల్గు దస్తాయనంగను దళుకొత్తుఁ బదిరెండు తాబులైనఁ
 దనరు నరదస్తయని యాటు తాబులైనఁ, బావుదస్తాయనంగను పరిధవిల్లు
 నలుపుమీఱుగ నొకబాదునాల్గుగదులు, చేయఁగాఁజెల్లునదిర కానాయనంగ.

సీ. దుగరకానాలు పొందుగ జలేయననొప్పు మూడుర కానాలుముసదరనఁగఁ
 జెలువొందు మొదటను జివరనున్నవిమాని నడుమనుండినర కానాలురెండు
 చింతియనంగను బెంపొందు చింతిలో నర నిమేలితి నానందమొందు
 భాసిల్లుముసదరులో సగంబేప్రాద్దు ముద్దు గుల్లును నిమేముసదరనఁగ
 లోకులెన్నంగఁదగఁజిలేలో సగంబు, నవమీఱుదనిమేజిలే (యనఁగ నెండు)
 పరిధవిల్లు కాన లోపలసగంబు, నాదమైన నిమేరకానాయనంగ.

౫౮

చ. పనివడితాబుదెచ్చి నలుబదులుగా నొనరించి బండు వే
 ధ్ధనుగొని నాల్గువైపులను గత్తెరచే నవరించి పొంకమై
 తనరెను బదుపట్టు ప్రచుదంబున నల్గు శిల్పజించి యిం
 పొనరగ లెక్కవ్రాయవలయు మతిమంతులు దానిమీఁదట. ౬౦

సీ. లేమలు కడకొత్తు లెక్కవల్ల మువ్రాయు మున్ను తురుష్టులు వన్నె కెక్కు
 కణపకలంబు యోగ్యమటంచు నెంచిరి జాతివారలు సీమశాతుకలము
 తేమంబటంచు నంగీకరించిరి నృపుల్ విలసిల్లు విరెండు విధములైన
 కలములఁజూచి మిక్కిలి వసందోనరించి గణుతించి రదిగాన కణపకలము
 సీమశాతుకలము ప్రసిద్ధిఁజెందె, వానితో లెక్కవ్రాయంగవలయుఁ గాని
 కడమ కలములుదెచ్చి ముఖ్యముఁటంచు, వసుధ నెవ్వరుఁజేపట్టివ్రాయరాదు

చ. గణపతియిచ్చు సత్త శలు కంజభవుండు చిరాయువిచ్చు వ
 ధ్ధనుఁడగు పద్మలోచనుఁడు కోరిన కోరికలిచ్చు నాగభూ
 వనుఁడు విభూతులిచ్చు శరజన్తుఁ డుపేంద్రుఁడు శక్తులిచ్చు నా
 గణపకలంబు హస్తమునఁ గైకొనివ్రాయు సుధీజనాళిక. ౬౧

ఉ. భారవెలంది సత్త పతుఁ దానకమై శరదిందుచంద్రికా
 జాతవిభాసమానములు శత్రుమనోబ్ధుడేభహస్తమై
 వ్రాతకుమూలమై సకలవైభవముల్పుచుకూర్ప మారయై
 శాతుకలంబు పెంపెనఁగెఁ బల్లముఁ గైకొని వ్రాయమేలగున్ ౬౨

ఉ. కమ్మనిమిటి ఒల్లోరను గన్న విజయ కృపారసంబు చొ
 క్కమ్ముగఁ దాల్చెనంచు నొడికంబుగ హస్తమునందునిల్చి నె
 య్యమ్ముగ వ్రాయున క్కరములంచు మహీదివిజ ల్ముతింపఁగా
 నెమ్మికలమ్ము భాసలెను నెమ్మి జనంబులు వ్రాయమేలగున్. ౬౩

చ. కణపకలంబు బ్రహ్మకనికారముఁ నెమ్మికలంబు పంకజే
 మనుని దయారసంబు రభసంబున శాతుకలంబు నాగభూ
 వను కృపగల్గి మించెనె సర్వజనుల్ ప్రణుతింప మానవా
 గ్రుణులు కరారివింపమలఁ గైకొని వ్రాయుదుర క్కలంబులన్. ౬౪

చ. జగిగలపెంతుల్ వలను జేరెడు బియ్యమువోసి తెచ్చి వ
 క్కగఁ బ్రొయిమీఁద నుంచి యొడికంబుగఁ గ్రింద దృఢాగ్నిజూపి పొం

దుగ నది తత్తమనరటిఁ దోయము లోఁ దగినట్లుపోసి యొ
వ్వుగ నది తెల్లగుడ్డ వడపోసినఁ బాకమునంగఁ జెల్వగుగా.

౬౬

సీ. వరికించి తెల్లని పాపనన్ననిగుడ్డముక్తలో జెత్తెఁగుముక్తఁదీసి
ముకురనిభాన్యచే నొకవత్తిచేయించి ప్రమిదె యోవలనుంది చమురుపోసి
దీపంబు వెలిగించి తెల్లను గ్నమ్మునఁ బూతఁజెట్టిన పెంకుమూతవేసి
పెంపొందవానినైఁ జేడముద్దయమర్చి దివ్యనర్సిక్కులఁ దేజిల్లి
యున్నఁ గన్గొని కొంతసే పూరకుండి
యొక్కగడియకు మిక్కిలియుంచకపుడు
పెంకుఁదీయంగ దానిలోఁ బెరసియున్న
యమ్మసి వెలుంగుఁ గాటుకయన మహేశ.

౬౭

ఉ. చేరెఁగు గుడ్డలో మిసిమిఁజెందినకాటుక తెచ్చియించి బ
ల్లారిమి నాల్గుచోగులును గూర్చికరంబునఁ బూని లోఁతు వి
స్తారములేని కళ్యేయనఁ జల్లని పాకముపోసి రుద్దినా
మీఱి సిరాయనగ నది మేదినినైఁ జెలువొందుఁ బూజ్యమై.

౬౮

చ. తెగువగల్పి చాకుఁగొని తెల్లని బాతుకలంబుచెక్కి కొం
జగి దళుకొత్త నూది మొనఁజేసి సమత్వముఁ గాఁగనొక్క కొ
ద్దిగఁ దగుపాళియొత్తి యిరుదిప్పుల రెండవమాటు చెక్కినా
సాగసుగన్రాయు మేల్చలముచూచి నృపుల్లిది నెతు ర్కలిన్.

౬౯

సీ. కమలాక్షురక్త్రకంజమునందు నొక్కటి యనలుని నెమ్మోములందు రెండు
డొబైన శక్తిపీతత్రయంబున మూడు నలువ నెమ్మోముదమ్ములనునాల్గు
వలరాజుపగవాని వదనాబ్జములనైదు శరజన్ముమోముఁ దామరలనాటు
మురువొందునత్తముఖపద్మములనేఁడు వసుముఖాబ్జములందువలలుదచ్చి
సరవిధిధులందుఁదొప్పిదిజననమందె, బిదననోంకారమునయందుబిరుగుకటి
యుదయమైసంఖ్యబిందువు నుర్విమీఁద, గణనదుర్లభమైయొప్పికానఁబడియె.

గీ. సన్నతినవగఁ దగినట్టి సున్నయాయఁ
గలమహత్త్వంబు చెప్పకక్యంబుగాదు
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోచిన విధంబు
దొరలు నుతింప బుద్ధిగుంతులు గ్రహింప.

౭౦

ఉ. చేన కలాశిలోపలను జెప్పువహించినరీతిఁ బువ్వుగోఁ
దాని వెలుంగుమాడ్చిఁ గలఘోతములోపల వన్న మిక్కిలిం
దానిలసిల్లునట్టివిదితంబుగఁ గొబ్బెరకాయలోపలఁ
జేవనమువ్వచందమునఁ జెప్పగుఁ దొమ్మిది సున్నలోపలన్. 2-2

చ. తనజతఁగూడి నివ్వటిలుదాని ఘనత్వము నొందఁజేసి తా
ఘనతవహించుఁ దానొకతెగఁ జెలువొందిన సర్వశూన్యమై
తనరెను సర్థమిచ్చు విదితంబుగ సున్న మహత్త్వమెన్నఁగా
వనరుహగర్భరాణియగు వానికిఁ గాదది నాకుశల్యమే. 2-3

గీ. యాపుమీఱుగఁ దనలెక్త చూపఁబడుచు
నెంతమట్టుకు సంఖ్య పెంపెక్కియుండు
ముద్దుగుల్లుచు నన్ని తొమ్మునులుదాల్చు
నువ్వుతిలు సున్నమహిమంబుఁ జెప్పఁదరమే. 2-4

—♦ నగదుజమాఖర్చు —

సీ. నగదుచిత్తావ్రాయుదగురీతి జను ఖర్చు వేర్వేటి నావర్జు వేయుదారి
నెలజమాఖర్చు వ్రలి వ్రాయుపద్ధతి వేడ్తఁ జెందిన వర్జు వేయుసూటి
వరికించి ముసరపుబాతుసేయు తెలుగు సాలుజమాఖర్చు సలుపువిధము
వరఁగజమా వసూల్పాకీ జమాఖర్చు వరుసవసూల్వాచివ్రాయునేర్పు
లోకు లెన్నంగఁదగు చెల్లుబాటి సరణి
యవని జమకట్టి సెహసేయునట్టిక్రమము
చెప్పఁబూనితి నాకుఁ దోచినవిధంబు
రసికజనులార మీదమూరసము నొంద. 2-5

—♦ చిత్తావ్రాయుపద్ధతి —

సీ. నాడొపుబుడులు నలుగడల్ కత్రించి కడుబుడుబుడు నల్లలులుచేసి
వలసినబండులు వరుసగా సమకూర్చి సీమబాతుకలంబుచేతఁబూని
తగినసాయాకలందాను చెంతనులిల్చి సాకిముసద్దీలు సన్నుతిక
నందమైతగు మీఁదిబండుపై ముందుగా మవ్వంపు ముసదరు మద్దులలిపి
నలువొందు వరగణానామంబు లిఖించి పిమ్మటయజమానుపేరు వెనుక
రాణించు సంవత్సరముపేరు తరువాతఁ బెంపొందు మాసంబుపేరు వ్రాసి
దీనికి బెత్తెడు దిగువ జలేగొని వన్నెమీఱుగరోజువారముంచి
తదనీశ్వతోనొప్పతెల్లూక భేదఁయ్యయాసామివానితో భాసిలంగ

వ్రాసి యాశర్వార వచ్చు జల్తానాలు వట్టముల్ రుసుములు వాజగుస్తు
కజ్జలు మొదలుగాఁ గలవస్తు జమకట్టి వేరోజు మజుకూరు వెరసి చేసి
వరఁగ రోజుగుజుస్తు బాకి వివోకింది యున్నచోకట్టు రెండు పాకటిచేసి
దీనికి బెత్తైడు దిగువ జలే గొనిఖచ్చును(?)
మద్దుగొని తబజీళ్ళతో నొప్పుకొనుదురుగుల(?)
దాఖలు సగ్గారు తోజీనివాములు భత్తఖచ్చులు బరారములురద్దు
ఖచ్చులు మొదలైన ఖచ్చులు...వేళ్ళతోలిఖియించి వెరసిచేసి
కూర్చి జమయందు నీఖచ్చు కొట్టివేసి, పైకిఁ జేలివ శేషాలు గాకింది
యనులు జరిగెను పద్ధతి ననుసరించి, వ్రాయనిపొందునగనుచిత్తా మనంగ.

—♦ జమ ఆవజ్ఞావేయపద్ధతి ♦—

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని చెల్లువైన కత్తెరచేతఁబూని
వన్న మిఱఁగ న్నొచ్చెపులు కత్తిరించి మొనిమిది గదులుగా నేర్పరించి
తురుముగావ్రాము బాతుకలంబు చేపట్టి నిడుమాయూబుడ్డి దండనునిచి
చెలువొందు దాపుపై చిత్తావలిఖియించి బారాముసద్దీలు ప్రస్తుతింప
నాడె మై చెన్నొందు నగదు చిత్తాఁజూచి కూరిమిరోజుమజ్జూరు వేసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ బారు గావించి కడువేళ్ళమిగిలిన గదులయందుఁ
దెలియంగ తాలూకు దేహయ ఖచ్చులు వట్టముల్ రుసుములు వాజగుస్తు
లొదవు జల్తానాలు మొదలుగాఁ గలవస్తు బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వన్నఁగూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపటిచి
మెట్టు బేరీజు గల్పిసరి కట్టియున్న(?) నదివసుధర నావర్ణ యని వెలుంగు.

—♦ ఖచ్చు వెరసి-ఖచ్చు ఆవజ్ఞావేయపద్ధతి ♦—

సీ. తనరారు నొక్క తెల్లని తాబు గైకొని నల్లడల్ కత్తిరించి నాల్గురెండు
గదులుగా నొనరించి పిదపనాతాబుపై రాణించు చిరునామ వ్రాసి వెనుక
నాడెమై చెన్నొందుఁ నగదు చిత్తాఁజూచి కడువేళ్ళప్రతిరోజు ఖచ్చు వెరసి
తొలిగదియందుఁ బొందుగ వ్రాసి మిగిలిన గదులలోపలను సర్దారుచెల్లు
తలజాలు రద్దు ఖచ్చులు భత్తఖచ్చులు తోజిబరారముల్ ధర్మఖచ్చు
లాదిగాఁ గలఖచ్చు లన్ని విమర్శించి బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
వాని బేరీజు లన్నియు వరుసఁ గూడి, దేని బేరీజు దానికిఁ దేటపటిచి
మెట్టు బేరీజుకలిపిసరికట్టియున్న(?) వలలుచుండును ఖచ్చునావర్ణ యనఁగ. ౨౪

—+ ఘనవేయవద్దతి +—

సీ. గొనబెనఘనదులు గొని మీఁద సిరినామ సరగున న్రాసి ఘోషానిలిపి
 భవ్యమై తగు మీఁది ఘనమపై ముందుగా మవ్వంపుముసదరు మద్దుదెచ్చి
 ఖరదారు నిల్చి యాక్రింద బింతిగొని తాలూకుజేహయ గీలుకొలిపి
 దానిక్రిందను ముసదరులుగా పరగణాల్ లిఖించి వాని జలేల యాదుఁ
 దగుగ్రామములువ్రాసి తరువాత నొకబింతి మధ్యగైకొని తరిష్కా లిఖించి
 తనరారు దానిక్రిందను గొన్ని ముసదరులదొరకొని బాజుగుస్తులు శివాయ
 శర్మ మొదలుగాఁగఁ గలవికతాయించి మేలేన వానిజలేలయందు
 న్రాయంగఁ దగు నెవ్వరి వానిపేరులు న్రాసి బారాముసద్దీలు ప్రస్తుతించ
 మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జలేఖర్చులఁ గల్గొని యాజమాఖర్చులందు
 మురువొంద జేహయ మొదలైన జనులెల్ల బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
 వెనుక జనుకట్టి శహదెచ్చి వేస్తఁ గలిపి, వానిబేరజ లన్నియు వరుసఁగూడి
 జేరి బేరజ దానికిఁ జేట పడిది, మెట్ట బేరజ పైదాని మీఁదనిలువఁ
 బరిఘవిల్లుచునుండు మొఘననంగ.

౭౯

—+ మానరపువేయవద్దతి +—

సీ. పాటించి తెల్లని ఘనములుగైకొని వానిపై సిరునామన్రాసిక్రిందఁ
 బెంపొంద సొగసుగాఘోషాని లిఖించి భవ్యమైతనరుమైఘనమీఁద
 మవ్వంపుముసదరు మద్దుగా ఖరదారు నిల్చి యాక్రింద బింతి యమర్చి
 సరగున దాఖలు సగ్గారు గీల్లాల్చి దానికిందగులుదెచ్చి(?)
 నాతేజబరతముల్ తెనాతి దారా...నిలురసాల్పొదలైన మెచ్చిన్రాసి
 వానితర్వాతనువానిజలేలన్రాయఁగనొక్కభాసిల్లునామముల్ పాదుకొల్చి(?)
 మూఁడుతొమ్మిదిమాసముల జమాఖర్చులు గల్గొని యాజమాఖర్చు లందు
 సంధిలుదాఖలు సగ్గారు మొదలుగా బత్తబిసీళ్ళతో బారుచేసి
 వెనుక జనుకట్టి శహదెచ్చి వేస్తఁ గల్చి, వానిబేరజలన్నియు వరుసఁగూడి
 జేరి బేరజ దానికిఁ జేటపడిది, న్రాయముసరభనంగ బాగై మొసంగులాం

శ్రీరామార్చనము.

[ఈపద్యము లింకను గొన్నియుండునో యింతటితో సరియో తెలియ
 రాదు. ఇది శ్రీసికాపురముమహారాజావారి పుస్తకభాండాగారములోని క్రతి
 నుండి ప్రకటించఁబడినది.]

కీర్తిశేషులైన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు.

మహాపాథ్యాయ కళాప్రపూర్ణ బిరుదాంబిత లగువేదము వేంకట రాయశాస్త్రిగారు గొప్పకండితులు. ఈపండితులు చెన్నపురిలో 1853 సం॥ రము డిసెంబరు నెల ది 21 తేదికి సరియైన ప్రమాదీచనామసంవత్సర మార్గ శీర్ష బ ౬ బుధవారమున జన్మించిరి. వీరికుటుంబము వండితకుటుంబము. వీరిపితామహులు వేదమువేంకటరాయశాస్త్రిగారు తాతగారిపేరేమనశాస్త్రిగారి కిఁబెట్టబడినది. తండ్రిగారు వేంకటరమణశాస్త్రిగారు. వీరునర్సాపురము విశాఖపట్టణము మున్నగుతావుల నుపాధ్యాయులుగా నుండిరి. సహస్రమాసజీవి. ఎనుబదిమూడుసంవత్సరములు జీవించిరి తల్లి లక్ష్మమ్మగారు. శతంజీవినియని చెప్పవచ్చును. తొంబదియేనిమిదేండ్లవయసున మున్న మున్ననే పుత్రులచేతుల లోఁబరమపదించిరి. వీరియొక్కతమ్ములు వేంకటాచలయ్యగారు, బి. ఏ. బి. యెల్. నెల్లూరిలో వకీలు వీరివంశమునం దందఱు దీర్ఘాయుష్షుతులు. కావుననే వీరును డెబ్బదిమూడువత్సరములు భూలోకము నలంకరించిరి. వీరిద్వితీయసతీమణి శేషమ్మగారు. ఈయిల్లాలికి సర్వసాధారణశ్రీరాజమైన వైధవ్యము వార్ధకదశలో సంప్రాప్త మగుట శాస్త్రిగారిమరణముతోపాటు మాకు దుఃఖ హేతువైనది. వీరికుమారుఁడు మాత్రము కొమారవయస్సుననే తల్లిదండ్రులకుఁ బుత్రశోకమును గలిగించిరి, గాని, యోదార్పనకుఁ జాత్రులను శాస్త్రిగారికప్పగించిరి. ఈయన ప్రసిద్ధవిద్వాంసులగు ప్రొఫెసరు శేషగిరిశాస్త్రిగారి యల్లుడఁట. శాస్త్రిగారు పుదుచ్చిర్రావిడశాఖాబ్రాహ్మణులు, చాలకాలము నుండి యీశాఖాబ్రాహ్మణతల్లజులవలననే సంస్కృతాంధ్రభాష లభివృద్ధినొందుచున్నవి. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిగారు, వీరియల్లుడగు చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిగారు, వీరిబంధువు లగుదండిగుంట సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, వేంకటరాయశాస్త్రిగారివలనే యాంధ్రభాషకు సంస్కృతభాషకు నట్టిసహాయముచేసిరో జగద్విదితము. మాటమాత్రమునకే వీరు ద్రావిడులు గాని యాంధ్రభాషాపాఠశాల వీరివ్యాపారము.

వేదము వేంకటరమణశాస్త్రిగారు చెప్పవట్టణమునుండి వచ్చి గోదావరి, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలో నుపాధ్యాయులుగానుండిరి. అపుడు వేంకటరాయశాస్త్రిగారిది బాల్యము. నర్సాపురములో విద్యాప్రారంభ మని చెప్ప

వచ్చును. విశాఖపట్టణములో మెట్రిక్యులేషను, ఎఫ్. ఏ. కరీక్షలకుఁ జదివి గెలిచి కలక్టరుకచేరిలోఁ గొంతకాల మాద్యోగము చేసిరి. తర్వాతను రాజమహేంద్రవరము పానుపైస్థూలులో ప్రధానోపాధ్యాయులైరి. పిమ్మట చెన్నపురి మత్స్యాలజేటు స్థూలులో హెడ్ మేష్టరుగా నుండిరి. అనంతరము క్రిస్టియన్ కాలేజీలోఁ బండితులుగా నియమింపఁబడి సమర్థి రంగయ్యచెట్టిగారి యనంతరము వారిపదవి నధిష్ఠించిరి. ఆకళాశాలనుండి విశ్రాంతిపొందినపిమ్మట 1911 సంవత్సరములో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు స్థాపింపఁబడినపుడు దానికిఁ గార్యదర్శిగానుండిరి. శ్రీసూర్యరాయాంధ్రవిఘ్నముకార్యము ప్రారంభింపఁబడినపుడు వీరు దానికి 1915 సంవత్సరము నవంబరు నెలనుండి ముఖ్యసంపాదకులుగానుండిరి. నెల 1 కి రు 225 రూపాయలజీతముపై వీరాపనిని 1918 సంవత్సరము జనవరినెలఁజాకుఁ గావించిరి. నెల్లూరిలో జరగిన యెనిమిదవపరిషద్వార్షికసభకు 1919 సంవత్సరము జూన్ నెలలో నధ్యక్షులైరి. 1929 సంవత్సరము జూన్ 18 తేదీన వీరు మరణించువఱకుఁ బరిషద్గారవసభ్యులుగా నుండిరి. ఈపదవి నెనిమిదియేండ్లును శాస్త్రీగారు పరిషత్తు ననేకవిధముల గౌరవించిరి.

వీరు గొంతకాలము జ్యోతిష్వతీమద్రాక్షరశాలను స్థాపించిరి. అందుముద్రింపఁబడిన గ్రంథములు సుందరముగాను నిర్దుష్టముగా నుండవలయు యెల్లలకు విశేషమే. పరిషత్తు త్రికకూడఁ గొన్నినాళ్ళముద్రాలయముననే ముద్రింపఁబడినది.

శాస్త్రీగారిపాండిత్యము సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గూలంకషమైనది. దానికిదోడు మాతృభాషయగు తెలుగునను, రాజభాషయగునింగిలీషును వచ్చినవారగుట చే మిగుల వారి పాండిత్యము రాణించినది. ఆకొండివ్యాసమూర్తిశాస్త్రీగారు, పురాణపండిత మల్లయ్యశాస్త్రీగారు, కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రీగారు, కస్తూరి శివశంకరశాస్త్రీగారు మున్నగుపండితులు వీరితోఁదుల్యులు సభికులు నుండిరిగాని రాజభాషాదిసహకారము వారికిఁ దక్కువ. పిక్తయింగ్లీషునే వీరు పాఠశాలలో గురువులయొద్ద నేర్పిరిగాని సంస్కృతాంధ్రములు స్వయంకృషిచేతనే సంపాదించి వృద్ధిచేసికొని రసించెవ్వరు. సమయానుగుణముగ నాయాగ్రంథములు విశేషవిమర్శలోఁ జదివియుండిరి. వీరి శాస్త్రపాండితి శృంగారి నైషధము, ఆముక్తమాల్యదల వ్యాఖ్యానములం దిల

ఏక నేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను ముద్రించి ప్రకటించి యుండిరి. వాని వివరము కొంత యీ క్రిందఁ జూపుచున్నాము.

1. పూర్వకపుల సంస్కృత గ్రంథములు.

రఘువంశము, కుమారసంభవము, మేఘసంజేశము, వీనికి సంస్కృత వ్యాఖ్యయఁ బూర్ణాంధ్రటీకాతాత్పర్యములును.

అమరుకము, పుష్పబాణవిలాసములకు వ్యాఖ్య, టీకలు.

భర్తృహరిశతక త్రయమునకు, సం. వ్యా. తెనుఁగుటీకాతాత్పర్యములు.

హితోపదేశపంచతంత్రదశశకుమారచరిత్రలు - మూలము.

విక్రమార్చ - భోజచరిత్రలు - బిష్ణుణీయములకు, టీకాడులు.

రసమంజరి - తెనుఁగుసంపూర్ణ టీక.

ప్రియదర్శికానాటిక సా, తెనుఁగు.

శబ్దమంజరీతిజంతమంజరులు.

2. పూర్వకపుల యాంధ్ర గ్రంథములు.

శృంగారనైషధమునకు సర్వంకష వ్యాఖ్య

విజయవిలాసము సారంగధరచరిత్రములకు టీకలు టిప్పణులు.

ఆముక్తమాల్యదకు సంజీవనీవాఖ్య

విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకారమాడామణి 1-7 ఉల్లాసములు.

ముక్తుతిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము - మూలము.

మడికి సింగన్న జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము.

గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద - సటిప్పణి.

ఆంధ్రబిల్వణీయము - మూలము.

3. శాస్త్రిగారు రచించిన గ్రంథములు.

రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము, విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తర రామచరిత్రము, మాలవికాగ్నిమిత్రము, అభిజ్ఞానశాకుంతలముల శాస్త్రికర ణరబులు గావించిరి. ప్రతాపరుద్రీయము, బొబ్బిలియుద్ధనాటకము, ఉషానాటకము, నివి వీరిస్వతంత్రనాటకములు. హితోపదేశము, భోజచరిత్రము, భేతాళుని యదృశకథలు, కథాసరిత్సాగరము, దశకుమారచరిత్రము అను నాంధ్రీకృతవచన కావ్యములు.

తిక్తనవిజయము, ప్రసన్నరాఘవసాటకవిమర్శనము, విమర్శవిసోదము మొదలగు విమర్శగ్రంథములు.

అలంకారశాస్త్రసంగ్రహము.

స్త్రీపునర్వివాహదుర్వాదనిర్వాకము. మతవిషయము.

భగవద్గీతలు. సాహిత్యదర్శనము. కాదంబరి మున్నగునవి యముద్రితములు నసంపూర్ణములును గలవని వదంతి.

వీరికి మహాసాధ్యులగుచుదమును వీరివిద్వత్తుకుమెచ్చి నెల్లూరిలో నొక పీఠాధిపతులిచ్చిరి. అప్పు డేమోమో శాస్త్రీగారికి శాశ్వతధనసహాయము చేయఁబడినట్లు చెప్పుకొందురు గాని యిప్పటియందోళనము గాంచిన నది యున్నట్లు కనఁబడదు. కళాప్రపూర్ణ బిరుదమును బెజవాడ, ఆధ్రవిశ్వకళాశాలి వత్తువారిచ్చినది.

ఇంతటి గొప్పపండితునియింట లక్షీసరస్వతుల తగవులాట జరిగినది. ముసలిదియగు నత్రను కోడలు నిలువనీయలేదు. కావుననే లక్షాధికారులగు రెడ్డిమిత్రులు, సర్వాధికారములు గలయున్నతోడోగ్గులగు శిష్యులు ధనకులగు బంధువులును గలశాస్త్రీగారియింట నన్నివిధములను సరస్వతీవిజయధ్వజమే లేచినది. పోరునష్టము- అత్రగారినో బోరినది కావుననే, శాస్త్రీగారి కారద, తనకాందిక కాటుకిఁజూలకంటె నెక్కువఁగాఁ జేయించుకొనఁతఁబోయినది.

ఈవిద్వద్వర్యుని మృతి యాంధ్రభాషకు గొప్పనష్టముం చెచ్చినది. ఆంధ్రభాషకు మహాపకార మొనర్చియు, నొనర్చుచును; నొనర్పఁబోవుచును, నాంధ్రలోకమును విచారమగ్నముచేసి స్వర్గస్థులయిన వీరియాత్మకాంతికిఁ బలువురు పత్రికాధిపులు సూచించినట్లు గా వీరిగ్రంథములను గొనియు నచ్చువేయించియు, వీరికుటుంబమునకు సాయపడుట తప్ప నితరమార్గము లేదు.

కవిగజాంకుశము.

(భైరవశివ)

- క. శ్రీమత్పరమసితానన, తామరసవికాసలీలఁ దగిలి భ్రమరాం
బామధువు తత్రమరిక, నామనరసీయహుబున భ్రమియించున్. ౧
- వ. అని యిష్టదేవతాస్థానంబుఁ జేసి, ౨
- క. నిరుపమమతివిస్ఫురణ, బరఁగిననశ్చవులఁ దొల్లి బహువిధముల న
చ్చరువొడఁ జెప్పవలసిక, నరమతసాహిత్యలక్షణగ్రంథములకా. 3
- క. సంపదీశదు లక్షణమును, బొందుగ ధవళించి జాగు పోవిడిచి సుధీ
బృందాబుమెచ్చ నేనొక, చందమ్ముఁ గవిగజాంకుశమ్ముచేరన్. ౪
- గీ. లక్షణగ్రంథ మొనఁగి లాగుమీఱి, దానిఁగొనియేనుగుకవిమాతంగములను
మదముదూలంగ గీఁపెల్లమలపువాడ, నని ప్రతాపించి కలికినవలు కువినుడు.
- క. భ్రమరాంబికామహావర, నముదితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
శ్రమవిమలప్రతిభాచూ, క్రమణక్రమశాలియైన గౌరవసుతుడన్. ౬
- క. భైరవుడ నుభయభాషా, పారీణుడ లోభిధవనభవభూమివ్యా
పారసవికారదన్తని, ఘోరపిశాచులకదల్చుకొను భైరవుఁడన్. ౭
- క. యక్షత్రగ్రహగణభూ, తాక్షరగుణదోషవిర్ణయం బొసరింక
దక్షులుగా గిది గాదని, శిక్షించినఁ గన్నులెఱ్ఱఁజేతుకు కుకవుల్. ౮
- క. కిగుతుచు లక్షణమెఱుంగక, కొనుతుచు వడిఁ బ్రాస యతిని గూడకమిన్నుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నదుకుచు నరకవిత చెప్పవలెడు గవియే.
- క. నెఱుఁగు గురులఘువివేకము, లెఱుఁగని ననగూఁటులెదుర నెఱ్ఱఁగవిత
ల్లాటగెను కుకవులఁబద్యపు, దఱుఁటుఁగొనవ్రే మవలచెదదోజ్ఞులునభలన్.
- క. నేవించిన ధనకతిఁగా, దీవించు నహఁకరించి తిఁగిన భిక్షుం
గావించు లక్షణజ్ఞుడ, భావించఁగ నన్ను నెన్నఁ బరిలే దిఁకన్. ౧౦
- వ. లక్షణాబు లెవ్వయనిన, ౧౨
- సీ. అపనిగణాభి గణాభికి నధిదేవతలు గ్రహంబులు గ్రమంబులును వాని
కులములు ఫలములు గూఁడుమర్యాదలుచక్రపాంతువులునచ్చువులు నెఱిగి
పిదపమహాభూతి బీజదింతనమును వర్ణవర్ణగ్రహనిర్ణయంబు
లక్షరసేధయు నరిమిత్రకోధన క్రమముఁ దత్ఫలవిచారమునుచెలిసి

- తమకు నెమరులేక దర్శించివసుతుతీ, విభులసథల బుధులు వివిధవిధులఁ
జెలఁగిపొగడఁ గలితనెప్పడినారు సత్తవులపేరుసాముకవులుగలరె. ౧౩
- క. ఈయెన్నివలక్షణము ల, మే మప్రతిభా రచింతు మృదుతరకావ్య
శ్రీయెసఁగఁ బొసఁగనది బలి, రేయియను న్సుకవులాదరించి నుతింపన్.
- క. జగతీజలావలానిల, గగనసుధాకరవనోష్ణకరపరమాత్మల్
మగణాదుల కధిదేవత, లగజావల్ల భుని మూర్ఖులవి యెరిమిదియ్యన్. ౧౪
- క. రవితురగరజతవిద్రుమ, కువలయహానిలకలకురువిందసుధా
నవకనకనికమేరేఖా, ప్రవినులకాంతులదవర్చుఁ బరువడిగణముల్. ౧౫
- క. రజనికరతవయభాగవ, కుజతరణిజదితిజరాజగురుగురుగ్రహముల్
నిజముగ మయరసతలకును, భజకులెన్న నిజాధిపతులు గ్రహంబుల్.
- క. నలి తయలును నగ్రజకుల, ములు రజలవనీశసుకులములు భగణము వి
క్తులజము మగణము నాలవ, కులముది సగణమ్మహీశకులముదితలఁపన్.
- క. సరసాన్నరుచిరభూషణ, పరితాపస్థానచలనబహుమఖరుజా
వరమాయూరచలలక్ష్మీ, కరములుయెరుసతభజనగణములు వరుసన్. ౧౬
- క. సన్నతగణాధిదేవత, మన్నగణగ్రహము సత్త్వమా బలిమిగదా
మున్నుఁ గవిభానుఁడనియెను, పన్న మింగినిసి తామువగులం దిట్టన్. ౧౭
- క. మహి వేల్పులు నెరసినశిల, లహితహితంబుల నొనర్చు నాగతిగణముల్
మహితశ్లోకముఖ బున, గ్రహవశమున మేలుగిడుఁ గడువడిఁజేయున్. ౧౮
- క. తొలుతగణగ్రహమైత్రులు, తలపోయని దుడుకుఁగవుల తరమే హర్షం
బొలసిన మన దీనింపం, గలుపించిన బద్ధవహ్నిఁ గాల్చుగఁ దిట్టన్. ౧౯
- గీ. ఏయవస్థనుండి యేవేళ నేగ్రహం, బేశుభాశుభంబు లిచ్చుచుండు
నాయవస్థనుండి యావేళ నాగణం, బాశుభాశుభంబు లందఁజేయు ౨౦
- గీ. గ్రహము ములికి గణము గరి యక్షరముపిజ, పద్మమెసఁగుకొలచోద్యమైన
జ్యోతిల్లు మనసు శిఁజని లక్ష్మ్యాబు, భూర్దజరుడు సుకవివార్తజోడు. ౨౧
- క. మగణాదిగణంబులకును, బగయును మైత్రియును నెఱుకపడు సుకవులకున్
జగమునఁ దత్తద్గ్రహముల, పగయును మైత్రియును శాస్త్రపద్ధతిఁ గనినన్
- గీ. గ్రహముపాత్తుకలిమి గలగణసంగతి, నుండిదష్టగణము నొసఁగుశుభము
గ్రహముపాత్తులేని గణముతోఁ బద్యాది, గూడి మంచిగణముఁగడుసేయు.
- ప. గ్రహమైత్రిప్రకారం బెట్టిదనిన,

క. తొలుగణము గ్రహము మిత్రులు, దలవఁ ద్రికోణాధిపతులఁ దత్తద్గ్రహరా
సులగణము లాదిగణముకుఁ, గలసినచుట్టులు లివియె గ్రహగణమైత్రుల్.

క. మించు గిరిగొన్నముత్తైము, కాంచనమునఁ గదిసినట్టిగతి నలముగణం
బుందితముగఁ దనుగూడిన, మంచిదియై లక్ష్మీకౌసలగు మగణముపతికిఁ.

క. మగణముతోఁ బద్మాదివి, రగణము గదిసినను జాపు రయమునవచ్చున్
తగణముదాసినఁ గృతీపతి, వగఁకు వెన్నిచ్చి మాసభంగముఁబొంగఁ.

క. ముందటనిలిపిన మగణము, క్రిందట జగణాబుగదియఁ గీలింగిన మే
లొందును సగణమునటువలె, బొందించినవిభుఁడు రిపులఁ బోరజముయఁ.

క. యగణముతోఁబద్మాదిఁ, మగణముగదియీప ధగణియాడలమెల్లగ
బొగడొందనేలుఁ గృతీపతి, సగణము గదిసినను (గీర్తి) చదఁకు నెక్కున్.

క. ఉదకగణాబును రగణము, నదనదవడిచెడి కృతీసుఁ డవలంకితున్

* * * * *

క. శంకింపక యగణముతోఁ, బంకజహితగణముగూర్చి వద్యముచెప్పు
బొంకముచెడి విభుఁడగులకు, లెంకెంబడి కూలి దిక్కులేక చరించుఁ.

క. ఇంగలపుగణము జగణము, సంగతముగనొంది తగణసంగతినొందఁ
మంగళకరమని సుకవ్రలు, యంగలఁలుపుకురు వద్యములకుం గృతుఁ.

క. యగణము గూడినఁ యల్ల, మగు మగణము గదియఁ బ్రాహాని మొసర్చున్
రగణము సగణముఁ బొందె, భగభగఁచుని పతిగృహంబు భిక్షు సేయున్.

క. మారుతగణాబు సంప, త్రారణ మఃభోగణంబు గదిసినయపు డం
గారకగణాబు గదిసినఁ, జోరులచేఁ బతిగృహంబు చూడంబోవుఁ. 32

క. నేరక దుష్టపు లల్లుతు, పూరపుఁ బద్యముల మొదల దాసినఁ దనలో
వారవిగణంబు గూడిన, మారుతగణ మధిపుబ్రతుకు మట్టముసేయుఁ. 3౩

క. తగణము మగణము గదిసిన, వగపగు సగణాబు గదియ నైరిధ ముంబు
న్నగణము గదిసినఁ దేజుఁ, రగణముగదిసినను గర్తరాజ్యముసేయుఁ.

క. మొగవాల్, తగణముండఁగ, వగపగు యగణంబు దానివడిఁడి కిరుకం
దెగి తన్నుఁ జంపఁగడఁగెడు, పగవానికినైనఁ జనునె వద్యము చెప్పుఁ.

గీ. ఆదితగణ మొప్పు నధిదేవతా ఫలం, బరసి చూడ దాని కమరగురుఁడు
గ్రహముగానఁ బద్యగద్యముఖంబుల, మంచి దనుచు భీముఁ డాచిన్పాడు.

- క. ఆరోగ్యప్రమోదగునిను, దారయ జగణమున కొడయఁ దది మొదలిడఁగా
నేరోగము గైకొన దా, చేరువచుట్టులు గణముఁ జేర్చినఁ జాలుక. ౮౨
- క. రవిగణమును గగనగణము, కవి మొదలిడి పద్య మొసఁగఁ గఱచిన నేలొ
భువిజెడరములు (?) గతమును, శివశివనరులిట్టి తపము సే మరు మొదలక
- క. రాజులకు జగగరగణము, లోజు గడియించి సుకివి మొసఁగిన పద్యం
బాజుల జహమీఁజాలదె, తేజులు నేనుఁగులు భటులుఁ దేరులు నేలా రర
చ ఉడువతి యేగ్రహఁబు పది నున్నను దానును వానినన్నయై
నదది శుభాశుభఁబుల నొనర్చుచు లోవల నేగణంబునొ
గడి భగణంబు నిఁపునధికంబగు నాఫలమిచ్చు నవ్యధుం
డొడయఁడు గాన దానికదియు క్తమి యెన్న వృథోక్తులేటికిక. ౮౩
- గీ. శుక్రశశులు తెలుపు... వర్ణలు, తరణికుజులు బుధుఁడు సురగురుండు
వసిఁడినన్న వారు భానుజరాహులు, నజలజలధరంబుదాయ వారు. ౮౪
- ఉ. వారిజమిత్రనూనఁడును వారిజమిత్రుఁడు భూమిపుత్రుఁడుం
గ్రూరులు వారిఁ జేరునడఁ గ్రూరుఁడు చంద్రనూతపుండు బృం
దారకరాజమంత్రి మను దైత్యగురుండును సౌమ్య లవ్యధుం
దారయఁ గృష్ణపక్షతిథులందు శుభ ప్రదుఁ డెన్నిచూచినక ౮౫
- గీ. శ్వేతచంద్రుడైన సేయబుచేకూరు, ర క్తచంద్రుడైన రణము చేయుఁ
గృష్ణచంద్రుడైనఁ గెడయుచు భగణంబు, పీతచంద్రుడైనఁ బ్రియము సేయు.
- క. చందనతరుసంగతిఁ బిచు, మందంబులు వరిమగించు మాడ్చివలచుదా
నఁదము ... గణము, పొంకున వృష్ణగణవర్ణములు ప్రియ మొసఁగుక. ౮౬
- క. రగణముతో రగణంబును, సగణముతో సగణంబును జగణముతోడక
జగణంబును దగణముతోఁ, దగణంబును సూర్పి చెప్పఁ దగ దెల్లెడలక
- క. శత్రుగణంబులు నొప్పపు, మిత్రనమగణంబులైన మేలొకజోకై
మిత్రగణంబులు మనుపుచు, శత్రుగణంబులు కృతీశుఁ జయ్యునఁ జంపుక.
- క. శతమఖజలపావకమా, రుత జీవాద్యమితమారరుక్తారలు న
న్మృతముగ మగణాదిగణ, ప్రతితికిఁ దారకలు గ్రహమురా గణుతింక.
- క. హారిజబలిముఖమేషీ, వరసైరిభధేరుమహిష వాతాశనముల్
వరసమయరసతభజలకు, వరుదుగ నక్షత్రయోనులై విలసిల్లున్. ౮౭
- క. ఉరగంబుచు ముంగిసయును
హారిణంబుచు గుక్కుటంబు నావును బులియుం

దరుచరమును మేమబును

దురగము మహిషమును జెలిమిదొరయపు మఱియుఁ. ౫౮

క. సరగణము లర్యమాఁభో, ధరరసతారకలు శక్రగహస్త్రి ము లా
సురగణము లనిలగురుహిమ, కరసత్త్రములు జీవగణములు వరుసఁ. ౫౯

క. సురరజసిచరగణములు

కరకరిపడుదనుజును జగణములు మఱియు

న్నరసురగణములు వొరయును

సరిఁ బ్రతు మొనరించు నొక్కచందపుగణముల్. ౬౦

క. కమలహితుఁడున్న సత్త్రము మొదలుగ నేడుదోషతమములు నడుమా
బ్రమద ప్రదములు పండ్రెం, డమరంగ శుభములు తొప్పిడింటబద్ధాడిన్ (?)

క. మొదల సజీవగణఃబిహ, గొద లేకకృతీశుబ్రహ్మకు కొనసాఁగు మది
స్వాదక నిర్జీవగణం, బడికినయప్పుడు భయంబు నాయుపు దరుగుఁ.

క. కృతిమొదలి దగ్ధతారక, పతి సతిదారిద్ర్యఁ జేయుఁ బ్రజ్జ్వలితము దు
ర్బృతి నొందించును మఱి దు, ర్నితసత్త్రంబు నుజల మెయి నలముంచఁ.

క. పతితారకుఁ బద్యముఖి, స్థితారకుఁ గీడుమేలుఁ జి, తింపక దు
ర్బృతిఁ గవితఁజెప్పఁ దొడఁగెను, నతఁడుచుమికవిపిశాచమూరయనున్విఁ.

ఉ. వర్ణము నిర్ణయించి కృతివక్త్రమునం గదియింప నాయకుం
దర్శనవేష్టితావని సనుస్తమునేలుఁ గవీశ్వరుడు నా
పూర్ణమనోరథుం డగుచుఁ బొల్పు సుఖస్థితిఁ గావ్యముల్ బుధు
ల్వర్ణన సేయనొప్పు దిశలన్వసుధేశనభాంతరంబుల్. ౬౧

మ. షీతిబీజంబులు సంపదల్పొదలఁ బోషించుం బయోబీజముల్
సతతంబుం బ్రమదంబొనర్చు శిఖిబీజంబుల్ మృతింజేయు మా
రుతిబీజంబులు శోకవారిధిఁ బడఁద్రోచు న్నభోబీజముల్
పతి సత్యంతదరిద్రఁజేయు వరుసం బద్ధాడి నొందించినఁ. ౬౨

ప. శిత్పకారం బెట్టిదనిన, ౬౩

సీ. అశ్వితిబులేనును నాదీర్ఘవర్ణంబు లైదు నేకారంబు నైదునవల
వరుసం గవర్ణాది వర్ణపంచకమును యాదులైదును షాదు లైదుఁగూడఁ
బదివర్ణములు వర్ణపంచక్తులు నొఁదొంటిక్రిందఁ బొందుగనిల్చునదులోనఁ
గవర్ణాక్షరంబులు పదవబీజంబులు పదవిది గవర్ణాక్షరములు

అవని బీజాక్షరంబులగు దృతీయాక్షరములు, వాని బీజంబులారతర వాటిలిపులు
గగన బీజంబు లైదవకడలవెల్ల, వాని మేలునుగీడును వలయుఁదెలియ.

క. పొందొంద సంశయక్రమ, నందలి తారాపదాక్షరాలి వెడలం
బొందుగనుండఁ గపింద్రులు, మాందట నిడవలయుఁ బద్యముఖముననిలువన్.

గీ. అక్షరంబుమందిదైవఁ గ్రూగ్రహ, వేధబొంది గుణమువిడిచి చెఱుచు
నక్షరంబు దవ్వమైన సామ్యగ్రహ, వీక్షణమునఁ గీడు విడిచిమనుచు. ౬౬

ప. అది యెట్టిదనిన. ౬౭

సీ. అశ్విని పాదాక్షరాదిగా నఖిలతారాపదాక్షరములు క్రమముతోడ
నింద్రునిదెసనండి యగువదియైదేసి నలాదిక్కులందను నిలిపివాని
నవపంచరాశివర్ణములతో నాల్గోసినాల్గోసి రేఖలం దగులొనర్చి
నడుముల మిగులువర్ణములకు... నేడింటరేఖలు గూడఁదీసి
అర్థుఁడాదిగాఁగ సంశయక్రమంబుల, రాసులందు సుస్థిరముగ నిలిపి
వేధ దెలిసి చూపు వివరించి వర్ణంబు, వలయు నిలువఁ బద్యవక్రములను.

చ. ఉరుతరసిద్ధకావ్యముల నున్న సమంచిత వర్ణసంకులం
బుగును సిద్ధకావ్యములఁ బ్రస్తుతికెక్కిన యక్షరంబులం
గరకరిలేకకూడి కవికర్తల కభ్యుదయంబొనర్చు నే
వెరవుననైన శత్రువిధి బృందముఁజంపక తక్షదెక్కుడన్. ౬౮

ప. మిత్రారివర్ణ శోధనక్రమం బెట్టిదనిన. ౭౦

సీ. చదుములైపదియూలు చౌకపిండ్లుగల యదియఁజూడకచక్రమందులోన
మొదలింటయూఁటనుబయనొకంటనుదొమ్మిదింటరెంటనునాలుగింటఁబదియు
రెంటను బదియు నాటింటనెనిమిదింట నలిఁబదాటింట బద్దాలుగింట
నేనవతావున నేడవింటను బదియేనింటఁ బదుమూఁట నిట్లుగలయె
నక్షరంబులుగలయంగనై దుపదులు, నిలిపివడికావ్యముననుండివలయుముగను
సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధాది చింతవెలయలగాంచి లిపుగోలి నక్షరంగ నంచవలయు

ప. మఱియును, ౭౨

క. ఇలనకచటతపమాఖ్యలఁ, గలిగిన లిపివర్ణసప్తకమున కధీశులే
జలజహితభౌమబుధకవి, కులిశాయుధసచివసౌరికువలయుమిత్రులే. ౭౩

క. బహుసంశోధితవర్ణ, గ్రహమునకుఁ బ్రసిద్ధకద్యగద్యాదిగఁ
గ్రహమునకుఁగర్తరాశి, గ్రహమునకునుమైత్రిమిత్రయఁగలుగఁగవలయున్

వ. గ్రహంబు లెట్టివనిన.

౨౫

సీ. విభుడు మేషమునకు వృశ్చికరాశికిఁ గ్రూగస్వభావుఁ డంగారకుండు
నాథుడు విభుకన్యారాసులకు జవానందవర్తనుఁ డిందునందనుండు
అధిపతిమీనబాణాసనరాసుల కతులప్రభావుఁ డ య్యమరగురుండు
రాజ తులావృషరాసులు రెంటికిఁ బరమతపోనిధి భార్గవుండు
మకరకుంభములకు మూర్తాడపూనుఁడు, వతి త్రివేదమూర్తి భాస్కరుండు
కర్త సింహమునకుఁ గర్కటరాశికి, నఖిలలోకవంశ్యుఁ డమృతకగుండు ౨౬

వ. అని యివ్వధఃబున.

౨౭

మ. గణపర్ణామల మేలుఁ గీడు వెలయంగఁ జెప్పె సాహిత్యల

క్షణదీప్తగురుఁడైన గౌరవసుధీసత్పుత్రుఁ డత్యుల్లస

ద్గుణతాభరణుండు *భైరవకపింద్రుం డెందుఁ దద్జ్ఞల్ దనం

బ్రణులింపం గవిరాధజాంకుశము భూప్రఖ్యాతమై మించఁగన్.

౨౮

* రత్నచరిత్ర, శ్రీరంగ మాహాత్యమును రచించినకవి

కౌతిమాలను మానకల్లి రామకృష్ణకవిగారిచ్చినది

గ్రంథస్వీకారము.

1 పెద్దాపురముముట్టడి.

ఇది సమవాకారము. మూడంకములు. చిర కాలము పెద్దాపురముగో నివసించి ప్రస్తుతము కాకినాడలో నివాసముచేయు ముగ్ధవరపు కట్టాభి రామయ్యగారిచే రచింపఁబడినది 1714 సం॥ నుండి పెద్దాపురములో శ్రీమ దుద్దండరాయ జగపతిరాజుగారికట్టమహిషి శ్రీరాగమ్మదేవిగారు పరిపాలనము చేయుకాలములో నాసంస్థానమున జరిగిన యద్ధము ముట్టడి యందు పల్లించఁ బడినది. కథ చరిత్రములలోఁ బ్రసిద్ధమైనది ఈ సమవాకారమునకు ముగ్ధవరపు అప్పారావుకంతులు ఎం. పి. గారు పోష్టాతము వ్రాసిరి. అంతారికలోఁ గథా భాగము, (పూర్వభాగము నుత్తరభాగము) వివరింపఁబడినది కథామూలము లగు చిత్ర కటము లందందుఁగలవు. దీనింజనువువారి కాహ్లాదము నుద్దేశమున గొన్నితావులం బుట్టచుండును.

“మఱియు నేటిపాఠకులకు గాని ప్రయోక్తలకు గాని చదువరులకు గాని యక్షరలేని యర్థానుస్వార నియమమును పాటించక ధ్వని ప్రధాన మగు పట్టలమూత్ర ముపయోగించితిని.” అని కవిగారు లిఖించినారు. అక్షరలేని వారు పాటించరు. తామేల మానవలయునో? నాటక మందఱకుఁ గావలయు నా. వలసినవారు చదువుకొందురు. లక్ష్యింపవారు మానుదురు.

“చిన్న పామునైనను పెద్దకట్టతోకొట్టవలయును.”

“పరాజితులజేయజాలినను పెద్దాపురమునం దడుగువెట్టినచో ప్రాణము లతో బోగలరా, పన్నవలసినతంత్రములబర్చినాము” ఇట్టితావుల వీరి యర్థానుస్వారనియమము పాటించఁబడకపోయినను సంధిసలుపుటలోను మా నుటలోను వీరియభిప్రాయమేమీ ?

ఇతర మెఱుంగక, మాయెఱుంగక, యెండ్లెఱుంగక, దక్షతేమి బొటబడి ఇట్లు పలుతావుల ఆకార ముపయోగింపఁబడినది, యిది యిపు డెవ్వరుకోరు చున్నారో? ప్రేక్షకులకుఁ బ్రదర్శనకాలమున నర్థానుస్వార మెవ్వరికిని గనఁబ డదు. అది ధ్వని ప్రధానముగనుక దాని నచటఁ జెట్టినా రని సంతోషించువా నుండదు. చదువువారికి కావలయును. “కవులకును ముద్రాకాలలవారికినిఁ

గూడ నక్షత్రాలేని యధానుస్వారశకటరేఖములు" అని కూడనుండిన మేలు. ధ్వనిప్రధానభాగము తెచ్చటనో తెలిసికొనలేకపోయితిమి.

వృద్ధీశ్వరుండు—వృద్ధీశ్వరుండు అనిశుద్ధపత్రములోఁ జేర్చినారు. ఈకడుపుగోబా ట్టివ్వు డెవ్వరికిఁ గావలసినదొనది. భీభత్సము - బీభత్సయని దిద్దలేదు. వైదియమహాశ్వములను గవిగారు సూచించవలసిన యవసరము కనబడదు. ప్రసిద్ధులగు కవులే యిట్లు తిరస్కరించిన నింకనెవ్వరు వాని నాడ రింతురు ?

రంగాంతములలో “తెరవదురు” అని సూచించుట యవసరము.

ఆదిలోఁ దెర యెత్తబడినట్లు సూచించినారు గాదా?

“నాటి మొదలొకవఱకు : వీటిట బ్రతికి-ఒకవంకన్ మహారాష్ట్ర నాయక రిపువ్యూహంబు” - ఇట్టిచో “నాడు మొదలు,” “మహారాష్ట్ర నాయక” యని యుండుట యుక్తము. “రాజమహేంద్రవరము సర్కారువకు వర్లలవ్వర్గా నియమించు చున్నాను (ఆజ్ఞాపత్రమును వ్రాసియిచ్చి)” ఇచ్చట “నొకయుద్యోగిచే వ్రాయించియిచ్చి” యనిన నుచితముగా నుండును “నోటవల్లినుంచి గూఢచార్డువోడ్లూ” ఈవాక్యముగో గూఢచార్డు పాత్రోచితముగా నుండదు. నైజాముగారి సేవకుఁడు—అచ్చా, అని నిష్క్రమించును. అంతకంటె—హుజూర్—జోహుకుమ్ - ఇట్లని నిష్క్రమించుట యుచితము.

ఇవి మేముచూపుస్వల్పవిషయములు—పద్యగద్యములు హృద్యములు గా భాగములుగానున్నవి.

ఉ. చూడదరేమి తిచ్చవడి చోద్యముగా నరిసేనమీద నా రాచవరంపరిల్ విడిదిరాలగగొట్టదు శత్రుశీర్షముల్ రాచబలంబు, వెల్లలవరాక్రమముక మనబోయసేనవై శాచికవిక్రమంబు నొకసారి విజృంభణమొందసేతురే.

నాడట సీతశీలము ననంతదయన్ బ్రకటించి యాపెగా పాడిన వాడవీవు కడుపావనమూర్తివి మమ్ము నింకగా పాడెను వేళవచ్చె నిక వత్సవయాస్వయగౌరవంబుగా పాడుము నిన్నుజొచ్చెద మపారముదంబున పావకీర్తరా.

2 ఈక్రిందివి భోగరాజు నారాయణమూర్తిగారిచేరచియింపఁబడినవి.

✓ (1) భారతసీతకథలు:—1, 2 భాగములు. బెజవాడ పెంకటరామ్ అడ్డోవాడు ప్రకటించిరి. ప్రతిభాగమునందును 24 చొప్పునఁ జిన్నచిన్న భారతకథలు— ఉదంతుఁడు, గురుభక్తి, అగ్నిభట్టారకుఁడు, సత్యవ్రతము; కర్పవ-నుచ్చరము; అని యిట్లు శీర్షికలతోఁ గలవు. ప్రతివిషయముచివరను భారతములోని సీతకథ్య మొక్కటి చేర్చఁబడినది. పెద్దతరగతులబాలురకు బడులలోను జదువుకొనుట కర్హములుగ నున్నవి. వెల 1 రు 0—6—0

(2) కృతజ్ఞత- (కీఠాంబి రామానుజాచార్య నిర్యాణతారావళి) అనాగ్రంథమాలలోఁ బ్రకటించఁబడినది. రెండుమచ్చుపద్యములు—

1. కవితాతత్వము తావకీఃపురసాంగత్యంబున న్నేగ్నితిగ
గవితాశక్తి మణిత వృద్ధివరువం గాఁగల్గితిన్ వ్రాసితిగ
నవకావ్యంబులు భావభాసురసానందంబునంధిల్లి మ
త్తవితాచార్యుఁడ వీవ నీకిదె నమస్తారంబు రామానుజా.

2. కవు లెవ్వ రెటువంటి మేటికృతులం గల్పించి విస్పించిరగ
నవరింపందగుచోట్లు తెల్పెదవు విస్పంబుగా నీవు నా
కవితగ మాత్ర మొకప్పుడే పది యిటుల్ గాదంచుఁ బల్కాడ వెం
తవిశేషం బగుచుకాతనుతియో నాయంగు రామానుజా.

(3) విమలాదేవి :—దీనిని వెనుక విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమండలివారు ప్రకటించిరి. ఇది ద్వితీయముద్రణప్రతి. మూలకథ యబలాసచ్చరిత్రరత్నమాలలో నుండి గ్రహించిరి. కీ! శే! కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుగారు మరాటీలోనున్న విమలాదేవి యనునవలనుండి తెఱఁగుచేసి చెప్పినందున నిందుమూలకథకు నురాటిగ్రంథమునుండి విశేషాంశములు చేర్చి యక్షన్న మాదన్నగార్ల చరిత్రాదికమును స్వయముగఁజేర్చి వన్నగలిగించియున్నా మని కవిగారు తెల్పుచున్నారు. 336 పుటలు 40 ప్రకరణములుగల నవల. వెల రు 1—2—0

(4) కండుగకట్నము- ఇయ్యది సాఘికవిషయకద్యకావ్యము- హాస్య రసప్రధానము. హాస్యరసప్రధానము లగుపద్యకావ్యములు మృగ్యము లని తలచి దీనిని గవిగారు రచించి.

క. “పొన్నాడకామరాజని, యున్నాఁడొకచిన్నవాఁ డయోగ్యుఁడు కాఁడే
మన్నను నొక్కఁడె; తములు. వసు. ౧౧ ౭ — — — — —

క. “వదిగరిసెలరాబడి గలదదిగా కైచాటువేరి కధికమునగదు

న్నది యెట.....కట్నమునగుడట కాపై నా.”

క. “నలువదియేడవయ్యె స్సరి, వలికెదరే కాని మూకువకులకు చాట

గలయిగున్నటు శోచను, కలిపించివమాట నమ్మఁగారాదుకదా.”

సాలకొండ, రాజేశ్వరీమఠాధిపతి వారు ప్రకటించిరి హస్త్యసప్త భావ ముకాపుననేయుపోద్ఘాతము చివరను వేసినారు. 80 పుటలగ్రంథము. పెం ఆ-౧

(5) నానోబా:—విదాకముల చరిత్రాత్మక మగు న్యకంత్ నాటకము.

కవితాకల్పలతాప, మరములగోరెడవది. సాపాదకులు పసుపు ర్తి వీరభద్రస్వామిగారు బి. ఏ. విజయనగరము. చిత్తూరుముట్టడియే యుండలికథ. “రాజపుత్రులగో ప్రతాపసింహుడు తలమానికము, మహమ్మదీయులగో “అక్కరు” విశ్వజనీయఁడుగ నెన్నఁబడుచున్నాఁడు అట్టిమహాపురుషులకుఁ గలవరస్పరవైషమ్య మెన్నఁడును హింసాపరమును దేవజన్యమును గానరదు. వారిహృదయముల నేనో మహాస్తరావేశము లావరించుకొని యుండును. అవి తుదకు నఖియియోడను. హిందూనుహమ్మదీయైక్యముశోడను బరివహాస్త్రీ యెదినట్లు లీనాటకము సూచించుచున్నది” అని యుపోద్ఘాతముగో రా. సీ రామచంద్రకాపు ఎం వీ ఎల్. టి గారు వ్రాసిరి. “నాటకముగో సూచించఁబడిన ప్రత్యక్షమును చరిత్ర యొక్క గీటుగాతిరీక్షకు నిల్చువా?...ప్రముదాకృతులవివాహము చరిత్రచే నామోది నఁబడునా..... మొదలగు ప్రక్షల కన్నిటికి నొక్కటియే ప్రత్యక్షము. ఈమది సారస్వతసాబాధ వైషనాటకముగాని చరిత్ర భాగమున నవమోగింప బడు వాచకము కాదు” అని యుపోద్ఘాతములో నున్నది. సారస్వతసాబాధమున గీటుగాతి కౌతవతను నిలుచునో సారస్వతాభిమానులు పరిశీలితురుగాక, కవిత్వశైలికై కొన్ని కద్యములు.

చ. కలుకులలో మృదుత్వమును భావమునం గృహ రాజ్యకార్యములో

నలుపునడక వివేకము స్వతంత్రులమేలిగుణంబు లేనియున్

దలపున మెచ్చికొంట నిజభర్తమునం దనురక్తి యిన్నియున్

వెలసెను సార్వభౌముఁడు లభించుట దుర్లుట మెట్టివారికిన్.

ఉ. మాజనకుం దురుష్టభటమధ్యమునుండి నృపాలపుత్రక

రాజును నిలువగడగ వాడనిమాటలు శోకగాడ. ఈ

దా జయచంద్రుఁ గావ వెలయ్యెలయ్య గగనంబుననుండి ఘో
రాజ మురారిచక్ర మొ పురారిత్రిశూలమొ, వజ్రవజ్రమో.

దీనివెల రు 1—0—0.

2. శ్రీ బాలాశ్రీ పురసుందరీ స్తవమ్,

ఎఱ్ఱమిల్లి ప్రకాశకవిగారిచే రచించఁబడిన సంస్కృతము

53 ఆశ్వాసృతములు- కడవట-

గంగాధరరామమహీపతిహితకృత్ శ్రీ పురసుందరీ కృతయూ

భవ్యమిదం దేవ్యాస్తా దాగ్ధాశతకం ప్రకాశకప్రృథిదిత్

అనియున్నది కాఁబట్టి యీకవి పితా పురసుంధానపాషితుఁడు- గతనంది
కలోని హనుమచ్ఛతక మీకవిరచించినదే- ఈ స్తవముగోని యొక్క శ్లోకము.

అంబ తవకః తహారాచ్చలనన్దుటికాయితాజ్జజాదతతే

కేనా కల్పేనాహ మనల్పా మహ కల్పయామి తాం ప్రీతిమ్. వెల ౨-౨

4. సుందరి-(వచనం)

గ్రంథకర్త-చెన్నపురిగోని బె.టిక్ హైస్కూలు సీనియర్ తెనుఁగు
ఫండితుఁడు; విద్యాగ మంకాల శ్రీ పతిగారు- ప్రకాశకులు- టి. వి. చెల్లప్ప
శాస్త్రి అడు నన్ను (మదరాసు) వారు. వెల 0—10—0

కథ-గ్రంథకర్త గారు వ్రాసినట్లుగా సత్తెలికల్పనావిశేషావహపూర్వవృ
త్తము. పీఠికలో “నిండలి” థావ్రాళిక శ్రుతపూర్వ మయ్యు-నశ్రుతపూర్వవృ
త్తపాలకల్పనంబుల నియ్యది యొకనూతనగ్రంథ మని పాఠకమహాశయు లెఱుం
గఁగలరు” అనిచెప్పిరి. నిజమే, మేక్సుపియర్ మహాకవి “ఁం పెన్లు” నాటకము
కథననుసరించి- ఇచ్చాలమునసర్వజనాద-ణీయమైన పరిశోధకనవలక్రింద మూర్ఛి
గ్రంథకర్త శుద్ధమైనభాషలో దీనిని సమకూర్చెను. క్రొనుసెజు 159 పుటలు-
ఇరువది ముద్రాణములు-తైలిస్వసాధారణ మగునవలలతైలికంఁట బిగువుగ
నున్నది కావున నిది పెద్దతరగతులలో బాఠ్యపుస్తకముగా నియమించుటకుఁ
దగియున్నది. భాషావిరులకుఁ జరుపుకొనుటకు మనసుప్పుట్టునట్టి కల్పనలకొన్ని
గలవు. అన్నినవలలలోవలె నిందును సందేహములు కొందఱకుఁ గొన్ని కలు
వచ్చును. ఉదా.

“సుందరీమణిచేత నొకభూతదర్పణమున్నది. దూరముగా నున్నవస్తువుల
నయ్యది దగ్గఱనున్నట్లు కనఁబఱుచును. తననేత్రములకు సరిగా దాని నుంచు
కొని యామె సముదము నే చూచుచుండెను. నీట మునుంగుచున్న యోధను

జూచెను. జనులయార్రరావము వినెను." వాన, గాలి, తుఫానులలో భూతదర్శనము పనిచేయునేమో! ఆర్తరావమువినఁబడునేమో!

264. (డిటెక్టివ్ నవల) 1-2 భాగములు.

ఆంధ్రప్రచారణగ్రంథమాల ౫౮-౫౯ పుష్పములు. గ్రంథకర్త కొమరవోలు నాగభూషణరావుగారు. ఇది యేయుతరభాషలకును భాషాతరీకరణముగాక నాగభూషణరావుగారి కపోలకల్పితమే కావచ్చును. “రెండువందల యెఱవదినాలుగు” అను నీవల మేము ప్రకటించిన పరిశోధకనవలలన్నిటికంటె చురుకైనదియై యడుగడుగునకు నత్యుత్సాహుటనలతో నిండి నిమిషనిమిషమునకుఁ బాఠకులయత్సాహమును అభిసరిచి వర్ధిల్లఁజేయుఁగల దని విశ్వసించుచున్నాము.....ఈ గ్రంథమునందలి విశేషములను మేమే యగ్గడించుటకంటె పాఠకులే గ్రహించియానందింపఁగల్గినచో మాయద్వేషము చరితార్థము కాఁగలదు.” అని ప్రకాశకులగు వేంకటపార్వతీశ్వరకవులు వ్రాయుచున్నారు.

వెల ౧ కి ౧-౮-౦

6. మోక్షసోపానములు.

కర్త. కాకినాడనివాసులు ఎ. వి. కామేశ్వరశర్మగారు. ప్రకాశకులు, కాకినాడ రాధాకృష్ణ అండు కో వారు. సమర్పితము శ్రీకృష్ణసేవానిరతులగు భావరాజు లక్ష్మీనారాయణరావుగారికి.

వెల ౦-౧-౦

ఇందు సత్యమేవదయతి 2 సత్యముగొప్పదైవది. ఇట్లు 50 జ్ఞానసూత్రములుగలవు. మఱియుసద్గుణాభ్యాసోపాయములు, మూర్త్యభక్తి, పితృభక్తి యిట్లని బహుశీర్షికలక్రింద విషయములున్నవి. “కంటిరా మనజీవిత మెట్లు వ్యర్థమై పోవుచున్నదో- తుద కీశరీరమును మృత్యుదేవత కప్పించునంతటి వెట్టుల మైతిమి. కాలసర్పము మృత్యుముఖము తెఱచుచుకొని యున్నది.” ఇట్లందలివిషయము బోధించును. “శ్రద్ధగలిగి యిందుఁజెప్పినవానిని బ్రేమతోడ సధికభక్తితోడ! నలుపుచున్నమీకు సౌఖ్యంబులొదవును! మోక్షముబ్బు సత్యమయ్య వినుఁడు” అని యీరామభక్తుఁడుగీతముపాడుచుఁ దన్వయత్వమున యతిభ్రంశ మైనది యు నెఱుఁగఁడయ్యెను. కిరీ-వ పుటలోనిసీసపద్యమును ముఖపత్రము 4-వ పుటలోనిసీసపద్యమును గూడఁ బాలఁదప్పలతోనిండియున్నది.

7. శ్రీపమిడిపాటిమహాలక్ష్మీశతకము.

సచ్చిదానందగ్రంథమాల- ౯ అనుబంధము. కర్తలు- (1) గౌరావ ఝంఝ రామకృష్ణశాస్త్రిగారు, (2) సీతారామ శాస్త్రిగారు. వీరు శతావధానములు, ఆశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవభాణకవులు, నైయున్నారు. కన్నులుజిల్లా గజ్జలకొండపోస్టు అనంతరవరాగ్రహరనివాసులు, హింగోలుతాలూకాలో

ఉప్పుగుండున రైలుబేషనుకు సమీపమున నున్న కమిడిపాడు గ్రామములోని మహాలక్ష్మి యనుదేవతపై నీశతకమును రచించిరి.

“ఈశతకము త్వరితముగా వ్రాయుటచేతను చిత్తువ్రాసిన కాగితములే ముద్రణ కిచ్చుటచేతను పూపుదిద్దుటలోను కొన్ని ప్రమాదములు బడినవి..... ప్రమాదములు మన్నింపఁ జదువదుట స్థాపితము” అనికవులు వ్రాసికొనిరి. కావున నేమనుటకును సందులేదు. గ్యానులెట్లు, బేలు మొదలైన యన్యభాషా ప్రయోగము నచ్చటివారు కోరిరట కాబట్టి “ఉల్లాసంబివ్వును, ౧౦౩-మును గుంఠా ? తిరణాలలో జరుఁగు ౧౦౮ ఇష్టాకోష్ఠి ౬౯-మూటాడ దీరడు. ౧౦౬ మొదలైన కదములను ప్రమాదముల క్రింద నె. చవచ్చును. ఇరువురుకవులు రచించుచు “కవిరాజట్టాభిషేకంబుమాకొద వెక దల్లి శతావధానముల నన్నో చేసి తింగాని. కద్యము. సెలవామా కిశ. బోయవచ్చెదము..... పోగలాడద య్యో నతుల్ సలుగుగాగల బైడిపాటి. ౧౧౩ కద్యము. ఇట్టివానిని త్వరితముగా వ్రాయుటలో శేర్పలయునా. ఆశుకవిచక్రవర్తులు త్వరితముగా వ్రాయుటచేత ప్రమాదములు గలిగినవని చెప్పుట తగియుండలేదు. ప్రతికద్యమునందునఁ జతుర్థపాదాదిని లకారము రానూహించి చెప్పుకద్యములు త్వరలో నూహించిచెప్పిన పాట కష్టము, మచ్చుకద్యముల.

మ. యతియేతప్పునో ప్రాసమేచెడునో శబ్దార్థంబులే దోచవో

గతిభంగం బగునో యటంచు వెనుకం గన్వయ కీరతిగా

శతకంబుక రచియింపఁ బూనితిమి నీసాయంబు లోనెచ్చి మే

ల్లతిచేకూర్పుము వైడిపాట్పురమహాలక్ష్మి త్రిలోకావసీ.

౧౧

మ. తొలిజన్మంబునఁ జల్లిగవ్వయున సాధుశ్రేణి కర్పింపనం

దులకేమో యిటులయ్యె నాబ్రదుకు చేతుల్ రెండు వైకెత్తి మొ

క్తులనర్పించెద నాదు నేరములఁ గైకోకుండ నన్నేలుమా

లలితాలంకృత వైడిపాట్పురమహాలక్ష్మి త్రిలోకావసీ.

౧౦౬

శతకముపేరు కూడ వైడిపాటిమహాలక్ష్మి శతకమనియున్న హనియేమో తోచదు. ఈశతకమును శ్రీకమిడిపాటి అప్పయ్యగారు, రావినూతల కోదండయ్యగారు, పిన్నక నాగయ్యగారు, పల్లభోతు వీరయ్యగారును నూజిళ్ళవల్లె కండ్లగుంట గ్రామస్థులును ధనసహాయ మొనరించి ముద్రింపించిరట. దీని వెల ౦-౨-౦. ఇచ్చేకాక యనేక గ్రంథము లీకవులయొద్ద దొరకఁగలవు. సూచీపత్రమునకై వ్రాయుడు.

సంస్కృతదూతకావ్యోత్పత్తివికాసములు.

(పూర్వక త్రి కావశేషము)

యాయూణ్ణి వేంకటవీర రాఘవాచార్యులుగారు.

(అష్టాగ్రీర్వాణసాహిత్యపరిషదధ్యక్షుడు; విజయనగరము.)

IX చంద్రిమాత:— 1

గోపీ కా న్దభట్టాచార్యసూనుఁ డగుకృష్ణచంద్రతర్జులంకారకృతము. శ్రీరామఁడు లంకాలోకార మగుజానకీయొద్దకుఁ జూద్దని దూతగాఁబంపుట, యంతలో నితఃపూర్వమీ ప్రేషితుఁ డగుహనుమంతుఁడు జానకీసందేశమును జానకీజానియొద్దకుఁ దెచ్చుట యిం దభివర్ణింపఁ బడియున్నది.

X చంద్రిమాత:— 2

జమ్బూకవిసర్జితము. ఇందు 23 మాలినీవృత్తములు గలవు. శ్రతిశ్లోకము సంకీర్తయమకాలంకారము నుదాహరించును.

XI చంద్రిమాత:— 3 వినయప్రభువీరచితము.

XII చాతకసందేశము:— 4

ఇందు 141 శ్లోకములు గలవు. ఒకానొకభూసురుఁడు తిరువనంతపురాధిపతి యగురామవర్మచుహరాజనొద్దకుఁ జాతకమును (Cucculus Melanoleucus) దూతగాఁ బంపుట యిం దభివర్ణితము. ఈవిప్రుఁ డుత్తరమలబారులో నివసించుచుండి, మలబారుమీఁద 'టిప్పు సుల్తాను' చాడి రా నచ్చటిప్రజలతోపా టితిఁడును జన్మస్థలమును వీడి తిరువనంతపురమునకు వచ్చెను. అట నాతనికి మహారాజసందర్శనభాగ్య ముజ్జెను. కాని కొలఁదికాలమున కా బ్రాహ్మణుఁ డాకస్తికముగ రుజుగ్రస్తుఁ డై ప్రభువు నాజ్ఞం గొనకయే జన్మస్థల

అధిష్టాపిక—1. "Notices of Sanskrit Manuscripts." Haraprasada Sastri

Vol. II. p. 153.

2. "A Third Report of operations in Search of Sanskrit Manuscripts" Bombay Circle (Peterson, April 1884—March 1886) page. 292.

3. "Report on the Search for Skt. MSS. during the years 1884-85, 1885-86, 1886-87-R. G. Bhandarkar, No.334.

4. "Journal of the Royal Asiatic Society" 1884, P. 451.

పునర్గమనోత్తంతచే వెడలిపోయెను. రోగముక్తుఁడైన పిమ్మట నాతఁడు ప్రభుకటాక్షపునః ప్రసారమునకై యీ కావ్యమును రచించె నని తెలియుచున్నది.

XIII చేతోదూతః— 5

ఈ కావ్యమున 129 శ్లోకములు గలవు, సంపూర్ణముగా నున్నది. ఆచార్యునియొద్దకు వెంటేవాసి నిజచేతస్సును దూతగాఁ బంపుట యిందలివస్తువుల కవి యింక నిజసమస్యాపూర్వక ప్రజ్ఞాన్యోతకముగాఁ గానిదాసీను “మేఘదూత” యందలి తురీయపాదములఁ దనశ్లోకములకుఁ దురీయపాదములుగాఁ జేసి కొని వైమూఁడుపాదములఁ దాను రచించెను ఈకృతిచనుస్మృతి యీక్రింద వివరింపఁబడు విక్రముని “నేమిదూత” (సంఖ్య XVI) యందును, మేఘ విజయని “మేఘదూతసమస్యాలేఖ” (సం. XXXIII) యందును, చాిత్ర ముద్దరగణిత్రయ మగు “శీలదూత” (సం. XXXVI) యందును, జనసేచుని “పార్వ్యాభ్యుదయము” నందును గూడఁ జూడవగు.

XIV జైనమేఘదూతః— 6

మేరుతుజ్జగత్తమము; ఇతఁ డచ్చలగచ్చనివాసి. క్రీ. శ. ౪వదశకతాబ్దిలో విలసిల్లియుండెను. “ప్రబంధఽనామణి” (Translated into English by Prof. Tawney in the Bibliotheca Indica Series) మొదలుగాఁ గల గ్రంథముల రచించిన (Vide J. B. B. R. A. S. Vol. IX. P. 147) మేరుతుజ్జాచార్యకవిపర్యవేశంబు నీతఁడు భిన్నుఁ డని యెఱుఁగుచున్నది. ఇరువది రెండవ శతాబ్దిర్థంకరుఁ డగు ‘నేమినాథుడు’ సంసారిమఱుఁడై, నిరపోసరతుఁడై యాబూపర్వతారణ్యములకు వెడలిపోయెను. దుర్భర మగుయావజ్జీవవిరబావేదనచే స్త్రుక్తి యాతనినడి, పతి నైహికసుఖసుమఱుఁజేసి తీసికొనివచ్చుటకై మేఘుని దూతగాఁ బంపుట యిందలియితీవృత్తము. ఇందు నాలుగుపర్గలు గలవు; అందుఁ గ్రమముగా 50; 49; 55, 42, శ్లోకములు గలవు.

XV తులసీదూతః— 7

వైద్యనాథఽట్టాచార్యునిచే, శా. శ. 1706 వ సంవత్సరమున రచింపఁబడినది. ఇందు 54 శ్లోకములు గలవు. మధురానగరమున నున్న శ్రీకృష్ణుని

5. “ఆత్మావృద్ధగ్రహం” — సంఖ్య, 25, భృశశబ్దము:- వల్లభదాక్షిభువనదాసగాంధీ, కావ్యవిష్ణు—‘జైకాత్మావృద్ధపద’-భావనగరము. 1924.

6. “శ్రీజైకాత్మావృద్ధగ్రహం” సంఖ్య-16; భావనగరము. 1924

7. ఈ కావ్యమునకు చాిత్రమిత్ర కలకత్తా “సంస్కృత సాహిత్య పరిషత్తు”లో నున్నది.

సన్నిధికి, బృందారణ్యముతోని గోపికలు, (శ్రీ)చూచిష్టుప్రసక్తు) శ్రీకృష్ణున కత్యంతచేతోమోదప్రదాయక మగుతులసీకమును దూతగాఁ బంపుట యిట వర్ణితవిషయము.

XVI నేమిదూతః— 8

విక్రమకవికృతము. పూర్వోపవర్ణిత “శైవమేఘదూత” యందలి యితివృత్తమే యీ కావ్యమునఁగూడ వర్ణితము. ఇందు 123 శ్లోకములు గలవు. పూర్వోల్లిఖిత “చేరోదూత” (సం. XIII) వలెను, మేఘవిజయుని “మేఘదూతసమన్వితేభి”వలెను (సం. XXXIII) చార్ిత్రసువర్ణరణికృత “శీలదూత” వలెను (సం. XXXVI) జనసేచుని “సాగ్వాభ్యుదయము”వలెను “నేమిదూత” యందుఁగూడఁ గాలిదాసీయ “మేఘదూత” యందలి చతుర్థపాదములతో సమన్వితపూరణచమత్కృతి చూపఁబడినది. ఇట నేమివాఘుని యొద్దకు వాతనిసతీతిలకము కర్పితమును దూతగాఁ బంపుట వర్ణితము.

*Sriman Krishnamacharya opines in his “History of the Classical Sanskrit Literature” pp. 128-29:—

“Vikrama was the son of Sangama. He flourished in the square of our modern Ceded Districts about the first half of the 17th cy. His Nemiduta is a beautiful little poem of 124 (1267) stanzas. ‘Nemi’ of the ‘yadu’ race, longing for salvation, gave up his riches and in his wanderings, took shelter in an ‘Asrama’ the same as was the resort of the forlorn ‘Yaksha’ of Kalidasa. His wife followed him and seeing her husband entirely imbibed ascetic tendencies, asked a mountain to carry a message. The story keeps close pace with the ‘Meghaduta’ and what is most wonderful is that every last line of the latter work is kept unhandled and the three other lines are framed to suit the meaning and the context. The poet had apparently an exercise in సమన్వితపూరణ.”

—(ఈ కావ్యముచుండి కొన్నిశ్లోకములను వాహరించెద)—

౧ శ్లో ప్రాచీత్రాణప్రవణహృదయో బంధువగ్గం సమగ్రం
హిత్యాభోగా సహకరిజనై రుగ్రసేనాత్మకాం చ
శ్రీచున్నేమి ద్విషయవిముఖో మోక్షకామ శ్చకార
స్థిగ్ధచ్చా గూతరుషు వసతిం రామగిర్వాశ్రమేషః.

౧

- ౨ శ్లో. సిద్ధే స్సజ్ఞా సమభిలషిః ప్రాణనాథస్య నేమః
సా తస్యజ్ఞీ విరహానిధుః తద్భిరోధిస్థితస్య
తస్మాదేవాః దృఢమనసాయం శైలరాజం యయాచే
కామార్తా హి ప్రకృతికృపణా శ్చేతనాచేతనేషు. ౧
౩. శ్లో. ఏతత్తుజ్ఞః త్యజ శిఖరీణః శృంజ వజ్రీకురవ్య
ప్రాజ్యం రాజ్యం ప్రాయమఖిలం పాలయ శృంఖలవగ్ధే
రమ్యేహార్త్యే చిర మనుభవ ప్రాప్య భోగా సఖిన్దా
నోత్తమాని ప్రియసహచరీనాం భ్రమాల్లిక్యకాని. ౨౩
౪. శ్లో. అస్మాదద్రేః ప్రతికథమథః సంచర న్దాసవారేః
క్రీడాశైలం విమలమణిభిః శృంగురం ద్రక్ష్యసిత్వమ్
అస్తఃకాంతా రతరసగలద్భాష జైగ్యో యదూవా
ముద్దామాని ప్రతయతి శిలావేశ్మభి ర్భావనాని. ౨౭
- ౫ శ్లో. తస్మిన్నుద్యత్తసంజరసాః ప్రాశుళాళావనామ
వ్యాజాదావిచ్ఛృతకుచవలీ నాభికాశ్చీరలాసాః
సంధాస్యస్తే స్వయి మృగదృశ ప్రాప్సిదిత్రా స్వలాసాన్
శ్రీరా మాద్యం ప్రాయవచనం విభ్రమోహి ప్రియేషు. ౩౦

XVII పదాభ్యుదాత—౨.

మహామహాసాధ్యులు కృష్ణ (చంద్ర) కవి సార్వభౌమ ప్రణేతము. ఈ కవి ముగ్ధహీతనామ (మన, నవద్వీప (Nuddea in Bengal) ధివాభు మ నగు కృష్ణ చంద్ర) మహారాజయొక్క జనకుఁ డగురఘురామరాయమహాదయాని యా స్థానవండితుఁడు. ఈ కావ్యము శా. శ. 1645 లోఁ బూర్తి చేయఁబడెను. బృహదావనవాసిను లగుగోపీలు మధురాపురమున నున్న శ్రీకృష్ణునిసన్నిధికి శ్రీకృష్ణపదాభ్యుము (పదచిహ్నము; Footprint) నభ్యర్థించుట యిందలియతి వృత్తము. కాళిదాస మేఘదూతకుఁ బిమ్మట నెఁగజేశ ప్రాచీనవండితు లీ కావ్య మునే యతిమాత్ర మామోదింతురు.

9. (i) "కావ్యలలాపము" — చారిదాసహీరచంద్రప్రకటితము. (బొంబాయి; 1874) పేజీ 53.

(ii) "కావ్యసంక్రమణ" — భువనచంద్రబేక్ ప్రచురితము. (కలకత్తా; 1874.) పేజీ. 197.

* (From "AD. C. S. MSS. in the Madras Got. Or. Mss. Library Vol. XX. No. 11859, page 7935.)

"Padankadutam is a small poem by Mahamahopadhyaya Krisna Sarvabhauma. Contains 46 stanzas. Apparently composed in imitation of Magha. The substance of the poem—a certain Gopi finding Srikrishna absent from her, sends to him his footmark as a messenger."

మద్రపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథానుపట్టికనుండి "పదాంకదూతము"లోని కొన్ని శ్లోకముల నుటంకించెద —

ప్రారంభశ్లోకములు —

శ్లో. గోపీభర్త ర్వరహ(మ)విధుగా కాదివిద్వీవరాక్షీ

ఉన్నజ్జేవ స్థలికబరీ నిశ్యసన్తి విశాలా

అత్రైవాన్తే మురరిపురితి భ్రాన్తి మాతీసహాయా

త్యక్త్యాగేనాం యుజితి యమునామజ్ఞుసంజ్ఞా జగము. ౧

శ్లో. అప్రావ్యైవ ప్రజపతిమతం తత్ర కాలం కియన్తం

మూర్ఖాప్రాణాప్రియతమసఖి సజ్జతాసజ్జమయ్య

తస్యోపాన్తే కులిశకమలస్యన్దనాంగాదియుక్తం

వద్రాకారం మురహరకదశ్చానుచిహ్నం దదశ్య. ౨

శ్లో. తస్మిన్నుద్య సవజలధరధ్వాన మాకర్ణ్య భూయాః

కన్దర్పేణ వ్యధిరహృదయోన్మత్తతుల్యా యయాచే

ప్రజ్ఞాహీనం వచనరహితం నిశ్చలం శ్రోత్రహీనం

దాత్యం కర్తుం మురహరవదో లక్షణా వత్కులాక్షీ. ౩

శ్లో. రమ్యం యావ స్మరహరవదే శోభతే తావదేవ

త్యక్త్యాప్యన్తే కులిశకమలస్యన్దనాంగాజ్ఞాశాది

గోపీధాత్యప్రకటనభియా సన్నిధౌ చక్రపాణే

ర్యానే ధీరప్రముఖముఖరో నూపురో నప్రహీత. ౪

iii. "కావ్యసంగ్రహము" — I సంపుటము - పండితజీవానందవిద్యాసాగర భట్టాచార్య ప్రకటికము (కలకత్తా; 1888) పుటలు 807—880.

iv. "కావ్యసంగ్రహము" బాన్స్ మోరెన్స్ పండితప్రకటికము (కలకత్తా; 1847)

v. మణియుగ గదిరత్న కావ్యచరణమూర్తి ఓసిసి బెంగాలీలిపిలో, సంస్కృతవ్యాఖ్యానముతో పంజాబీమహావచనముతోఁ బ్రత్యేకముగఁ బ్రచురించెను.

(Bengal Medical Library—Calcutta. Sakya, 1826.)

కావ్యోపసంహారశ్లోకములు —

శ్లో. మూఢా వీవ త్తణిక మనిశం విశ్వమాహు ర్మధీరాః

భేదోఽస్త్యకం హరివిరహజః సర్వదేవాస్తి చిత్రే

వాన్త్యః శబ్దో వచన మపి యత్తాదృశం శస్యకీర్తు

ప్రేమై వాన్త త్ప్రియతమకృతం తచ్చగోపాజ్ఞనాను.

౧

శ్లో. శాకే సాయకవేదఘోషక (1645) మితే శ్రీకృష్ణశర్వార్పయ

న్నానందప్రదసన్దేశస్తనకదద్వన్ద్యారవిన్దం హృది

చక్రే కృష్ణపదాభిదూతరచనం విద్యస్తనోరజ్ఞానం

శ్రీలక్ష్మీయుతరామజీవనమహారాజాధిరాజావృతః

XVIII. పవనదూత—10 ధోయికవిరాజకృతము. ఇతఁడు గౌడ(వంX)

దేశాధీశుఁడు నభినవవిక్రమాన్తఁడు సగులత్త్వణసేనుని యాస్థానము నలంకరిం

చిన వండితరత్న మట్టము(వంచకము)లో నొకఁడు. * ఉచూపతిధరుఁడు

(పారిజాతహరణనాటకనిర్మాత?), జయదేవుఁడు (గీతగోవిందనిర్మాత), శరణుఁడు,

గోవర్ధనుఁడు (ఆగ్యానపృథతీకారుఁడు), శ్రుతిధరుఁడు, ధోయిక యనుకవివండిత

మట్టము లత్త్వణసేనునిసభ సలంకరించెను. కాని శ్రీనివాసహరణచక్రవర్తి నిర్మిత

“పవనదూత” పీఠికవలన శ్రుతిధరుఁ డని ‘ధోయిక’ బిరుద మనియు, లత్త్వణ

సేనుని యాస్థానములో నముదుగురుకవులు మాత్రము విలసిల్లి రనియుఁ దెలి

యుచున్నది.(Vide Pandit Chintaharana Chakravarti's ‘Introduction

to the Pavanadutam’—Pp. 2—4

జయదేవమహావి “గీతగోవిందము”లో “నాచఃపల్లవము” తీర్థాది

శ్లోకములో “ధోయికవిత్త్వాఽతిః” అని వ్రాసియున్నాఁడు.

“పవనదూత” గద్యములో “ఇతి ధోయికవిరాజవిరచిత”మని

యున్నది.

ధోయికవి రత్నమూర్తి “కవిత్త్వాధృతాచక్రవర్తి” అని 101 వ

శ్లోకములోను, “కవిసరకతి” యని 103 వ శ్లోకములోను, “పవనదూత”లో

10 మొదటనే కావ్యము “వంX కవీయాస్థానమేకసప్తతిక”(J. A. S. B., 1905, pp. 53—68) లోఁ బ్రచురితము. పిమ్మటఁ బ్రత్యేకముగా శ్రీమత్పండితదినావారణాచక్రవర్తి చే, సవి మర్శక, చాత్రకభూమితోడను, సంస్కృతలఘుటీకతోడను, వాతభేదములతోడను, “సంస్కృత సాహిత్యపరిషత్తు”ంథాలోనిలో (సంఖ్య 18) ప్రచురింపఁబడినది. 1928.

వ్రాసికొనియున్నాడు. అందుచే ధోయి “కవిరాజు” బిరుదాభిధానుఁ డని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును.

బాలకవి, కవిరాజునిరుదభాజి యగురాజశేఖరమహాకవి “కావ్యమీ మాంస” యందు దశవిధకవుల నిట్టులు నిర్వచించెను. (9 వ పుట)

“దశచ కవే రవస్థా భవన్తి. తత్రచ బుద్ధిమదాహార్యబుద్ధ్యోస్స ప్తస్మిన్ శ్చ ఖేపజేశికస్య తద్యథా 1. కావ్యవిద్యాన్నాతకః 2. హృదయకవిః 3. అన్యథజేశీ 4. సేవితా. 5. ఘటమానః 6. మహాకవిః 7. ! విరాజః — 8. ఆ వేశికః 9. అవిచ్ఛేదీ 10. సాక్రాముతాచ. * * * యోఽశ్వతర ప్రబంధే ప్రవీణః స మహాకవిః. యస్తు తత్ర తత్ర భాషావిశేషే. తేషుప్ర బంధేషు తస్మిన్ తస్మిన్ శ్చ సే స్వతంత్రః స కవిరాజః.

ఇందు దశవిధకవులలో నారోహణక్రమమున నాటవనాడు మహాకవి. ఏడవనాడు “కవిరాజు” బహుభాషావిష్ణుతుఁడు, వివిధప్ర బంధప్రణేత, రసభావ నిరంతరకవితాదత్తు డే “కవిరాజు” బిరుదాద్ధుఁడు. “కవిరాజు” మహాకవికంటె నధికుఁడు ధోయి, రాజశేఖరోక్తకవిరాజు లక్షణలక్షితుఁ డని మనమూహించవచ్చును.* శ్రీచింతాహరణచక్రవర్తి మహాదయులు “పవనదూత” పీఠికలో ధోయికవి కవితావైభవమును గూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

* “Judging from the available remnants of the works of Dhoyi, we can safely conclude that he was a poet of no mean order. In his ‘Pavanaduta’ we find him using an elegant and easy going language interspersed occasionally with beautiful figures of speech. Though an imitation of Kalidasa’s ‘Meghaduta,’ it still exhibits a good deal of poetic skill and in it, we meet with a good many specimens of really good poetry. The verses attributed to Dhoyi in the ‘Sadvaktikarnamrta,’ testify to his uncommon poetic talents and amply justify his title..... However, to do justice to ourselves, it ought to be stated here that Dhoyi, not unlike the multitude of Indian poets, is not free from conventionalism which sometimes seems to mar the beauty of his composition. In the pathetic description which we get here of the heroine separated from her lord, we meet with a full display of poetic conventions. We have here the description of lotus-stems, sandal-paste, and all those usual things which poets have made a rule to describe as objects intended for the pacification of love.

fever. But he is found to have possessed the not very common power of being able to create quite a new and beautiful situation with the help of the most common place poetic conventions, which is apt to reveal the poet in him. Hence it is that the description of the love-pangs of the heroine to which thirty-one verses (63-94) are devoted by the poet, can surely be regarded as one of the finest products of Sanskrit Literature. The description is vivid, life-like and is full of pathos and does not consist merely of a useless jargon words. His imitation of Katidasa goes to the extent of his incorporating sometimes some of the very expressions used by the latter. But it must be said to the credit of Dhoyi that he is by no means a slavish imitator in as much as even in cases where there are palpable traces of his indebtedness to Kalidasa, he introduces something new and relishing which alone can entitle him to the rank of a great poet. *

లక్ష్మణసేనుడు ప్రాశంభికదిగ్విజయాధ్యము బయలుదేలి, దక్షిణానభముపై వెడలినపుడు, మలయాచలమున నివసించు 'కువలయవతి' యనుగంధర్వకాంత యాతనియందు తిమాత్రబద్ధానురాగయై, వసంతకాల మాసన్నము కాగా విరహవేదనను సహించనోపక లక్ష్మణసేనుడయొద్దకు వాసంతపవనుని దూతగాఁ బుట్టి యీ కావ్యమున నభివర్ణింపఁబడెను.

దూత కావ్యములలో నీ కావ్యము ముఖ్యస్థానము నలంకరించుటచే దీనిని సూర్య విశేషముగా వ్రాయఁబడినది.

*రసి కావ్యాదనమునకై యీ కావ్యసుధాధినుండి కొన్ని బిందువు లా సంగ్రహించుచున్నవి—

1. శ్లో. అస్తిశ్రీమ త్యఖిలవసుధాసుందరే చందనాద్రా
గర్భర్వాణాం కనకనగరీ నామ రమ్యా నివాసః
హైమై రీలాభవనశిఖరై రమృతం వ్యాలిఖిద్భి
ర్ధత్తే శాఖానగరగణానాం యః సురాణాం పురస్య. ౧

2. శ్లో. తస్మిన్నేకా కువలయవతి నామగర్భర్వకన్యా
మన్యేజత్రం మృదుకసుమతోఽప్యాముధం యాస్తరస్య
దృష్ట్వా దేవం భువనవిజయే లక్ష్మణం డౌణిపాలం
బాలా సద్యః కుసుమధనువః సంభేదయా బభౌవ. ౨

- క. భూరిప్రసాదమధురిమ, భారాగుభ(ము)ల సంతతస్ఫుదోజ
స్సారముల వ్రభమండలి, గారించు న్నవరసప్రకారపు గవిక. ౭౧
- ఉ. జీవనమున్ హరించి యును, జెల్వనిఁ బాపియు, జన్మకోటికిం
గేవలహానిఁ జేసియును, గేరు నినుం డరుగన్ ఘనముగా
జీవనవృద్ధి గైకొనుచుఁ జెల్వనిఁ గూడుచు జన్మసంతతుల్
నీవి వహించ రాజు పటివ్రత. గాంచె నదీవిలాసినిల్. ౭౨
- గీ. వటుఘనాశునయండలి ప్రసరదనము
వర్షధారానిరస్తనంజ్వరత గాంచుఁ
జాతకుఁ(డు)శద్గుణముఁజెందు జగమునందు
విషయభావంబుగైకొను విష్ణుటముగ. ౭౩
- క. నవరసబంధుర మేరియు, నవిరళకర్ణాతికటురవాన్విత మయ్యెన్
* అవగతరసావకర్షం, బపునే యుత్సృష్టరసమహత్త్వంబు మొగుల్. ౭౪
- క. ఘనమండలి యత్యున్నతి, గనుఁగొల్పం బిదమఁ గరకకలితకుసుమజా
లనవజలసేకములఁ దా, మొనముపుచు నీలకంఠముద మొనరించున్. ౭౫
- చ. సరసఘనానువంగమున సంతతతాపము మాని భూమి దు
ర్భరతరవంకమగ్నతగుఁ బాల్పశియెం బికింప నద్దియే
కరము నిదానమా జగదఖండసుఖులును కాదియూలమై
వరఁగు నపారసాధుఫలభారసమృద్ధికిఁ జిత్రమెరియున్. ౭౬
- చ. వడమటివెట్లచే గడు వధంగురవేదన గాంచఁ జూచి తా
జిహ్ముశి(పా)ట్టుమై నిదురఁజెందక నందకపాణి యప్పు డా
కడుసెకపే రశంగఁ దపకాన్పు సుఖంపగ రెండుకన్నులున్
బడలికదీటి చెల్వగొన వారిధిఁ గూర్చు ఫణిద్రవ్యయ్యె. ౭౭
- క. ఉసుగజ్జితవాద్యధ్వని, సురుచిరకేకానినాదశుభ(గీ)తంబుం
దరుణయమూరీనృత్యము, వరఁగన్నాట్యంబు మిగుల భాసితమందున్. ౭౮
- గీ. ఘనతగల్గె జగద్రక్షత జడత్వ
మార్ద్యత ఘటిల్లె గావున నచట భత్వ
ముత్వివరమాట్టుచితమన్నయెఱపురూఱఁ
బొదలినర్హాభువులు చాల రొదలుసేయు. ౭౯
- సీ. నిర్హారగజ్జితనిరువమకోపప్రసాదచిహ్నోక్తులు చాలఁదొలుక
విద్యున్నటిలాస్యవిలసనంబులుమీఱ నాపారకారుణ్య మతిశయిల్లఁ

జాతకబర్హిణిపుత్రురాధు లలరంగ జాతు లామోదనిస్తార మెనయ
 ఫలహేతుధర్మసంభరణకీర్తి చెలంగ సంతాపవార్తలు శాంతిగోనగ
 రాజహంసవిలాసంబు రాణదోలగ, సమతవర్తిల్లు చున్నతస్థాన మెనసి
 ధరణిపాలించె ఘనుడుచిత్రంబుగాగ, బుకమొక్కటి యెప్పువైవరగెగని
 గీ. మానకృతమైనవిరహంబుఁ బూనన మ్యో, దరళనయనల కవ్వేళ ధరణిగోన
 ఖనకసంపాదితద్రవ్యకారవంబు, సాధికరణంబు కర్ణధారాళి నయ్యె. ౮౧
 క. కట్టువడె నటికాల్పడ, బెట్టుగువర్షములఁ గొనెను బేరముతోడన్
 మిట్టమిట్టటువల్లెలు, గట్టిగ మొనమాపసాగె గట్టులతోడన్. ౮౬
 డ. కాలువలెల్ల బల్నదులకైవడిగాంచె నదీలలామముల్
 గేలి యొనర్పగాగడగె గేవలమబ్ధి నలందు నీరమా
 లైలయుడైన దావికృతినందక యుండు వికారహేతువుల్
 చాలమెలంగినన్ వికృతిసంగతిఁ గాంచునె ధీచిత్తముల్. ౮౭

— శరదృతువర్ణనము —

క. తరువాత శరత్సమయం, బరుదుగ ఘటియిలై నంబుజాక్షస్వాపా
 వరనామకబహిరంగము, హరియునుగఁజాలు సంతరంగం బనగన్. ౮౮
 గీ. వారివాహరసారంగవర్ధమాన, బహునదీకుంక బాహుశ్శృంఖలవక్రి
 యాతిదక్షిణరామనామాభిరామ, మై శరత్తాల మామోదమలరసమరె. ౮౯
 సీ కాలవశాగతఘననీలతా స్థాయిభావభిరాదేశధద్రమూర్తి
 సర్వసరిన్నిరసంపదనచ్చతాద్విత్వావాల్మీకివీవ్యకుక్తి(?)
 రుచిరకేకివచోవిరుద్ధధిక్త్యద్వోషసమసంభిన్నైకసశ్రయంబు(?)
 సరసిజాహితీబింబసత్తావ్యశోభాతిశయహేతుహితపరిష్కారమహిమ
 మూర్జితహరిప్రబోధగురూపదేశ, మఖిలహంసగణాకర్షణాభ్యమంత్ర
 మంబుజాతప్రభావ్యంజితాంజనంబు, దనరె నెతయు శరదభిధానముతువు.
 క. సరసతకల్పి బ్రసాద, స్ఫురణాబున నదులుమెలగఁ జోద్యంబున
 విరసితభావము నందియు, నరుదార బ్రసన్నభావ ముందె నరుదుగఁ. ౯౦
 క. కలుషతఁ గడపెనుశరదృతు, వొలయుగ నుఖిపారవశ్యమొందువ న్నదికాం
 తలపులినకటితటాబుల, నలరారగఁ బూని రమలహంసకగణముల్. ౯౧
 గీ. అలకళాధను నలరించి యువనివంక, నటిమవారిచి యుద్యోగిబంధ మెడపి
 శరము విడువక యాశరత్సమయమెనయ, నటితోటులకలుషతమీఁదెనుటియు.

- క. ఆతటి నంతయు నిమలం, బైతనరె బ్రోషితాంగనాంబర మొకఁడున్
శ్రీరథుణ్ణోడుమై వి, ఖ్యాతిన్ వర్తిల్లునొక్కయంకము కొదగఁ. ౯౪
- క. జీవన మంతయు లోకో, జీవనమున కిడుచుఁ గార్యసిద్ధి వడసి మై
కేవలపలితంబుగఁ దా, బోవదె ఘనపాళి యక్షపుంగపుదిశకుఁ. ౯౫
- మ. వటుసంరంభవిలాస మొప్పుగ జగత్పాణుడు ప్రేరేప ను
త్రటగద్దాకృతశోభు లప్పటిల లోకత్రాణకై జీవనం
బటు వోవైచి యసాదుఁడై ఘనజడం దాహ వెలంబోయి దా
నటునిట్టున్ భమియించు లుబ్ధులకు సౌఖ్యం బబ్బునే న్వహ్యతిన్. ౯౬
- క. రాజధనుస్సులు నిర్జర, రాజధనుస్సుల మెలంగు*రాణంభాఁధ
శ్రీజనచంచలహృదయా, భోజంబుల నీటికలఁక పూని వసించెఁ. ౯౭
- చ. నలయనుమోము లక్షును నుద్దపుంగస్తుఃఖాటా జెంద ని
స్తులఘన కేశపాశము ప్రసూనవిభాసిత మై మెలంగఁగా
విలసదనూనతారకలవితరులల్ దిశలం జెలంగఁగా
వెలయుచు సభలత్తి యశినేల మొనర్చు ముదంబు చూడ్చికి. ౯౮
- గీ. మధురరసము ప్రసన్నత మాన కూని
మధ్యవృత్తులుగొనుచు నిన్నులు కృతుల
చెలుపు నైకొని మోదంబు సేయఁ బూన
ఘనమగఁ బత్రప్రకర్షంబు గలుగునేని. ౯౯
- గీ. నీరసం జౌచు జాడ్యైకదూర మగుచు
సుప్రసన్నత నైకొని దీప్రవిష్టు
వదమునందు మెలంగునప్పటిజలదము
పుణ్యపురుషునిభావంబు పొందు గొనియె. ౧౦౦
- క. నల ధీరలలితుఁ డయ్యెడు, నలనిర్జరవదవి రంగ మనదగుఁ దచ్చీ
వెలుంగునటియగును దారలు, లలితతదంజలివినిస్సరస్వత సుమముల్. ౧౦౧
- గీ. లలితమైతోచునట్టి కళావదంబు, వింతయైతోచు నేల యమాంతమైనఁ
దలఁచు జిత్రంబుగాదె ద్రుతప్రకృతికి, నవగుమైయద్ది మిక్కిలి వెలయుచున్న.
- క. మధురరససాధకంబై, యధిరాజమహారణక్రియాబోధక మై
యధిగతరససంకరవా, క్షృణియం గొని యాశరత్తు ప్రాప్తి మెఱసె. ౧౦౩
- క. ప్రకటితకాళాకాళా, వికలసవర్ణత శరత్తు విదితం బయ్యె
వికృతికిఁ బ్రకృతిత్వము గొని, ప్రకృతికి వికృతిత్వ మొందు భావన్నగుచున్

— ౧ హేమంతఋతువర్ణనము. —

- క. సర్వజగద్విజ్ఞానా, ఖర్వనిదానా బ్రహ్మత్రఘనరుచివిద్యా
సర్వస్వహృత్కవిద్యా, భూర్వహమై మించుమంచు దూకొనె బిదక౯. ౧౦౧
ఉ. తమ్ములదాయ మేల్గనగఁ దాళక తమ్ములనేచ మంచుది
చ్చ మ్మరియాదమీఱ వడిజొన్నగఁ దమ్ములతోడ నాత్మ స
ఖ్యమ్ముభరించు కల్వలును గాఢియఁ జెందెను మిత్రవర్ణఘా
తమ్ము నెఱుంగఁడయ్యె నుచితస్థితిఁ గాంచ జకుండు నేర్చునే. ౧౦౨
క. అపాతాకారతః *గైకొనె, మిహికాసమయ్యునుండు మిగుల నగపయక
మిహికాసముదయ మంతట, రహిసంస్మృతియనగఁగఁగింత న్రాయఁగనగునే.
ఉ. నింకిముట్టి తోడుతన నీటుతోలంచెను వింధ్యశైలముం
జెంగఁగఁజేయ మంచుమల చిత్రముగా వడి రోదసుల్ గమం
బొంగుచుఁ గ్రమ్మెనో యనెడుబుద్ధి జగంబుల కావహిల్లఁగా
భంగము లేక యెల్లెడలఁ బర్వ హిమాని సురంతరంబుగా. ౧౦౩
క. మంచు గిరితరుల ముంచగఁ, పంచకభిల్లుండు పెదకు వలిమలతేరి
ఎంచుకొనఁగడఁగి రమరు లు, దంచితనిజనిలయనివసదామరతరుల౯. ౧౦౪
క. ఆరూఢహిమ మడంపగఁ, నేరుపు గొనఁడయ్యె నినుండు నెఱిబగటచు నీ
'హరమివభాస్తరఞ్చితి', స్ఫూర్తోపమ యొనర మిగుల జలనంపడియె.
క. వదవర్ణస్ఫోటంబులు, గదియింపుచు ముఖకదమల ఘటియించఁ గడం
బదిలముగ ధ్వనులు శాబ్దక, భిరురధరస్ఫూర్తి హిమముపెంపుమిగులఁగన్.
గీ. ముఖకదోచ్చయమున ధ్వనుల్ మొనయఁజేయఁ
జాల నెనయించు రూపకమీలనముల
హిమకవి యొనర్చుదృష్టాంతకములగరిమ
సమజగత్కృతీయధరప్రణములుగాని. ౧౦౫

— ౨ శిశిరఋతువర్ణనము. —

- గీ. దాఁపిమ్మట మార్తాండుభానుచండ, భావసంస్తంభనావధప్రాభవంబు
సంగతహసంతికాదృఢాలింగనైక, ఘటనచేటంబు నగుశీతకాల మొదవె.
చ. చలి యిడువేదనం బడఁగఁజాలక పద్మజశౌఁశంకరుల్
మెలఁతల నాననాబ్జమున మించునురంబున సామిమేనున

- న్నిలుపుచు నవ్వెతం గడవ నేటికిఁ బాయరు తత్ప్రదేశమల్
చెలువలు గారవం బరుగఁజేయఁగ న*ద్దశకోర్వనేర్తురే. ౧౧౧
- గీ. అగ్నిదివసాంతసమయవిష్యస్తమిహి, పటుమహాపూరసాపూర్ణబలుఁడుగాన
సంతతాత్మియకేవలసన్నిధాన, కలన శీతంబు వారించుఁగా యొకింత.
- ఉ. శీతముచేత బాధపడు చిత్రజగంబు భరింపఁగా జగ
త్రాత్ర దినేనుఁ డీశ్వరతఁ దాల్చుచు నంబధమధ్యసీమఁ దాఁ
జాతురి నేగుదు స్నిటలచంచదచంచలదృష్టి కిందిను
న్నీతముచేసెఁ గావలయు నెన్ని ఘటిల్ల వారించుశీతమఁ. ౧౧౩
- క. కాంతిభృశాలిగితధృఢ, కాంతాకుచకుంభచుధ్యగతసూక్ష్మబిలాం
భ్యంతరము గని యనంగత, కెంతయునలగుచును మదమఁడెడయుంజలికిన్
- చ. అరమొయినుండు నద్రిసుత యందపుఁగఁగిలిలేక చిచ్చు క
న్నర కడు శీతలింకుఁ జెలి కడ్డము సేసెను గ తనాళను
ర్భరగరఁపి మంచుమలరాయనియెల్లుఁడు జేటచందమా
మరసిగలో విహతిఖరమా బలుకుండలి లోఁగఁగట్టుచున్. ౧౧౫
- క. †చలికిన్లోఁగకఁ నిలిదిరి, వలివెలుగులు వెదలుచల్లువాఁ డొక్కరుఁడు
విలసత్తాలాగువా, వలిగుబ్బల నండిగొన్నవాఁ డొక్కరుఁడు. ౧౧౬
- క. అప్పప్ప యేరికైన, జెప్పుగా శక్యమాన శీతముమహిమల్
సివ్వల కప్పలకుం దాఁదప్పక యన్యోన్యసదృశతను ఘటియించుఁ.
- గీ. మూర్తికాటిల్య మెంతేని మొనయఁజేయు, నధరశబ్దప్రచారంబులదరఁజేయు
శీతలరసాతిదూరతఁ జెందఁజేయు, శిశిరకాలంబు దలఁప విదిత్ర మయ్యె.
- శా. ఈరీతిన్ ఋతువుల్ విరాజిలఁగ నయ్యేణాక్షి పద్మేక్షణ
కారధ్యానరసానుభూతి ఘటితాఖండప్రమోదప్రవా
హారజ్వన్నిజవృత్తియామ హృదయం బన్యక్రియాజ్ఞానమా
ధ్యాయాధం బయి యొప్పు నక్తజపునిష్ఠం బూని యుండెగడుఁ. ౧౧౭
- క. జగదండమండనోజ్జ్వల, భగవత్పదవాచ్యనామ ప్రణమజ్జనతా
సుగమ నిగమాంతమానస, భగరాజా రవిరసూజకల్పమహీజా. ౧౧౮
- గద్య ఇది శ్రీమద్రామచంద్ర చరిత్రావిందమిళిందాంతఃకరణ పోలూరి మాధవ
యజ్ఞసముజ్జ్వలత్రైలోకీత కలాహాసాదిత పాండిత్యాభరణ ప్రభంజనవం
శాబి రాకాశశాంక సరంతరాధితవిచక్షణశశాంక అభినవనన్నయభట్టా
రక అహోబలపత్మహ్వయికవి మహిమాసాధ్యాయభట్టారక ప్రణీతంబై
న కాళిందీకన్యాపరిణయం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

కాళిందీకన్యాపరిణయము.

— పంచమాశ్వాసము. —

క. శ్రీపార్వతీసతీపతి, చాపవిలోపనపటిష్ఠ జలదాభలస
ద్రూపక జగత్ప్రదీపక, భూపకవరసార్వభౌమ పురుషలలామా. ౧

ప. దేవా దివ్యచిత్తంబున నవధరింపుము. ౨

— శృష్టుడు ధర్మరాజుం జూడఁబోవుట —

చ జగములఁ బ్రోవఁగా మనుజుజన్మముఁజెందు పురాణపూరుషు
డగణితధక్తి సత్యకుసుతాదికయాదపు లంటికోల్వఁగాఁ
దగిలినప్రేమచే దరలఁ దన్నొకపెన్నిధిగాఁగ నెప్పుడఁగ
మిగిలెడుభక్తిచే దలఁచుమేటి యమాత్మజ సానుజుం గనన్. 3

క. ఇంద్రురైవై చనుచు మ, హేంద్ర పద్మంబుచూచె నింద్ర మహీభూ
సాంద్రసుమవిసరవిగళద, తంద్రమరందైకపూరితస్ఫుటసరసిక. ౪

సీ. సర్వభాషావచస్సౌపన్నిధానంబు, సాధ్యసిద్ధవచోవిచారితంబు
శూరసేనాధారతారుచిమంతంబు, వ్యత్యయకార్యోపకత్యనుగత
మనుస్మతభవికలాపాయోగసిద్ధంబు, రేఖాపహతదృఢోల్లేఖితంబు
లన్యథాభావప్రహణరూఢంబు, సప్తాంగరూపప్రళస్తమహిమ
మైవిరాజిల్లు చవ్యభాషావిశేష, సమదయస్ఫూర్తి హసయింపఁ జాలునట్టి
పురవరంబు హరిప్రస్థపుణ్యనామ, మచ్యుతానందమునఁగాంచె నచ్యుతుండు.

గీ. అపుడు శ్రుతులకు నెప్పుడు నబ్బఁబోని
యసమ బాణమహావీరునబ్బగాని
నవిససంప్రాప్తి యతిథివైభవము గాంచె
సుభగమహిమంపునమవర్తి సుతుశ్రుతులకు. ౫

గీ. వెన్న నాగమనంబుఁ దా విన్నయపుడ, ధర్మతనయుఁ డాకర్షింఁ దరలఁబనిచె
భుసతరానంద మగుతనమనసుతోడ, వాసవసుతాదిహితుల సేనాసహితుల.

ఉ. కూరిమిమీఱఁ దన్నెదురుకోఁ బవనాత్మజ నాత్మవత్సమం
జేరినుఖంచ పుణ్యములఁజేరిచి నమ్రజోత్తమాంగుఁడ

- ధీశల నింద్రనందనుని దేవభిషక్తుజన్తులఁ శుభా
ధారవచస్సుధం జలికి ధన్యులఁజేయుచు నేగి యంతటన్. ౮
- మ. ఒకచో మాధురిఁగుల్లువల్లుగముఁ లింపొందుగ వేతొక్కచోఁ
బ్రకటప్రథవచోనిగుంభనలఁ దీప్రస్ఫూర్తివర్తిల్ల నే
కఃదోషంబును లేక కావ్యమణి జోకంగాంచు నాస్థానిలో
వికచన్నాయకరత్నమై యగురుకృధ్వికాంతు నీక్షింపుచున్. ౯
- చ నతు లొసరించుపుణ్యుల కివారతసౌఖ్యనిధానదక్షిణా
గతి ఘటియించునప్పరచుకారణత త్వము ధర్మమాతికి
న్నతియొనరించె బ్రాహ్మస్వజనినస్మృత సంప్రతి తన్నిరంతరో
న్నతి కగుఁ గారణం బని జనప్రకరంబు నుతుల్ ఘటించఁగన్. ౧౦
- క. చాఁగిలిమ్రొక్కినయప్పర, యోగీశ్వరు గ్రుచ్చి యెత్తి యోగీశహృదా
భోగసమనిజభుజాంతర, యోగింగా ధర్మతనయుఁ డొనరించె గజన్. ౧౧
- మ. అలవేదాంతసరస్వతీసముపసూహం బేం గైకొని య
బ్బులుతేజంబు తనంతఁదాన నిజదోష్బంధంబులొజ్జక్తు ను
త్తలితానందపయోధిఁ జేలుచు నజాతజ్యేషి ననోబ్బుపు
ణ్యులు లేరొచు మదిన్ గణింపుచు వరేణ్యున్ శౌరిఁ బల్తెం దగన్. ౧౨
- గీ జఃజనయన యిహాముత్ర ఫలవితాన, మూలకారణ మని మదిఁ జాల నమ్మి
నీచుకదభక్తి చేకొని నిలిచివాడ, నితరము నెటు గఁగద యిట నీవెసాక్షి.
- ఉ అట్టెడివాడ నేనెటుల సంతటిదాత కవా పకామరిన్
గట్టిగఁ గొన్న నీకు శుభకల్పనసేసిద మారకుండఁగఁ
గిట్టకు గావ నాదికవి(?)గేరెన నుష్టులద్రుది శిష్టు న్
దిట్టముగాఁగఁ బ్రోచికొనుదేవర వే జగ మేలు ము చొగిన్. ౧౩
- ఉ. లెక్కకువిక్తుజన్తులుల లేతకుఁదక్కినభక్తి నే నతుల్
మిక్కిలినికొనర్పితి సమిద్ధగుణాకర తత్సంబులై
దక్షిణ * నాయనస్మృతయుఁ దానకనస్మృతయున్ సమానులన్
నిక్తము ధిక్తగించితిని నిస్తులపూయశస్సమృద్ధులన్. ౧౪
- గీ. తమము వారియించి వస్తుతత్వంబుఁ దెలుప
నీవకా కన్యదేవత నేర్పుఁగనదు
దురితసంహార జగతి ఖద్యోతునుహిను
యొనరు నేరీతిఁ దలఁప ఖద్యోతమునకు. ౧౫

వ. ఇట్లుచితాశీర్వచసరచనాపుకన్సరనిరస్సక ద్విసితమాసృతామృతంబులక
 వఃకూళంబులు పూరించుచు నుదంచితరోమాంచకంచుకితసర్వాంకుడై
 సర్వమంగళామృతనిజాంగసంగసంగతాభంగురసుఖ బెట్టకేలకు సడలి
 యమునతోబుట్టువుగాబుంబట్టి వేల్పురాకట్లు దిట్టపుటాసనంబు నె
 ట్టికఁ యం దధివసించి బ్రహ్మాండభూకజంబూద్వీపభూపాలపురహరిప్రస్థత
 న్నిలయతత్సభాతస్సింహాసనాశ్రయోత్తరోత్తరోత్తర్ననిష్ఠర్నతత్సమ లగు
 తత్తత్సకవులవాక్రసారంబులు ససారంబులై వెలయు నుత్తరోత్తరసూక్తు
 లం దత్తృకప్రశ్నప్రయత్నంబు సఫలంబుగా ననుగ్రహించి సహభోజన
 సహశయ్యాసహసనసహసంభాషణాదిక్రియల యమాత్మజ సామజ్య గృ
 తార్థం గావించె నిట్లు కలిపయ్యదివసంబులు గడువ నంతట నొక్కదివసంబు
 న దివసేశ్వరునిచునుమనియనుచుతంబున మృగయావిహారవిలాససమాలింగి
 తాంతఃకరణం దై సత్యభామారమణుండు సత్యకావత్యప్రముఖయాదవ
 వీరులు చేరికొల్ప బలారినందనుం డనుసరింప గుణవృద్ధిసమాశ్రయత్వం
 బున సనాదేశవిషయత నిక్రృత్యాహరవర్ణసవర్ణత మెఱుఁగు శూరాగ్రసరు
 లగ్రసరులై సమదేర సమానశబ్దప్రతిషేధ నిష్ఠాధారత “నిష్ఠాసంజ్ఞాయా
 సమానశబ్దప్రతిషేధ” ఇతివాక్తికోక్తి ననుసరింపుచుఁ దద్గుణవిషయతం గృ
 తసర్వాదినిసాతఁతవహించుట సర్వప్రాతిపదికంబు నవహసింపుచు(?) ద్వితీ
 యవక్రతమ ద్వితీయక కవర్గచతుర్థనర్ణప్రతిపాదితవాదమేదరికృత రోదసి
 కుహరంబు లగకౌలేయశతల్లజంబులు మదికి నుల్లాసంబుగా వెన్నాడ నా
 గురజాలప్రముఖప్రధానసాధనసామగ్రిసమదగ్గు లగునగణితమృగయాప్ర
 కాండు లండ గౌన నామలింగానుశాసనంబుకెవడి సింహాదివర్గ సంమిళి
 తంబై మహారాజాస్థానపగిది నానావిధకవిప్రాధోక్తి సమకలంబై ప్రాకృతం
 బుకైవడి వర్ణీకభవనిదానంబై తర్జుంబుచెన్నున నతికర్తవ్యమేయంబై
 ఛందంబుభాతి మత్తేధశాన్దూలవిక్రీడిత లక్షణాక్షితంబై భరతంబురీతి సిం
 హ విక్రీడితహరిణపుకరినాస్త ప్రసర్పితాకలితంబై యుత్తమకావ్యంబువడు
 వున నవాచ్యమహిమంబై యలంకారంబు తెఱుగున ససమవిషమవిన్యా
 సంబై మీమాంసక విధంబున నానాగమప్రభుత శాఖావైఖరీప్రకాశంబై
 పాణినీయంబుననువున వృద్ధాంగగోత్రాశ్రితంబై త్రిలింగభామానుశాసనం

ఏకస్తా ద్విర మేద్విశూర్ణగహనాత్ —

భవరతి విషయస్పృహ లేక విషమనుఃఖాపహము సుఖము నుశ్రేయం
బప్రస్వాదభవముః బాంధవగ, వపు శ్రీ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౧౭
మోహం మార్జయ —

హరుఁగొలువక మమతను మది, సిరిగోరునమలునుగులు చిలువలుజ్వాలల్
పెఱపులు తరగలు తిరములె, యరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.
మక్షద్వయనిరూపణము —

మనసు శశిధరుని గొలువక, ధనమేలొకొ కోరు బుచ్చునము లూర్పులు మె
ర్చునదులు చిలువలు తిరములె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

చేతశ్చింతయ మారమాం —

నరవభ్రూపటివేశ్యగు, సిరి గోరక బౌతగప్పి చేతన కాశీ
పురి భిక్షాన్నము దిన మే, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౦
అగ్రగీతం నరనకవయః —

పెనుక నకుటఁ బాశ్వములఁ, గన వీచోపులును గాణకపులుండ సుఖం
వనవలె లేదె తపముసే, యనవలె వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౧

ప్రాప్తాఃక్రియః సకలకామమఘాస్తతఃకిం —

కలిమి గలిగి మిత్రుల ధని, కులఁ జేసి విరోధినిరులు గొన నేకుగు మ
ర్త్యులతనువు లనిత్యము లై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

భక్తిర్హృదాయకగ జన్మధయః —

జనుడు సుమకార ముడిగియు, ధనవికృతులు విడిచి శివుని దలఁచినవముఃజే
రిన నింద్రపదవి మేమిటి, కనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

గస్తా గనస్త మజరం వరమమ్ —

హరివాసుముఖకదపులు పే, దళితము లజరము వికాసిత మనంతలై
కరఁగెను బ్రహ్మము సుకర, మ్మరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౪
పాతాళసూచికసి —

హరిదంతరము లతల మం, బర మిలఁజవలమునఁ దిరుగు మనుజులమనసే
నుజి మైన న్నిను దలఁచను, హరసఖి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

కిం వేదైః స్మృతిభిః పురాణకథనైః —

మనుజులు కోమటిబేరం, బున వేదపురాణకాత్మము లనుచు యాగా
లని బ్రనుతురు నినుఁదెలియక, యవిశము వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

యతో మేరు శ్రీహూ—

శరభు లిగుర మేరువు పడ, ధరసనఁ గరికర్ణచవలతనువులు తిరమా
నరు లేల మోహ ముడుగొ, హరనుత వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౨

గాత్రం సజ్జుచితం—

వినక వలువడలి లాల్తె, కవరా కంగంబు వంగి గతిచెడి వృద్ధ
నను సఖిసుతసతులొల్లరు, ననువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౩

వర్ణసితం శిరిసివీత్య—

తలనరసిన వృద్ధుల నెచు, కలుగలచండాబావిగతిఁ జెల్వలు ద
వృషలఁ గాంచి పాసి పాముడు, రలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౪

యావత్ స్వస్థమిదంశరీరం—

ఇల జర రుజ లే క్రిద్రియ, బలము గలిగి నపుడ తత్త్వభావజ్ఞుడుగా
కిలు గాల బావి త్రవ్విన, వలరున వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౫

తపస్యవ్రతస్సప్తః—

వలుచదువులు చనువఁదవము, నలువదాన్యులను గొలువ జనులకుఁబ్రోద్దే
దిల నాయు వల్పతరమై, యలరుచు వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౬

దురారాధ్యాశ్చరీ—

దొరలు చవల నిత్తులుము, వ్కరుఁడుచుముఁడుజరనివారకమునుఖములు దు
ర్భరములు జ్ఞానమే మేనా, నరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౭

మానే మ్నాయుని ఖడ్గిజేచ—

సిరిలేక యర్థిఁగడపుచు, బిజనరహితుఁడము (శుభ్ర) ప్రాలేయమహీ
ధరమాశ్రయింపఁగఁ దను, నరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౮

రమ్యాశ్చంద్రమరీచయః—

చెలిమోము వనము కావ్యము, నెలతెల్లులు హితులగాక నిర్వాణమెదం
దలఁచినదనుకను రమ్యము, లలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౨౯

రమ్యంహ ర్మ్యతలం—

విగరుదనిలచఁ దీవము, పగిది యనుచు గాని చెలులపాటల మేడల్
దిగవిడిచి వరులనిలుతురె, యగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౦

ఆసంసారాశ్రీభవనమిదం—

వినఁగనలేదేనాఁడై, నను విషయవశా*వివశమనఃకరింతుం
† గను నాలాసం బెవ్వం, దనియును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౩౧

* గృహీత-మనఃకరి మా † సుఖము నాలాసంబెన . దనకరి-ము

యదేతత్స్వచ్ఛందం—

కలుగు సుగోష్ఠింబుణ్యము, ఫలమెన్న వశంబుగాదు పైవైరగుఁడా ని
శ్చలవిద్య శమము జ్ఞానికి, నలవడ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౭

జీర్ణావవమనోరథాశ్చ—

తలఁపులు వయస్సు సుగుణ, ములు వ్యర్థముబోవఁగాయముఁడుగాగా మ
ర్త్యులకు శివుండే దిక్ష్గు, నలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౮

మహేశ్వరేవాజగతామధీశ్వరే—

జగదంతరాత్మకుఁడు హరి, జగదీసుఁడు శివుఁ డిరువురు సములై న శివుం
దగ భక్తి గొలుతు నను నొకఁ, పాధర వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౭౯

స్ఫురత్స్ఫురజ్యోతస్ని—

కనదిందురుదిధవళసుర, ధుఁపులిసములందు బాష్పశోయాంబకుఁడై
ఘనుఁడు నిసి బలుకు శివహర, యనుచును వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౦

విత్తీర్ణేనర్వస్వే—

ధీరులు సాత్త్వికులై సం, సారముడిగి సంపదల విసర్జించి వేంక
శారదనిశ నెన్నుదు రహి, హరుక వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౧

కదావారాణస్యాం—

ధరఁగాపీనధరుండై, కరములు ముసుళించి కాశి గంగాస్థలి శం
కర పార్వతీశ యనుబుధుఁ, డరయంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౨

కక్షద్యయనిరూపణము—

ఇలఁ గాశిని గంగాతట, ములఁ గోది ధరించి కేలుమొడ్చి గిరీశా
యళికాక్ష యని దినము గడ, వలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౩

స్నాత్వాగ్జైపయోభిః—

ఇల గంగోదకముల సుమ, ఫలముల శివపూజ చేసి భక్తి నగములకా
నిలిది భవ మెడలు నెపుడను, నలరంగ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౪

ఏకాకీ నిస్పృహశ్చాస్త్రః—

కరపాత్రుఁడు నిస్పృహఁడై, హరుఁ దలఁచుచు శాంతుఁడై దిగంబరుఁడై క
ర్తరహితుఁడెపు డౌననిబుధుఁ, డరయను వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౫

పాణింపాత్రయతా—

భిక్షోన్నము కరపాత్రల, భక్షించి జగము తృణముగ భావించియు పా
లాక్షుడయఁ జిత్తుఖముగను, నక్షయ వెల్లారి వేంకటాచలరమణా. ౮౬

కౌపీనం శతఖడ్గాజర్జరతరం—

ఖలకంఠాకౌపీను, డిలభిక్షాశి వసిశయః శభీష్టగుః డాని

శ్చలమతికి రాజ్యమేమిటి, కలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౭

బ్రహ్మణగుణాలీమాత్రం—

ఘోషం బ్రహ్మాండమాత్ర, మృత కేలాసపథ మత్యయములు గంతులిడఁ

వఁ గానులు చలియించునె, యనువుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా *౮౮

మహాశ య్యవృధీ—

నెల దివ్య వితానము దివి, యిల తల్పము కేలు దిను నీద నురటిగాఁ

జెలిమాక్తిగ దొరవలె యతి, యలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౮౯

వక్షద్యయఃపూజణము—

ఖల శయ్య దివ్యశశి కరు, వలి వామర దిండు చెయిగఁ బాధిపువలె ము

క్తిలనఁ గూడి యతికర, మ్మలరును వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.† ౯౦

చణ్డాలఃకిమయః—

యశియో(మాలఁదొ)హృద్గుఢా

మతిమంతుఁడొద్విజఁడొయనుచు మనుజులువలుకఁ

మతిభేదము నొందఁడుయతి

యతివతి వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౧

హింసాహీనమయత్నలభ్యమశనం—

జగతిసహింసాసాధ్యము, లగుత్పణవా(తాది)మెసఁగి యవఁగ బరుండుక

మృగఫణులవలెను యతి యల, రగధర వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౨

గక్గాతీరేహిమగిరి—

తలఁపు శివుఁజేర్చి(హిమగిరి), శిలయోగి సమాధినిద్రఁ జెందినమైపు

ల్లులురాకునఁగ సునినము, లలరఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా. ౯౩

పాణిఃపాత్రం పవిత్రం—

కరపాత్రభీమమన్నము, ధరతల్పము దిక్పటంబు దై న్యమనంగం

చింతాన యతికివి భర్తము, లరయఁగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా † ౯౪

క. ధరభర్తృహరికృతంబై, కరఁగిఁజ్జోకములు కందకద్యఃబులుగా

గ్నివరసింగకవిరచించెను, నరునుగ వెల్లూరి వేంకటాచలరమణా.

* మాతర్లక్ష్మీ భజన్వ—అః స్తోత్రముకుఁ బద్యములేను. † భిక్షాశివమధ్యభ్రాపితం—
అను స్తోత్రముకుఁ బద్యములేను. ‡ మాతర్మేదనితాతమాత— అనుస్తోత్రముకుఁ బద్యము లేదు.
గ్ని వెల్లూరి కవిరసింగయ్య—జులపొలి—కొల్లాపురము అని యనుక్రితగ్రంథ చింతామణిమయూ
ఖమలఁ గలదు,

శ్రీరస్తు.
భద్రగిరి శతకము.
భల్లా పేరకవికృతము.

సీసపద్యములు.

శ్రీహంసకీమనోరాజీవమట్టుద పదపంకజాశ్రితపద్మగర్భ
గర్భనిర్భేదసంగర బాణతూణీర నీరజబాణసన్నిభశుభాంగ
యంగజవైరిశరాసనభేదన దమజవిద్యేష సుందరముఖాబ్జ
యజ్జబాంధవకులాధ్యక్ష నీరదవర్ణ వర్ణితామరమానివరకలాప
పవననందనస్త్రుభధక్తపాల, పాలకడలిని విహరించుపద్మనాభ
భద్రగిరివాసశ్రీరామభద్రదాస, పోషచిరుదాంకరఘుకులాంబుధిశశాంక.
పద్మభవస్తోత్రపావనచాత్ర పుష్కజదళనేత్ర బహుపరాకు
దైత్యయశిక్షణ ధర్మవిచక్షణ భక్తసంరక్షణ బహుపరాకు
వారిధిబుధన వరభక్తచందన భరతాదివందన బహుపరాకు
తాటకభంజన తాపనరంజన పరమనిరంజన బహుపరాకు
భద్రగిరినుండి వచ్చునీపాకమాబు, విశ్వవిఖ్యాతిసేయక విడువఁక
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస, పోషచిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక.
వదియురెండేడుఁ ప్రాయంపువాడనై మించి తాటక నెట్లు ద్రుచినావో
రణశూరు లగుదైత్యగణములఁ బరిమార్చి కొశికుసవ మెట్లు కాదినావో
తరములఁబట్టి యెత్తగరాని వారువిల్లు చెఱకు నైవడి నెట్లు విఱచినావో
సంగరరంగవిశారదుఁ డైన భార్గవరాము నేరీతిఁ గడపినావో
కానితెలియదు యప్పటిక్రమముఁ దలఁపఁ
దురకదూర లన్నభీతిలి యులుకుదూరపు
భద్రగిరివాస శ్రీరామభద్రదాస
పోషచిరుదాంక రఘుకులాంబుధిశశాంక.

3

కాకంబుగాదు వేగమె బాణమెక్కించి కాపుకా వనిపించి కాచి విషవ
సదధిగా దవనిపై నుప్పొంగఁగాఁ జూచి బాణగ్రమున నిల్చి భక్తిభ్రోవఁ
జిత్రమృగముగాదు సీత మెప్పులకు నై పోటాడి వనవీధి నంటితలుముఁ
బుడమి నెన్నంగఁబుఁధుఁడుగాఁడుభుజలతల్ నఱకపాటఁగనైవ సరకుగొనక
నవనిఁ దురకల నడరరా దసితలంచి, పలసపోతిరి మీసరివారువన్వభద్రక

ఖరదూషణాదుల ఖండించితి మటన్న యామిక మదిలోన నడచి నైది
 మాయామృగంబును మర్దించితి మటన్న గర్వంబు మనసులోఁ గట్టిపెట్టి
 వాలి నొక్కమ్మునఁ గూలనేసితి మన్న సాహసోక్తులు మదిఁ జక్కవిడిచి
 గావగతుంభకర్ణసిశాచరులఁ బరిమార్చితి మను ప్రజ్ఞ మదిని విడిచి
 యోడవై నెక్కి తురకలవాడఁ గాంచి

యఱుకఁదగునయ్య మీఁపఁటి దొరల కౌను, భద్ర.

గ

సున్నతీలాగిఁ జేయఁ జాతురో యని వేగ మేలుకొంటిరి యింతమేలుగలదె
 గుడుగుడీపాగలు పైకొనఁ జాతురోయని వలసపోతిరి సరివారు నగరె
 మును కలాపును దిను మనియందునోయని పాటిపోయితిరింతపాటిగలదె
 లుడిపీ యఫీచూదు లిడఁజాతురోయని యోడయెత్తుతిరి మీరొగిధరిత్రిఁ
 గులము గలిగిన నెందైన స్థలముగలద

టనుచు భక్తుబిగనాడి చనఁగఁ దగునె, భద్ర.

౬

చెప్పినట్టలు విఁజేయు నోపిక కొండచటియలయందుండు చరియ దుంప
 తూఁడులు దినుశక్తి వాడికోటలు గల తులువమృగాలలోఁ మెలఁగుయుక్తి
 జడలుదాలుచునేర్పు జడదారులనుగూడియకఁబడుతాల్లివడుకులందుఁ
 బండుకవృతరంబు పర్లకాలలయందుఁ గాపురములు సేయుక్రమము తొల్లి
 తల్లి కోరికి చెల్లించ ధరణిలోన

నేస్తిరి మటన్నఁ బలుమాటు నెఱవఁదగునె, భద్ర.

౭

రిఘువంశమున కెంతరట్టడి దెచ్చితి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి
 సోఁతుమూఁకల కెంతచులకన యైకివి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి
 భక్తవిరతి కెంతభయము పుట్టించితి వరుసఁ బోలవరంబు వలసపోయి

* * * * *

దశరథునిగర్భమునఁ బుట్టి దశశిరస్టుఁ

దునిమినటువంటి దొర కిది దొడ్డతనమె, భద్ర.

౮

తైకవరము జ్ఞాపకము వచ్చెనో మిల్చి వనములఁ జరియింప వసుధలోన
 నీలాద్రిపతిఁ జూచి నేచికింటివో వలసలువోవ నీవసుధలోనఁ
 బట్టిసఖతికిఁ జెప్పఁదలంచి పోతివో వలసపేరిడుకొని వసుధలోన
 రామలదేవు కారణజన్మఁ డని తోచి వరమియఁబోతివో వసుధలోన
 లేక యిది యేమివింత ముగ్ధోకములను
 జడిసి వేంచేసితి మటన్న జడుపుగాదె, భద్ర.

౯

సామిత్రితైనఁ దోచకపోయెనా యిల్లు పోవరాదని నీకు బుద్ధితెలువ
 సీత యొకను మీకుఁ జెప్పలేదాయెనా యిల్లు వెళ్ళుట మహాహీనమగుచు
 హనుమంతుఁ డిప్పుడు మీయాజ్ఞకు వెంటచేసెనా యపుడు గాదని మిమ్ముపడ్డగింప
 శిష్టరాజగు మీవసిష్ఠులేఁడాయెనా యిది బుద్ధిగా దని యెఱుంగ జెప్పుఁ
 భద్రగిరినుండి శ్రీవీరభద్రగిరికి, వలసపోవుటయిదియేమి వాంఛయ్యును భద్ర.
 హనుమంతు నెచ్చోటి కనిపితిరో మీకు జనుపుప్రస్తుతయట్టిసమయమునను
 సుగ్రీవుఁ డేగునాఁజొచ్చియుండెనొమీకుజనుపుప్రస్తుతయట్టిసమయమునను
 లంగదుఁ డేవంక కల్గిపోయెనొ మీకు జనుపుప్రస్తుతయట్టిసమయమునను
 జాంబవదాదు లెచ్చటచుండిరో మీకు జనుపుప్రస్తుతయట్టి సమయమునను
 గవులు మీమొద్ద నుండిన రిపులకేల

యోడి వేంచేతురో మీర లొడయెక్కి, భద్ర.

౧౨

పట్టాభిషేక సభవనియోగము జటావల్లలము న వనవాసములను
 యతిపూజ గొనుటలు యతిగతిఁ దిరుగుట లాలిఁ గోల్పోవుట లడవులంను
 సంచరించుటలు నిశాచరబాధలు చెంచుముద్దిమవిను లెంచ మొండె
 మునుగూల్పుట న దానవినిముక్తు గోముటక్రొత్తినే ముటబ్రహ్మకులజాజంపు
 టిల్లు వెళ్ళుట లాదిగా నివకులమున

ననయ మీనాఁడ ధరఁ గల్గె ననరె జనులు, భద్ర.

౧౩

భరతశత్రుఘ్నులు వరశఁఖచక్రముల్ సామిత్రి శేషుఁడు జనకతనయ
 యుదిర కపులెల్ల బృందారకులటంచు స్సృతులెల్లఁ గొనియాడఁ తివినోద
 లీలలు గల్పించి బేలవై కేవలమానుషచర్యలు పూనె దకట
 వలసలు మీకేల వనవాసము లవేల వైకుంఠ నాసిని వసుసశోడ
 మీబలభక్తాక్రమము లెల్ల మీ రెఱుంగక

తొలగి పోవచ్చునే తురకలకు జడిసి, భద్ర.

౧౩

ముసలిమారులతోడ ముచ్చటాడఁగ లేక తురకల తెమరుగా నరుగలేక
 మేచ్చుల మన్నించి మెప్పు లీయఁగ లేక పారసీకులబాధ వడఁగలేక
 యచ్చిద్రకర్ణుల యాజ్ఞ నుండఁగ లేక యశవస్యలిపులతె న్నరయలేక
 చేఱానులకుఁ దాజీము లీయఁగ లేక మును నమాజుధ్వనుల్ వినఁగలేక
 పాటిపోవుట యిది యేమి ప్రజ్ఞ గొమగు

నటిగి యేమొండ కాముడ నిడఁగవలయు, భద్ర.

౧౪

తెలివితెచ్చుకయ్యుండఁ దెన్నువీక్షింపక వాహనంబులమీఁద వాంఛ లిడక
 ద్వారపాలకులకు దారి చెప్పక భక్తగణముల కెల్లను గనులఁబడక
 సొమ్ములచందుగల్ చూడ నొల్లక కిపి బలముల నెల్లను బిలువనీక
 సొమ్మి కరిగడి జాడ చెప్పక వేగ సేత నెత్తుక యతిశీఘ్రమునను
 గలముపై నెక్కి మీమఱియునులు తొలఁగి
 పోవఁ జేసెనె వలన లీపోలవరము, భద్ర.

౧౧

సొమ్ములు బీబీలసాగసు కప్పన చేసి వాహనంబుల నశ్వవాహనులకుఁ
 బాచపాత్రలు సురపానవర్తనులకుఁ బఱ్యేరంబులు మాంసభక్షకులకు
 శతకోపములు విప్రశతులకు బ. గారులబుకులు బలుదు నేదారులకును
 గిన్నెలు వరుస నెంగిలిముచ్చులకుఁ బట్టపీతాంబరంబులు పింగళాక్షు
 లకు నొసంగియు భక్తుల వికలవటుపఁ
 బాటిపోతిరి మీరున్నయూరు విడిచి, భద్ర.

౧౩

సంచరించిరిగదా సమదాపనప్రయలు విమలబృందావనవేదికలను
 వీటిఁబుచ్చిరిగదా విరులచేఁ జెన్నొందు ఘనమల్లి కాపుష్పవనచయంబు
 గలుచేసిరిగదా కళ్యాణమండపాగారవాహనగృహంగణము తెల్లఁ
 గొల్లలాడిరిగదా కోమలనవవీదికల నొప్పు దివ్యగంగాధురములఁ
 జా ఆనట్టిరి పురమెల్లఁ జొచ్చి విప్ర
 మందిరము లన్ని తురకలు మత్తులగుచు, భద్ర.

౧౭

సంస్తృతాన్ద్రోవులసారంబు లుడివోయె నకసవ్యభాషల సమరె జగము
 పొడవీ కాదులఁ బశుబంధనము దప్పి కటికిమేకల జపాలలిగెనూళ్ళు
 కిన్నూరచందనాగరుధూకములు వాసి గఁజాయుపొగలచే గప్పెఁగళ్ళు
 వేదశాస్త్రంబు వెలయు జాఁకలపట్ల మొల్లాలు నానుఁ మ్రోగెనహహ
 యేమి చెప్పుదు మీమాను లెవ్వరెఱుంగఁ
 గలరు బ్రహ్మరులకు నైన నలవి గాదు, భద్ర.

౧౮

భర్తృపేటనివాసు ధైర్యంబు విడనాడె వేటగోపాలుఁడు మాటలుడిగె
 బాలవంచపురీశు బలహీనత వహించె గృష్ణసాగరవయ్యక్రిందుఁ జూచె
 రామానుజవరపురాము లూరక యుండఁ బిరివడిసామి యబ్బరముగదిరె
 బృహత శీఘ్రము బహుభంగులఁ దప్పించె శ్రీరామగిరివాసుఁ జింతయొందె
 భద్రకడనుండి శ్రీవీరభద్రకడకు
 వలనవేంచే నుడలఁచినవార్త వినియు, భద్ర.

౧౯

కాకినాడ-పరిషత్-ర్యాటయమున వెలకు దొరకు

గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయకవి	రు	0	8	0
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	0	10 0
3	చంపూరామాయణము-ముగ్ధాదికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0	0
4	నీతిసేవద్యతకము-తాళ్లపాక పెదతిరుమలార్యుడు	...	0	2	0
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు బి. ఏ., యల్. టి.	0	8 0
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టు సర్వశాస్త్రీకవి	...	0	2	0
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	...	0	3	0
8	యద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్య పంతులు గారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8 0
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి		0	8	0
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పల మల్లనకవి	...	1	0	0
11	అకారాద్యముదితగ్రంథసూచిక	...	0	8	0
12	ప్రాకృతభాషాత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	12 0
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	...	0	12	0
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్య పంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.	0	8 0
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	...	0	12	0
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	0	8 0
17	Dravidian Lexicography	0	4 0
18	హ్రస్వరంగములు-క్రొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు...	...	0	8	0
19	నారసింహపురాణము ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0	0
20	మన్నారుదాసవిలాసనాటకము-రంగాజయ్య	...	0	8	0
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు	...	0	12	0
22	కాళిదీకవ్యాకరణము. (మొదటిభాగము) అచూరిబరకతి		0		0
23	రెడ్లవాటి రెండు శాసనములు శ్రీనాథుడు	...	0	4	0

